

Tallinna Ülikool  
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut

Anne Tamberg

**ÜLEVAADE HOLLANDIKEELSE  
KIRJANDUSE EESTINDAMISEST**

Magistritöö

Juhendaja:

dotsent Anne Lange, PhD

Tallinn 2009

„Vlinder, bloem, gras, ik,  
we kijken het papiertje na  
met verschillende soorten van ontzag...”

Arjen Duinker „Papiertje”

„Liblikas, lill, rohi, mina,  
me vaatame paberitükile järele  
erisuguse tähelepanuga...”

Arjen Duinker „Paberitükk”,  
hollandi keelest Hasso Krull

## SUMMARY

The aim of this thesis is to make an attempt to have a closer look at the translations from Dutch into Estonian (what has been translated in different historical periods by whom) and to see the translation of Dutch books as a complex web in which social, cultural, ideological, economical and individual factors are intertwined. There was made for that purpose a list of 84 books, 73 translations and 11 re-editions of previous translations from Dutch into Estonian.

Although translation flows between languages provide fascinating information about how languages and cultures influence one another, relatively little is known about the subject. The main reason for this is the difficulty of obtaining accurate information about translations output. Estonia is a small country with quite strong bibliographical traditions. There has been a reasonable reliable (though not infallible) system for recording translations from other languages into Estonian. The main sources are general-purpose on-line catalogues of books compiled by the libraries. These catalogues comprise also some bibliographical data on translations. Unfortunately there are yet few specialized bibliographies of translations.

The historical branch of descriptive translation studies has difficulty accounting for the numerous factors that intervene in translation flows. The analysis of translations from Dutch into Estonian is no exception. It embraces the whole set of social relations within which translations are produced and circulated and is affiliated to related research areas developed by comparativists, historians of literature, and specialists in cultural and intellectual history.

The written form of the Estonian language was established while translating. The first translations fulfilled the need of the young literature to put into use its tongue, to develop its literary language. The first attempts to translate Dutch literature into Estonian were made in the beginning of 20th century (in 1901 the novel of W. de Ruyter *Onder Boerenvlag* was translated). There have been surprisingly few translations (six books) from Dutch literature until 1918. The main genre then was a play, although only a few authors (H. Heijermans, F. W. van Eeden) were translated.

The independence of Estonia in 1918 led to the formation of relatively strong translation school in Estonia, whereas the translations from Dutch were not playing

an essential role. But the volume of translations from Dutch began to increase, reaching its peak (four books per year) in 1933. Step by step more genres and authors were translated, mainly contemporary novels, novels for children, one book of Dutch poetry, as non-fiction the manual *Het volkomen huwelijk* of T. H. van de Velde: in total 13 new translations (2 retranslations included) from 1918 until 1940, but nothing from the Flemish literature. The choice of books was often influenced by commercial factors; to some extent also translator's preference was important.

In the year of soviet occupation only seven books were translated directly from Dutch. The choice of books was influenced by the soviet ideology. The main genre was a story (T. de Vries, H. van Eyk, A. van Schendel). Also some A. M. Schmidt's children books and the famous novel of Multatuli *Max Havelaar* were translated.

In 1991 Estonia regained his independence. After that the situation in translation market changed dramatically. A considerable increase in the number of publishing houses demonstrated the huge need in publications. The number of translations from Dutch was growing rapidly. From 1992 onwards each year one or more new translations from Dutch were published. Step by step more genres and authors were translated, especially many children books and contemporary novels, also from Flemish literature: in total 47 newly translated books from 1991 until 2008. The volume of translations from Dutch reached its peaks (six books per year) in 2000 and 2004. Nowadays one or two translations of many outstanding authors, like J. Huizinga, W. F. Hermans, W. Elsschot, L. P. Boon, H. Mulisch, H. Claus, are available in Estonian.

An inquiry into the motives contemporary Estonian translators mention when considering the translation of a Dutch book shows a strong influence of commercial factors, such as translations being subsidized by Dutch and Flemish governmental foundations, but also individual initiatives taken by translators play a great role. Mentioning the value of source text as an important criterion, they affirm that in the case of „exotic” Dutch the publishers frequently rely on the judgment of translators.

The majority of reviews in the contemporary Estonian periodicals concerning translations from Dutch describe the message of the source text, the personality of the author, mention sometimes the importance of the translated book in the target

culture. They pay little heed to the translation as phenomenon in the receiving culture, to the role of translators, to the linguistic criteria of target text.

**Keywords:** translation, translation history, cultural studies, bibliography

## SISUKORD

SUMMARY.....	3
SISUKORD.....	5
SISSEJUHATUS.....	5
1. MAGISTRITÖÖ TÕLKETEOREETILINE RAAM.....	11
1. 1. Tõlgete ajaloolisest uurimisest.....	12
1. 2. Tõlketeaduse interdistsiplinaarsusest.....	15
1. 3. Tõlkimine kui sotsiaalne praktika.....	16
1. 4. Tõlkija osakaalu suurenemine.....	20
2. HOLLANDIKEELSE KIRJANDUSE TÕLKIMISEST.....	22
2. 1. Hollandi keel.....	22
2. 2. Hollandikeelse kirjanduse tõlkimisest mujal maailmas.....	25
2. 3. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest.....	27
2. 3. 1. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel 1901 kuni 1940.....	27
2. 3. 2. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel 1940 kuni 1991.....	47
2. 3. 3. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel 1991 kuni 2008.....	54
KOKKUVÕTE.....	67
KASUTATUD KIRJANDUS.....	71
Hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatute bibliograafiline nimestik.....	79
Ankeet hollandikeelse kirjanduse tõlkijale.....	90
Ajakirjanduses aastatel 1940 kuni 1991 ilmunud madalmaade kirjandust.....	91
Ajakirjanduses aastatel 1991 kuni 2008 ilmunud madalmaade kirjandust.....	92
Madalmaade rahalise toetusega ilmunud eestindusi.....	94
Hollandi keelest tõlgitud kirjanduse arvustusi eesti ajakirjanduses.....	97

## SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade hollandikeelse kirjanduse tõlkimisest eesti keelde. See hõlmab ajaperioodi 20. sajandi algusest ja lõpeb möödunud, 2008. aastaga.

Kultuur toimib paljus tõlketgevuse kaudu, sest vaid uute tekstide kultuuri lisandumisega saab kultuur nii uueneda kui ka oma eripära tajuda (Torop 2002: 848). Oma kultuur on võõrandamatu: ükski teine kultuur ega rahvas ei saa sellega tegelda, seda luua. Parim, mida võõras kultuur saab teha, on sellest kultuurist midagi tõlkida. Kuid mõneti paradoksaalsel kombel rikastab see just seda kultuuri, kuhu osa mõnest rahvuskultuurist tõlgiti, ning mõjustab vähe, kui üldse, seda, kust tõlgiti.

Ehkki kultuuriloolased tunnistavad, et tõlgetel on rahvuskultuuri kristalliseerumisel oluline roll, nimetatakse tõlkeid tavaliselt vaid juhul, kui sest mööda minna ei saa. Seetõttu ei suhtuta tõlkekirjandusse alati kui kirjanduse erilisse süsteemi, mis moodustab samaaegselt osa suurest, kirjanduste üldisest süsteemist (Even-Zohar 2004: 199).

Üldistavad kultuurilood ei tee tavaliselt vahet kirjutamisel ja tõlkimisel, jättes tõlgituse aspekti kirjandusloos marginaalseks. See jätab kultuuri rahvusüleselt lõimimata ega kirjelda kultuuri toimimise mehhanisme adekvaatselt. Et tuua välja tõlkimise eristav, strateegiline roll eesti kultuuri arengus on vajadus teadmiste järele, kes, mida (ja keda) ning mis funktsioonis tekste on erinevatel aegadel ja eri valdkondades eesti keelde tõlkinud. Tõlkeloo uurimise esimesel etapil tuleks uurimisobjekt alles luua, panna kokku bibliograafilised loendid, mis viiksid aja- ja asjakohaste küsimuste ning hüpoteeside püstitamiseni, mis aitaks mõista, kuidas on tõlkimine mõjutanud eesti identiteedilugu, eestlaste teadvust ja enesetunnetust, kuidas aktualiseeruvad tõlkeloos kolonisatsiooni- ja vastupanustrateegiad ning võimudiskursused. (ETwiki 2008).

Mati Sirkel ütleb ühe oma hollandi keelest tõlgitud raamatu järelsõnas: „Mida teab eestlane hollandikeelsest (hollandi ja flaami) kirjandusest? Multatuli, Artur van Schendler, Henriette van Eyck, Theun de Vries, hollandi värsipõimik Gustav Suitsult. Lastele suurepärase Annie M. Schmidt. Ja ongi vist kõik. Näpuotsatais head, keskmist kirjandust, mis juba tõlke ilmumisel oli möödanik” (Sirkel 1993: 62).

Tõepoolest, madalmaade kirjandus moodustab vaid väikese väheuuritud sektori eesti tõlkekirjandusest. Ometi on selle kirjanduse tõlkimisel Eestis rohkem kui saja aasta

pikkune ajalugu. Selle aja jooksul on hollandikeelse kirjanduse tõlkimine eesti keelde teinud läbi nii tõuse kui ka langusi, muutunud on nii tõlketavad kui ka eelistatud žanrid. Neid muutusi ja erinevate ajastute trende püüabki käesolev magistritöö avada.

Töö fookus on suunatud sügavuselt laiuzele, tõlkekvaliteedi uurimiselt selle kvantiteedile. Sageli püstitatud küsimuse asemel, kuidas kirjandusteos on tõlgitud, on magistritöö eesmärgiks vastata küsimusele, mida ja millal on tõlgitud ning kuidas on tõlkimine kui kultuurinähtus aja jooksul muutunud. Seejuures püütakse tõlkevoogude ning nendega toimunud fluktuatsioonide taga näha ühiskondlikke, kultuurilisi, majanduslikke, ideoloogilisi ja tõlkija isikuga seotud tegureid, niipalju kui neid tagantjärele kirjeldada õnnestub.

Töö alguses, peatükis „Magistritöö tõlketeoreetiline raam”, esitatakse ülevaade neist rahvusvaheliselt tuntud tõlketeoreetikute seisukohtadest, millele magistritöö tugineb. See osa tööst on koostatud erialakirjanduse põhjal. Seejuures on mõned olulisemad tsitaadid esitatud originaalkeeles ja varustatud magistritöö autori joonealuse tõlkega.

Selleks, et vastata uurimistöös püstitatud küsimusele, mida on hollandikeelsest kirjandusest eesti keelde tõlgitud ja kuidas on tõlkimine kui kultuurinähtus aja jooksul muutunud, peeti oluliseks koostada retrospektiivne, aastate järjestuses esitatud bibliograafiline loend hollandikeelse kirjanduse tõlgetest eesti keelde (vt lisa 1), sest on ju formaalse andmestikuta raske luua tõlkekultuurist objektiivset ettekujutust. Teoste valikus loendisse ja bibliograafilise nimestiku ülesehituses on järgitud järgmisi koostamise põhimõtteid. Bibliograafiline loend, hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatute nimekiri, algab aastaga 1901 ja lõpeb aastaga 2008. Sellesse loendisse on püütud leida võimalikult palju hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatuid. Seejuures käsitletakse raamatuna iseseisvat polügraafilise kujundusega brošeeritud või köidetud trükiteost. Loendisse on arvatud nii ilukirjanduslikud kui ka mitteilukirjanduslikud teosed: ajaloolis-filosoofilised raamatud, biograafiad, memuaristika, laste- ja noorsooraamatud, aime- ja käsiraamatud; loendisse on võetud ka kordustrükid. Loendist on välja jäänud ajakirjanduses ja kalendrillisades ilmunud tõlked ja lühivormid ning katkendid, mis on avaldatud eri maade kirjandust tutvustavates kogumikes: viimaseid ilmus 20. sajandi alguskümnenditel (vt Annus 1993a: 536 kirje 3721; 654 kirje 4619; Annus 1993b: 879 kirje 6304). Välja on jäänud ka raamatud, mille puhul oli ilmne, et need

on kaudtõked, st tõlgitud on mõne vahekeele kaudu. Juhul, kui puuduvad usaldusväärsed andmed selle kohta, et tegu on kaudtõlkega, on tõlkeraamat loendisse sisse arvatud.

Kirjetes tuuakse tõlkeraamatu kohta ära järgmised bibliograafilised andmed: autori perekonna- ja eesnimi, pseudonüümi korral sulgudes kodanikunimi, autori sünni- või eluaastad, teose pealkiri, tõlkija ja toimetaja nimi, andmed ilmumiskoha ja kirjastuse (viimase puudumisel trükikoja) kohta. Kirje lõpus ümarsulgudes on ära toodud originaalpealkiri ja originaali esitrüki ilmumise aasta. Kogumikel ja koguteostel on avatud ka sisu, välja arvatud luulekogud: kogudes avaldatud luuletusi eraldi välja ei märgita. Luulevalimike puhul on näidatud nendes avaldatud luuletuste autorid. Seejuures on kirjetes ära toodud kõik andmed, mida välja selgitada õnnestus, ka need, mida nende raamatute tiitellehelt ei leia. Andmed, mida välja selgitada ei õnnestunud, kirjetest puuduvad.

Infot tõlgitud teoste kohta on hangitud peaaesjalikult Eesti raamatukogude elektronkataloogist ESTER (<http://ester.nlib.ee>; <http://ester.utlib.ee>), Eesti rahvusbibliograafia andmebaasist ERB (<http://erb.nlib.ee>), UNESCO tõlgete online andmebaasist *Index Translationum* (<http://ftp.unesco.org/xtrans/xtra-form.shtml>). Kasutati ka Eestis koostatud ja omaette raamatutena ilmunud tõlkekirjanduse bibliograafianimestikke (Püss 1970; Püss 1977, Püss 1983, Püss 1988, Püss 1994), kaheköitelist Eesti retrospektiivset rahvusbibliograafiat „Eestikeelne raamat 1901–1917” (Annus 1993a ja 1993b) ja viit „Eesti raamatute üldnimestikku”, mis on ilmunud Tartus vastavalt aastatel 1929, 1931, 1934, 1938 ja 1941. Seejuures suhtutakse kõigis neis allikates toodud, magistritöö seisukohalt olulistesse faktidesse kriitiliselt, andmeid võimalusel iga konkreetse raamatu puhul eraldi kontrollides.

Mitmel juhul saadi vajaminevat teavet (nt andmeid teose originaalpealkirja ja esitrüki aasta, autori pseudonüümi, kodanikunime, sünni- ja eluaastate kohta) hollandikeelsetest entsüklopeedilistest teabeallikatest. Elektroonilisel teel oli võimalik tutvuda ka mõne eestikeelse tõlke aluseks olnud algupärandi täistekstiga. Hollandikeelsetest võrguallikatest kasutati järgmisi:

1. *De Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren* <http://www.dbnl.org/> ja sellel leiduvaid linke järgmistele hollandi kirjanikke ja kirjandust käsitlevatele andmebaasidele:



- Erven K. ter Laan. (1941). *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*.  
<http://www.dbnl.org/tekst/laan005lett01/>
- G.J. van Bork en P.J. Verkruijsse. (1985). De Nederlandse en Vlaamse auteurs. <http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01/>
- G.J. van Bork. (2003-....). Schrijvers en dichters (dbnl biografieënproject I).  
[http://www.dbnl.org/tekst/bork001schr01\\_01/](http://www.dbnl.org/tekst/bork001schr01_01/)

2. *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/>

3. *Letteren & literaire agenda*. <http://www.letteren.net/>

4. *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*.

<http://maatschappijdernederlandseletterkunde.nl/levensberichten.php>

5. *Project Laurenz Jz Coster. Klassieke Nederlandstalige literatuur in elektronische edities*. <http://cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/>

6. *Schrijversinfo*. <http://www.schrijversinfo.nl/>

7. *De Culturele Encyclopedie AbsoluteFacts.nl*. <http://www.absolutefacts.nl/>

8. *De vrije encyclopedie Wikipedia*. <http://nl.wikipedia.org/>

Tõlkijate kohta saadi lisateavet „Eesti Kirjanike Leksikonist” (EKL 2000) ja Eesti biograafilisest andmebaasist ISIK (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/>). Hollandi keelt puudutavate probleemide korral kasutati suurt *van Dale* sõnaraamatut „*Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*” (2008).

Bibliograafilised loendid on kasulikud siis, kui nad on *suhteliselt* täiuslikud, sest absoluutse täiuslikkuse saavutamine on küsitav (Pym 1998: 48). Absoluutsele täiusele ei pretendeeri ka käesolevas töös toodud bibliograafianimestik. Ometi on püütud luua võimalikult põhjalik nimekiri hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatutest, mida uute andmete ilmnemise korral saab alati täiendada.

Töö koostamise käigus ilmnes raskendavaid asjaolusid, näiteks teoste originaalpealkirjade väljaselgitamisel, sest mitme varasemal ajal eesti keeles ilmunud teose ja isegi mõne viimase aja lasteraamatu puhul ei ole seda eestikeelsesesse tõlkesse märgitud. Sel juhul (nt mõne Heijermansi teose puhul) tuli eestikeelset raamatut hollandikeelse originaaliga võrrelda või (uute tõlkeraamatute

puhul) neid tõlkeid välja andnud kirjastustest teavet hankida, üksikjuhtumel küsitleti ka kirjandusspetsialiste.

Bibliograafilise loendi koostamise üheks eesmärgiks oli saada andmeid, mille alusel kirjeldada olukorda hollandikeelse kirjanduse tõlkimisel. Kirjelduse enda parema õnnestumise huvides tutvuti ülevaatlikult eestikeelsete tõlgetega: uuriti nende sisu, tõlke väljaandmiseks saadud toetusi, kommentaaride, ees- ja järelsõnade olemasolu, kogumike koosseise, vajadusel ja võimalusel (kõik originaalteosed polnud kahjuks töö koostajale kättesaadavad) võrreldi tõlkeid originaaltekstidega. Originaale ja eestindusi võrreldi juhul, kui muul moel ei õnnestunud kindlaks teha, milline teos võis olla eestinduse aluseks, või seda, kas tegemist võis olla otsetõlkega (sest varasemate tõlgete puhul ei ole seda alati raamatusse märgitud). Nii sai võrreldud Heijermansi näidendeid „*Feest*” ja „*Op hoop van zegen*” nende eestindustega.

Bibliograafiliste andmete põhjal koostati graafikud (joonised 3 kuni 9) eesmärgiga illustreerida muutusi ja trende hollandikeelse kirjanduse tõlkimises aastate ja ajastute (tsaari-, omariikluse-, okupatsiooni-, taasiseseisvumisjärgne aeg) lõikes. Seejuures peegeldavad graafikud ainult tõlkeraamatute esitrükke, tõlgete kordustrukid (bibliograafilises loendis on ka need ära toodud) on parema ülevaatlikkuse huvides graafikute aluseks olevate andmete hulgast välja jäetud. Arvestus on raamatupõhine, st kui mõni hollandi keeles üheosalisena ilmunud algupärand eksisteerib eesti keeles kahe raamatuna, siis on ka arvestatud seda kui kaht tõlkeraamatut, ja vastupidi, kui eestikeelses raamatusse on koondatud mitu algupärandit, siis on seda arvestatud ühe tõlkeraamatu eest.

Magistritöö kirjeldavas osas mainitakse ülevaatlikult (ja juhul, kui seda relevantsuse huvides vajalikuks peeti) ka hollandikeelse kirjanduse kaudtõlkeid ja mõningaid (enamasti hilisemal ajal) ajakirjanduses ilmunud tõlkeid ja esitatakse üldstatistilisi näitajaid ilmunud kirjanduse kohta. Samas tuleb meele pidada, et eri aegadel on statistika arvestanud raamatuid erinevalt, seda trükiste raamatunimestikesse arvamisel kasutusel olnud erinevate vähimmahtude tõttu. Kuni aastani 1939 näitas statistika eestikeelsete raamatute arvu tegelikust väiksemana ka raamatute puuduliku registreerimise tõttu (Liivaku 1987: 522).

Süsteemaatilisi ülevaateid eestikeelsest tõlkekirjandusest on vähe. Tõlgitud raamatute kohta kirja pandu on laiali artiklites või muid probleeme (kirjanduslugu,

raamatulugu) käsitlevates raamatutes. Seetõttu aitavad hollandi kirjanduse eestindamist eri ajastutel mõjutanud ühiskondlikele, kultuurilistele, majanduslikele ja tõlkija isikuga seotud teguritele valgust heita asjatundjate tõlketeemalised sõnavõttud ja kirjanduskriitika selleaegses ajakirjanduses, eri ajastuid käsitlevad koguteosed ja monograafiad, tõlkeraamatute ees- ja järelsõnad. Aga olulised on ka nende tõlkijate arvamused, kes tänapäeval hollandi keelest kirjandust eestindavad, seepärast küsitleti ka tõlkjaid (vt ankeet, lisa 2). Püütakse välja selgitada, kas ja kuidas nemad tõlkeprotsessi mõjutavad.

Ühelt poolt võib tõlkeid hollandi keelest käsitleda eesti tõlkekirjanduse väikese kirjandusena<sup>1</sup>, ent neid ei saa vaadelda eraldi ajajärgu üldisest tõlkekultuurist. Seetõttu kirjeldatakse magistritöös ka mõningaid üldisemaid tendentse ja suundumusi eri ajastute Eesti tõlkemaastikul, sest võib arvata, et need ka hollandi keelest tõlkimist mõjutasid.

Töö sai võimalikuks tänu juhendaja Anne Lange innustusele ja abile, aga tänu olen võlgu ka oma hollandi keele õpetajale Fernando Garcíale Granada Ülikooli tõlketeaduskonnast ja hollandikeelse kirjanduse eestindajatele, kes ei pidanud paljudeks küsimustele vastata, eriti Kerti Tergemile, Vladimir Beekmanile ja Mati Sirklile nende põhjalikkuse eest.

## 1. MAGISTRITÖÖ TÕLKETEOREETILINE RAAM

---

<sup>1</sup> Vt: Deleuze, Gilles, Guattari Felix. (1998). *Kafka: väikese kirjanduse poole*. Tallinn: Vagabund.

## 1. 1. Tõlgete ajaloolisest uurimisest

Tõlketeoreetik James S. Holmes rõhutab oma essees „*Describing Literary Translations: Models and Methods*” ühelt poolt tõlgete olulisust Euroopa kirjanduse ajaloos ja teisalt vähest huvi, mida kirjandusloolased tõlkimise vastu üles näitavad. Ta kirjutab: „*No one with an interest in translation studies, on looking through any standard bibliography of literary research, can fail to be struck by the fact that, of all the diligence and midnight oil represented in its listings, such a slight amount was spent on the examination of translation. For all their prime importance in the history of European literature, translations have by and large been ignored as bastard brats beneath the recognition [...] of truly serious literary scholar*<sup>2</sup>” (Holmes 1988: 81).

Tõlgete uurimise olulisust ajaloolises plaanis rõhutab ka rahvusvaheliselt tuntud prantsuse tõlketeoreetik ja -praktik Henri Meschonnic, märkides oma 1999. aastal ilmunud raamatus „*Poétique de traduire*” (millest peatükk on avaldatud eesti keeles ajakirjas „Vikerkaar”), et tõlketeooriat ei saa käsitleda lahus tõlke ajaloo, tema ajalugude uurimisest. Poleks ju tõlkimise ajaloota olemas ka kirjanduse ajalugu. Ei ole olemas tõlketeooriat ilma ajaloota ega tõlke ajalugu, mis ei kätke endas selle teooriat. Euroopa sündis tõlkest ja tõlkes, ta rajanebki vaid tõlgetel ja on end kehtestanud üksnes läbinisti tõlkele tugineva algupära kustutamise kaudu. Ka pole võimalik luua mingit isoleeritud tõlketeadust, traduktoloogiat, sest niisugune teguviis tähendaks maha salata tõlke tihe side kirjandusteooria ja -ajalooga. Säärast mahasalgamist peidab endas ka võrdleva stilistika tehniline võrestik, mis tegeleb üksnes keeleüksustega, samas kui kirjandust luuakse diskursuse tasandil. Meschonnici arvates on tõlkepoetika algusest peale ajalooline ses mõttes, et see peab tunnistama tõlgete ajaloolisust, ja ka seetõttu, et tema võtted aja jooksul, tiheda seose tõttu tõlgitavaga, muutuvad. (Meschonnic 2000: 108–110).

---

<sup>2</sup> Ühtegi tõlkehuvilist, kes tutvub mõne standardse kirjandusloolise uurimuse bibliograafiaga, ei jäta hämmastamata tõsiasi, et kogu neis loeteludes väljenduva usinuse ja magamata ööde juures on tõlkeid nii vähe uuritud. Hoolimata tõlgete erakordsest tähtsusest Euroopa kirjanduse ajaloos on tõsised kirjandusteadlased jätnud need üldiselt tähelepanuta kui sohilapsed, kes ei vääri tundmist.

Ka kuulus Iisraeli tõlketeoreetik Itamar Even-Zohar peab hädiväärseks seda, et tõlkimise ajalool on kogu kirjanduse ajaloos teisejärguline koht, et ei mõisteta, kui oluline on käsitleda tõlkeid osana kirjanduse üldisest, ajas muutuvast süsteemist (Even-Zohar 2004: 199), süsteemist, mis on samal ajal nii sünkrooniline kui ka diakrooniline (Even-Zohar 1990: 11).

Eestis on tõlkeloo koostamise vajadust rõhutanud Peeter Torop. „Enamikes kultuurides võime näha terveid kirjandusarengu perioode, mis on tõlkelooliselt hoopis uurimata või uuritud vaid fragmentaarselt,” ütleb ta (Torop 1999: 42). Kutsudes tõlkeid laiemas kultuurikontekstis ja nii akroonilisest (ajavälisest), sünkroonilisest (vahetu ajalise kontekstiga seotud) kui ka diakroonilisest (otseselt ajaloolisest) vaatepunktist uurima, eristab ta ühtses ja terviklikus tõlkeloos neli omavahel tihedalt seotud aspekti: 1) **teoreetiline** (akroonia), 2) **retseptiivne** (sünkroonia), 3) **evolutsiooniline** (diakroonia) ja 4) **kultuurilooline aspekt** (diakroonia) (Torop 1999: 45–65).

Tõlketeoreetik Anthony Pym tunnistab tõlkeajaloo uurimises kolme teemaderingi ehk haru olemasolu: 1) **tõlkimise arheoloogia** (*translation archaeology*), mis peaks vastama ühele või mõnele sellistest küsimustest nagu, kes tõlkis, mida, kus, millal, miks tõlgiti ning milline oli tõlke mõju vastuvõtvas kultuuris; 2) **ajalooline kriitika** (*historical criticism*), mis peaks välja selgitama, milline väärtus ja roll oli tõlkel selle ilmumise hetkel ja 3) **selgitamine** (*explanation*), mille ülesandeks on öelda, miks just sel ajal ja ses kohas tõlgiti (Pym 1998: 5–6).

Kui arheoloogia ja ajalooline kriitika tegelevad peamiselt üksikute faktide või tekstidega, siis viimane uurimisharu keskendub põhjustele (eriti sotsiaalsete rühmade vahelistest jõuvahekordadest tingitud põhjuste väljaselgitamisele) ja uurib tõlkijat kui sotsiaalset tegutsejat. Ka teeb see tõlkeajaloo haru üldistusi tervete ajalooperioodide ja osalejavõrgustike kohta. Samas möönab Pym, et iga tõlkeloo uurija on teatud määral seotud kõigi nende kolme teemaderingiga. (*Ibid.*: 6).

Tõlkeloo uurimisel peab Pym oluliseks bibliograafiliste nimestike koostamist. Need on loendid, mis sisaldavad tõlgete bibliograafilisi andmeid (mida tõlgiti ja millal). Kõneldes tõlgete ja tõlkimise ajaloolise uurimise meetodeist, ütleb Pym, et mõnele küsimusele saab uurija vastuse pelgalt tõlkenähtust täheldades, sellest mõeldes, aga on olemas ka selliseid, meile huvi pakkuvaid küsimusi, millele vastuse saamiseks

tuleb alles leida see uurimisobjekt, mis meile vajaminevaid vastuseid annaks. Tõkeloo uurimisel on sel puhul kasutada tõlkedokumendid (*translational documents*), mis on tõlked kui dokumendid või dokumendid tõlgete kohta (*either translations as documents or documents on translations*). (Pym 1998: 38).

Uurimisobjekt on Pymi sõnul pärit maailmast, mille kohta me veel midagi ei tea, ja uurija peamine ülesanne on teha valik, mille alusel olemasolevad tõlked uue uurimisobjekti hulka arvata. Pym eristab loendite koostamisel kaht tüüpi valikuid, millest kummalgi on omad eelised, samal ajal ei välista üks teist. Esimene, deduktiivne meetod, mida Pym kutsub ka reduktiivseks, saab alguse suurtest nimistutest, mida seejärel kärbitakse, kitsamaks teemaks koondatakse. Teise meetodi puhul kasutatakse induktiivset tegevust, sest töö, mis saab alguse väikese ala kaardistamisest, läheb järk-järgult laiaulatuslikumaks ja kasvatab oma objekti. (*Ibid.*: 38).

Nii nagu iga tekst saab tähenduse alles kontekstis, tuleb ka iga tõlkedokument paigutada konteksti, kuhu kuuluvad juba teised samalaadsed dokumendid. Kontekst avardab uurija vaatevälja ja võimaldab nõrgad hüpoteesid kohe välja arvata. Samal ajal ei nõua konteksti tundmaõppimine pikkade nimestike koostamist, sest ka väike loend võib meid huvitavale küsimusele valgust heita (*Ibid.*: 40).

Loendite koostamise peamiseks probleemiks peab Pym nimekirjade tarbeks sobivate komponentide leidmist, kusjuures valik on raskem nõrga bibliograafilise traditsiooniga kultuurides. Iga loend sõltub ka juba olemasolevatest loenditest, näiteks raamatukogude ja kirjastuste koostatud kataloogidest. Loendite koostamist mõjutab nii andmete liigsus varasemates nimistutes kui ka varasemate loendite koostamisel aluseks olnud ideoloogiline printsiip. (*Ibid.*: 41).

Pym jagab tõlgetest koostatud bibliograafianimestikud kahte rühma: kataloogid (*catalogues*) ja korpused (*corpora*) (*Ibid.*: 38). Tõlkekataloogideks peab Pym selliseid bibliograafilisi loendeid, mis on koostatud kitsamal teemal ja sel juhul on ideaaliks loendid, mis sisaldavad andmeid paljude selles valdkonnas ilmunud tõlgete kohta, need loendid peavad olema võimalikult täielikud. Korpus seevastu on loend, mis ei pea olema tingimata täielik (vajaliku terviklikkuse ja täiuslikkuse ulatus sõltub püstitatud hüpoteesist), ent see tuleb koostada rangelt hüpoteesi(de) kontrollimiseks vajalike kriteeriumide alusel. Lühidalt on korpus erieesmärgiline

kataloog ja kataloog üldeesmärgiga korpus. Piir nende kahe loenditüübi vahel ei ole siiski jäigalt paika pandud, vaid sõltub sellest, mida uurida tahetakse. Suund kataloogilt korpusele toimub uurimisobjekti vormudes, ja kataloog üksi ei anna veel piisaval määral ajaloolist teadmist: arheoloogiliste andmete olemasolu korral saab tõkelugu alles modelleerima hakata (Pym 1998: 42).

## ***1. 2. Tõlketeaduse interdistsiplinaarsusest***

1978. aastal kirjutatud essees „*Translation Theory, Translation Theories, Translation Studies, and the Translator*” kutsus James S. Holmes üles tõlkeid erialadevaheliselt uurima: „*Such a comprehensive theory of translation cannot be produced by armchair rumination in splendid isolation. It will have to be the product of teamwork between specialists in a variety of fields – text studies, linguistics (particular psycho- and socio-linguistics), literary studies, psychology, and sociology. And with the involvement of practising translators*”<sup>3</sup> (Holmes 1988: 101).

Interdistsiplinaarsus on eriti oluline humanitaarteadustes, sealhulgas tõlketeoorias, asub ju viimase poolt uuritav kahe kultuuri kokkupuutealal, alludes nii erinevatele kaastekstidele ja lõidetele. Interdistsiplinaarsus on sellele teadusharule juba olemuslikult omane. (Wolf 2007: 3).

1980-ndate aastate kultuuriline pööre tõi tõlketeaduses kaasa selle teadusharu piiride avanemise. Uurimisteemade haare laienes, kitsalt tekstiga seotud lähenemiste asemel tõusid päevakorrale ajalooline perspektiiv, kaastekstid, tõlketavad, taustaks tõlke makrotasand. Ja kui alguses oli küsimuse all vaid üksiku nähtuse kultuurilise eripära vahendamine, siis peagi laienes piir diskursuse tasemele. (Wolf 2007: 3).

Uurima hakati ideid, meeme (vt Chesterman 2000), kultuurielementide vahendamist polüsüsteemide vahel. 1990-ndatel tekkis tõlketeoorias uus, kognitiivne paradigma,

---

<sup>3</sup> Nii ulatuslikku tõlketeooriat ei saa luua tugitoolimõtiskluse uhkes eraldatuses. See peab olema mitme eriala spetsialistide – tekstoloogide, ligvistide (eriti psühho- ja sotsioligvistide), kirjandusteadlaste, psühholoogide, ja sotsioloogide – meeskonnatöö tulemus. Ja kaasata tuleb tegevõlkijaid.

mille raskuspunkt langes tõlkelt kui tootelt tõlkeprotsessi erinevatele aspektidele, uurima hakati seda, mis toimub tõlkija peas. Tänapäeval räägitakse juba neljandast, sotsiaalsest paradigmast, ja tõlketeooria muutub üha interdistsiplinaarsemaks. (Chesterman 2007: 173).

„Tõkeloo paljuaspektilisus on seotud asjaoluga, et iseseisva distsipliinina on tõlkelugu siiski lahutamatu kirjanduse sotsioloogiast ja ajaloost, komparativistikast jne ” (Torop 1999: 44). Rõhuasetus on nihkunud keelelt tekstile, tekstilt kultuurile ja kultuurilt tervele ühiskonnale (*Ibid.*: 18).

Tõlkeuuringute raskuspunkti liikumisega lingvistiliselt sotsiaalsele kasvab eksponentsiaalselt relevantse andmestiku hulk ja kirjeldav tõlketeadus seisab silmitsi raske probleemiga: mahutada keerulises, paljuaspektilises sotsiaalses süsteemis aset leidnud sündmus – tõlkimine – ühe raamatu või artikli suhteliselt kitsastesse raamidesse (Robinson 1997: 25–26).

### ***1. 3. Tõlkimine kui sotsiaalne praktika***

1970-ndatel aastatel väikestest paljurahvuselistest riikidest (Iisrael, Belgia, Holland) alguse saanud tõlkeuuringud (*translation studies*) muutsid probleemi asetust: varasema, kitsalt tekstile suunatud ja teksti originaaliga võrdleva tõlketeaduse asemel hakati huvituma tõlkimise ja tõlgete vastuvõtu sotsiaalsest kontekstist, seejuures langes rõhk sihtkultuuri rollile.

James Holmes eristab oma kuulsas, 1972. aastal Kopenhaagenis lingvistide rahvusvahelisel konverentsil esitatud ettekandes (mis hiljem ilmus postuumselt esseekogumikus „*Translated!*” pealkirjaga „*The Name and Nature of Translation Studies*”) kaht tõlkeuuringute (*translation studies*) haru: **kirjeldav** (*descriptive translation studies* ehk *translation description*, lüh *DTS* ehk *TD*), mis püüab tõlkimist ja tõlkeid kui fenomeni kirjeldada ja seletada, ja **teoreetiline** (*theoretical translation studies* ehk *translation theory*, lüh *ThTS* ehk *TTh*), mis püüab välja arendada tõlketeooriaid, -mudeleid ja -printsippe (Holmes 1988: 71–73).

Tõlkeuuringute kirjeldav haru on Holmesi järgi tihedasti seotud empiiriliste uuringutega ja vastavalt rõhuasetustele jaguneb see kolmeks: **tootele suunatuks**



(*product-oriented DTS*), mis kirjeldab olemasolevaid tõlketekste ja võrdleb sama teksti erinevaid tõlkeid, **protsessile suunatuks** (*process-oriented DTS*), mis uurib tõlkimist kui tegevust või protsessi, seda, mis toimub tõlkija peas, ja **funktsioonile orienteerituks** (*function oriented DTS*), mis kirjeldab tõlgete osa vastuvõtvast kultuuris ja püüab välja selgitada, millised tekstid on (või, mis on sageli sama tähtis, mis ei ole) mingil ajal mingis paigas tõlgitud ja missugune on nende tõlgete mõju vastuvõtvale kultuurile. Holmes ennustas ka, et viimatinimetatud suund viib tõlkesotsioloogia (*translation sociology*) väljakujunemisele. (Holmes 1988: 72).

1970. aastate alguses Itamar Even-Zohari loodud polüsüsteemiteooriale tuginedes tuleks tõlkeid vaadelda kogumina kirjanduse suures ja avatud, heterogeenses ja ajas muutavas süsteemis – allsüsteemina sihtkultuuri kirjanduse polüsüsteemis – ja viimast omakorda osana eri kultuuride ühisest kirjandussüsteemist, (makro)polüsüsteemist (Even-Zohar 2004: 199–201).

Polüsüsteemiteooriast mõjutusi saanud (Baker 1998: 163) kirjeldava tõlkeuuringute haru (*DTS*) esindaja, normiteooria rajaja Gideon Toury järgi ei moodusta tõlked (olemina) ja tõlkimine (tegevusena), tõlke vorm (sealhulgas tõlke suhe originaaliga) ja valitud tõlkestrateegiad sihtkultuuris rea omavahel seostamata tõsiasju, vaid tõlkimine kui tegevus või sündmus ning tõlge kui toode on omavahel seaduspärasustega seotud. Seejuures on Touryle oluline, et tõlge on sündmus tõlget vastu võtvast sihtkultuuris, sõltudes pigem viimase kui lähtekultuuri ja originaalteksti võimaluste loogikast. (Toury 1995: 24).

Teksti positsiooni ja rolli, sealhulgas ka selle, millist teksti tõlkeks peetakse, määravad peaaesjalikult sihtkultuuris levinud arvamused. Tõlkimine kui tegevus ja tõlge kui toode tekitavad sihtkultuuris muutusi. Semiootiliselt on tõlge sihtkultuuri poolt toodetud kaup. Tõlkimise ajendiks on Toury järgi tajutud puudujääk sihtkultuuris, täitmist vajav lünk. Seega pole tõlkimise põhjuseks mitte niivõrd teose eksisteerimine lähtekeeles ja -kultuuris, vaid tähelepanek, et sihtkultuurist on midagi puudu, mis mujal on juba olemas. (*Ibid.*: 26–27).

Gideon Toury järgi on tõlkimine, kui sellest kõnelda sotsiaal-kultuurilises kontekstis, allutatud erinevat tüüpi ja erineva intensiivsusega piirangutele, mis tulenevad lähtetekstist, keelesüsteemide erinevustest, tekstiga seotud traditsioonidest, isegi tõlkija kui vahendaja kognitiivsetest võimetest, kusjuures

sotsiaal-kultuurilised tegurid võivad mõtlemist mõjutada ning isegi muuta. Nii sõltub tõlkestrateegiate valik ja tõlge kui produkt sageli tõlgitava teksti tüübist ja sihtgrupist. Nende sotsiaal-kultuuriliste piirangute jõud on erineva tugevusega, selle skaala varieerub üldistest, absoluutsetest kitsendustest suhteliselt absoluutsete ja sealt edasi spetsiifilisteni, kusjuures kahe äärmuse vahele jääb lai gamma erinevaid norme. Mõned selle skaala normidest on tugevamad, reeglite moodi, teised nõrgad, idiosünkraatilised. Seejuures on piirid erineva intensiivsusega kitsenduste vahel ebaselged. Nii normid ise kui ka nende tugevus varieeruvad. Näiteks võivad heterogeenses kogumis esinevad soovitatavad normid omandada homogeensemas rühmas siduvama jõu, seda nii inimteguri (tõlkijad muude teksti tootjate hulgas) kui ka tegevuse mõttes (nt suuline tõlge tõlkimise üldises kontekstis). Piirangud ja normid muutuvad ka ajalisel skaalal, ühed kujunevad aja jooksul normatiivsemaiks, siduvamaiks, teised, vastupidi, lõdveneuvad. (Toury 1995: 54).

Muutumine on normidele loomumane, ainult muutumise tempo võib olla erinev: muutudes kord kiiremini, kord aeglasemalt, leiavad olulised muutused tõlkenormides sageli aset ühe inimega jooksul. Normid on ka sotsiaal-kultuuri erinevad, nende omavaheline sarnasus kas juhuslik või tuleneb vastastikustest mõjutustest kultuurisüsteemide või alastsüsteemide vahel. (Toury 2004: 211).

Normi tähendus on Touryl sama, mis sotsioloogias: normid on ühiskonna poolt jagatud üldised väärtused ja ideed selle kohta, mis on õige ja mis väär, mis adekvaatne ja mis mitte, ja need omandab inimene sotsialiseerumise käigus. Normid määravad selle, milline käitumine on kohustuslik, milline keelatud, mis on tolereeritud ja mis lubatud. Toury järgi on normid sotsiaalse tegevuse võtmemõiste ja keskpunkt, sest nad määravad sotsiaalse korra tekke ja püsimise. (Toury 1995: 55).

Tõlkimisprotsessis osalevad Toury arvates normid nii üldiselt kui ka selle igas etapis. Samuti mõjutavad erinevad normid pidevalt üksteist ja on vastastikustes seostes (*Ibid.*: 59). Nii räägib Toury 1) **sissejuhatavatest normidest** (*preliminary norms*), mis määravad üldise tõlkepoliitika (siia kuulub Toury järgi tekstitüüpide/tekstide valik tõlkimiseks mingil ajaetapil, see, kas tolereeritakse tõlkimist muudest keeltest kui originaali keel, ja kui jah, siis millisest vahendavast keelest) ja rakenduvad loogiliselt ja ajaliselt varem kui teised normid; 2) **tegevusnormid** (*operational norms*) määravad otsustused tõlkimise ajal; siia

kuuluvad sihtkeele ja -kultuuriga seotud tõlketeksti matriitsnormid (*matricial norms*), see, kuidas teksti segmenteerida, kui palju võib tõlkimisel midagi lisada või välja jätta; 3) **tekstilis-lingvistilised normid** (*textual-linguistic norms*) määravad selle, kuidas sihtteksti sõnastada, millega originaali keelendeid asendada. (Toury 1995: 57–59; Toury 2004: 209–210).

Toury ise käsitles norme siiski ennekõike kui piiranguid tõlkija käitumisele, normide laiemale sotsiaalsele rollile viitas ta vaid möödamminnes (Hermans 1996: 25).

Tõlkimise sotsiaalsest tingitusest hakati laiemalt rääkima kaheksakümnendate aastate lõpus ja üheksakümnendatel. 1986. aastal ilmunud raamatus „*The Translator's Invisibility*” kinnitab Lawrence Venuti: „*The viability of a translation is established by its relationship to the cultural and social conditions under which it is produced and read*” (Venuti 2008: 14). Ta peab oluliseks uurida tõlgete sotsiaalseid põhjusi, seda, miks mingi tõlge mingil ajal ja mingis kohas sündis. Ka Anthony Pym arvates tuleks uurida just seda sotsiaalset konteksti, milles tõlkija elab ja töötab, kusjuures enamasti mõeldakse konteksti all vastuvõtvat kultuuri (Pym 1998: ix–x). Tõlkesotsioloog Michaela Wolfi hinnangul (Wolf 2007: 6) ei tegeldud tollal ometi veel tõlkimise sotsiaalse tähendusega süstemaatiliselt.

Viimastel aastatel populaarsust kogunud tõlkesotsioloogia on saanud inspiratsiooni prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu teosest. Tõlkesotsioloogia rõhutab tõlkimise sotsiaalset konteksti ja osutab tähelepanu tõlkimises, tõlgete tootmises ja ringluses osalevate tegelaste paljususele (Heilborn, Sapiro 2007: 94).

Tõlkesotsioloogial on kokkupuutepiire kirjandusteaduse, võrdleva kirjandusloo ja kultuuriajalooaga. Üldistatult lähtub see Pierre Bourdieu poolt välja pakutud sümboolse kapitali ringluse ideest. Et tõlkimist kui üksiksündmust mõista, tuleb analüüsida jõuvahekordi rahvusriikide, nende keelte ja kirjanduste vahel. Jõuvahekordi on kolme tüüpi: poliitilised, majanduslikud ja kultuurilised.

Kultuurivahetus riikide vahel peegeldab domineerimist. Kultuurivahetuse tekkel on oluline nii riigi poolt akumulieeritud sümboolne kapital kui ka keele positsioon ja roll (*Ibid*: 95).

---

<sup>4</sup> Tõlke elujõud sõltub seostest nende kultuuriliste ja sotsiaalsete tingimustega, milles tõlget toodetakse ja loetakse.

Tõlkimise globaalset süsteemi võib vaadelda kui hierarhilisi suhteid. Näiteks kui selguks, et pooled maailmas tõlgitud raamatutest on tõlked inglise keelest, näitab see inglise keele keskset, domineerivat positsiooni maailmas. Muid keeli võib seega pidada perifeerseiks, isegi neid (nt hiina või araabia keel), mille kõnelejate arv on suur, aga millest tõlgitakse vähe. (Heilborn, Sapiro 2007: 94).

Tõlkimine on alati seotud sotsiaalse kontekstiga. Ühelt poolt kuulub tõlkija alati mingisse sotsiaalsesse süsteemi, teiselt poolt määravad sotsiaalsed institutsioonid suuresti selle, mida tõlkimiseks valitakse, kuidas tõlgitakse ja tõlkeid levitatakse ning milliseid tõlkestrateegiaid rakendatakse. Tõlkimisest võtab osa suur hulk tegijaid ja tegureid. Need on omavahel läbi põimunud, mõjutades üksteist vastastikku. Nii on räägitud tõlkimisest kui sotsiaalselt reguleeritud tegevusest. (Hermans 1996: 26; Wolf 2007: 1).

Tõlkesotsioloog Michaela Wolfi sõnul tulevad tõlke ja tõlkimise sotsiaalne iseloom ja sotsiaal-kommunikatiivne väärtus kõige selgemini esile kokkupuutealal, seal, kus tõlgitud tekst ja suur hulk sotsiaalselt ajendatud osapooli kohtuvad. Teksti autor, tõlkija, tõlkimises osalevad institutsioonid ja lugeja on omavahel seotud keerulise suhetevõrgustikuga, ja kuigi kõik osapooled tegutsevad selles globaalses mängus oma subjektiivsete arusaamade järgi, on nende tegutsejate subjektiivsuski kultuuriliste ja sotsiaalsete tegurite poolt määratud. (Wolf 2007: 1).

Tõlkesotsioloogia raskuspunkt on suunatud peaaesjalikult inimestele ja nende tegevusele, seejuures sellisele tegevusele, mida on võimalik jälgida. Tõlkesotsioloogia uurib tõlketurgu, kirjastustegevust, kirjastuste, agentide ja patroonide osa selles, tõlkija staatust ja rolli, tõlkimist kui sotsiaalset praktikat ja tõlget kui sündmust. (Chesterman 2007: 173–174).

#### ***1. 4. Tõlkija osakaalu suurenemine***

Kui varem käsitleti tõlkimist vaid tekstide ja keelte vahelise suhtena, siis tänapäeval nähakse selles üha enam keerulises kommunikatiivses, sotsiaal-kultuurilises kontekstis toimuvat suhetekompleksi. Selline käsitus nõuab suuremat tähelepanu tõlkijale kui sotsiaalsele osapoolle (Hermans 1996: 26).

Tõlkimist kui sotsiaalset tegevust kirjeldada püüdva uurija peamine ülesanne on kindlaks teha ja interpreteerida norme, mis tõlkija valikuid ja otsuseid määrasid. Normid pole otseselt jälgitavad ja meie teadmised normidest ning normide poolt määratud käitumine võivad üksteisest erineda. Seda enam, et kultuurilised süsteemid on väga mitmetahulised, keerulised ja pidevas muutuses, asuvad teiste sotsiaalsete süsteemide sees ja igal ajal neist on oma ajalugu. (Hermans 1996: 39).

Even-Zohari, polüsüsteemide teooria rajaja järgi on süsteemid avatud ja neid on palju, need on süsteemide süsteemid ja süsteemid süsteemides, mis on midagi enam kui ainult materiaalseil seoseil põhinev võrgustik. Siin on rohkem tegu seoste endiga. Süsteemid on ka normidest suuremad, omavahel seotud normide võrgustikud, on seosed, millest vaid osa on normid. (Pym 1998: 116–117).

Tõsiasi, et mingil ajal ja mingis kohas saavad ülekaalu ühed mudelid, reeglid ja normid, on tunnistus jõuvahekordade hierarhiast, inimühiskonnas toimuvast võitlusest (reaalse või sümboolse) domineerimise eest. Sotsiaalsete ja kultuuriliste hierarhiate muutudes saavad ülekaalu uued väärtused, ideoloogiad ja struktuurid, kerkivad esile uued kontrolli-, võistlus-, patroneerimisvormid, muutuvad ka tõlkimise mudelid, normid ja reeglid. Tõlkimine kui sotsiaalne ja kultuuriline tegevus on osa sellest võitlusest. See teeb tõlkijast, erioskusi ja seega alati mingit võimukogust ja prestiiži omavast isikust, aktiivse osaleja mitmetahulistest ja keerulistest sotsiaal-kultuurilistes muutustes. (Hermans 1996: 40).

Anthony Pymi arvates tuleks tõlkeloo uurimisel keskenduda eelkõige tõlkijale kui tõlkimise kõige olulisemale tegurile, sest ainult tõlkija ja tema sotsiaalse ümbruse (kliendid, patroonid, lugejad) kaudu võib mõista, miks tõlge mingil ajahetkel ja mingis kohas sündis. Et mõista, miks tõlgiti, tuleb uurida tõlkeprotsessis osalenud inimesi, ütleb ta, ja vaadelda tõlkijaid kui tegutsejaid kultuuride vahel. (Pym 1998: ix, xi). „*The position and role of translators is thus primarily to straddle the borders between the cultures and to bring about interaction, gaining a form of knowledge that is inaccessible to many of those who remain within cultural frontiers*”<sup>5</sup>,” ütleb ta (Pym 1992: 150).

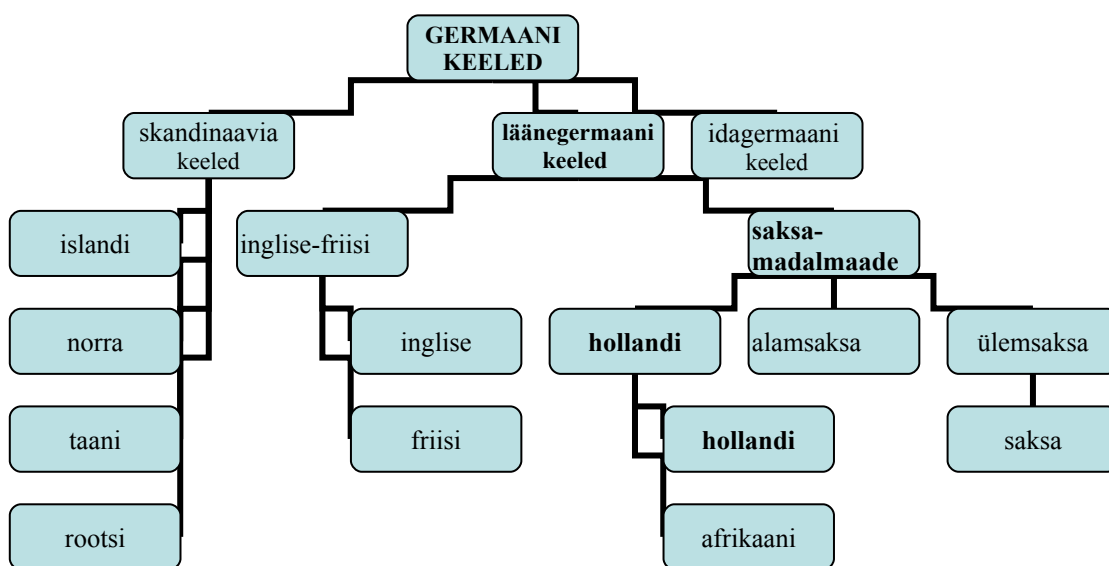
---

<sup>5</sup> Eelkõige on tõlkija positsioon ja roll olla ühendaja kultuuride vahel ja tekitada vastastikmõju, hankides teadmisi, mis on kättesaamatud neile paljudele, kes jäävad kultuuri piiridesse.

## 2. HOLLANDIKEELSE KIRJANDUSE TÕLKIMISEST

### 2. 1. Hollandi keel

Hollandi keel (hollandi keeles *Nederlands*) on indoeuroopa keelte germaani rühma läänegermaani alamrühma kuuluv keel (vt joonis 1). Hollandi keelt kõneldakse Hollandis, Põhja-Belgias Flandrias, Belgia pealinnas Brüsselis, Lääne-Flandria piiri ääres Prantsusmaal, Hollandi Antillidel, Arubal, Surinames ning kohati Indoneesias. Hollandi keelt kõneleb üle 20 miljoni inimese. Flaami keeleks kutsutakse Belgias kõneldavate hollandi keele murdeid. See ei ole eraldi keel, kuigi väljendit *flaami keel* kasutatakse, et eristada seda Hollandis kõneldavast hollandi keelest.



**Joonis 1.** Hollandi keele koht germaani keelerühmas (Vandeputte 2000 järgi)

Inglise keeles kasutatakse hollandi keele tähistamiseks sõna *Dutch*, mis on pärit germaani sõnast *theodisk* (rahva). Samast sõnast tuleb ka saksa keele sõna *Deutsch* (saksa keel). Siit pärinevad hollandi sõnad *duits* (saksa) ja *diets* (hollandi). Viimane sõna on laiemalt käibelt kadunud, osalt sellepärast, et seda on 20. sajandil kasutanud natsid ja teised natsionalistid.

Afrikaani keel, mida kõneldakse Lõuna-Aafrika Vabariigis ja Namiibias, on pärit põhiliselt 17. sajandi hollandi keele murretest, see on kohalike keelte mõjul kreoliseerunud. Afrikaani keele juuri nähakse esimeste Hollandist pärit kolonistide hollandi keeles, arvatavasti Põhja-Hollandi dialektis, ka teised keeled (malai, inglise, prantsuse, portugali, kaasaegne hollandi keel) on seda vähemal määral mõjutanud (vt Hesseling 2009).

Hollandi keel on ülesehituskeel (nagu seda on ka põhjaeesti keskmurdel põhinev eesti normikeel teiste eesti keele kohamurrete suhtes). Ülesehituskeeleks kutsutakse keelt, mis on kujunenud sellisel keelealal, kus on mitmeid üksteisele lähedasi keelekujusid ja kus üks nendest keelekujudest, üks murre, kerkib teiste hulgast esile ning muutub kogu keeleala suhtlusvahendiks ja normikeeleks. Muud keelekujud taanduvad normikeele kohamurreteks. Selline normikeel sünnib omakeelses kontekstis, seda tuleb alles üles ehitada. Ülesehitus tähendab, et murdele luuakse uusi kasutusvaldkondi, keelt ennast ühtlustatakse ja täiendatakse. Ülesehituskeel saab keeleks keelevälistel, poliitilistel põhjustel. (Raag 2008: 16).

Hollandi keel kujunes keskajal saali frankide hõimumurrete (vanaalamfrangi keele läänevariandi) alusel friisi ja saksi hõimumurrete mõjul. Selle keele ajaloos eristatakse tavaliselt kolme perioodi: vanahollandi ehk vanaalamfrangi, keskhollandi ja uushollandi periood.

Alates 13. sajandist mängisid Madalamaades olulist rolli flaami linnad. Flaami rüütliromaanid, eepiline rebaseromaan „*Van den Vos Reynaerde*”, Maria-legend, jt teosed kinnitavad kirjanduse õitsengut Flandrias. Hollandi keelt tunti siis nimetuse *flamand* all. (Vandeputte 2000: 12).

Hollandi keel kui tüüpiline ülesehituskeel hakkas keelena iseseisvuma, nii friisi kui ka saksa keelest lahus arenema, pärast seda, kui 14. ja 15. sajandil ühendati alamsaksa keeleala loodeosa, Schelde, Maasi ja Reini jõgede piirkonna alad, ja loodi Burgundia vaheriik. Seega eraldati alamsaksa loodeosa muudest alamsaksa aladest poliitilise piiriga. Neist alamsaksa murretest, mida kõneldi lääne pool piiri, ehitati üles omaette normikeel, hollandi keel. (Raag 2008: 16).

Kui keele standardiseerimine keskajal peamiselt Burgundia hertsogi õukonna algatusel algas, olid kõige mõjukamad Flandria ja Brabandi mured. Hollandi

murrete võidukäik sai alguse pärast Flandria ja Brabandi alade allutamist Hispaania ülemvõimule. Praegune Holland oli end Hispaania võimu alt vabaks võidelnud.

Nimetus *Nederlands* kerkis esile 1482. aastal, jäi seepeale käibele, leidis alates 19. sajandist üldist kasutamist ning tõukas lõpuks kõik variandid tagaplaanile (Vandeputte 2000: 14).

Ühtne keel, kompromiss eri dialektide vahel, loodi esimese piiblitõlke (1637) jaoks. Selles keeles oli eri murrete elemente, kuid ta põhines peamiselt Hollandi murretel. Seda peetakse tänapäeva hollandi keele alguseks. Seejuures vähenes lõunapoolsete mõjudega kirjakeele ja Hollandi päritolu kõnekeele vahel tekkinud stilistiline erinevus 19. sajandil, eeskätt tänu Multatulile (E. D. Dekkerile), romaani „Max Havelaar” (1860) autorile. Multatuli tahtis lähendada kirjakeelt kõnekeelele, vältida ametlikku keelepruuki, kirjutada nii, nagu ta kõneles. (*Ibid.*: 19).

Tänapäeva hollandi keel põhineb Põhja- ja Lõuna-Hollandi provintside ning poliitilise keskuse Antverpeni keeletarvitusel ja võlgneb oma sünni ning olemasolu suuresti poliitilistele teguritele (Raag 2008: 16).

Belgias paranes hollandi keele positsioon 1898. aastast, kui talle anti ametlik võrdseisus prantsuse keelega (Kossmann-Putto 2000: 47). 1932. aastal sai põhimõtte Flandria hollandikeelsusest seaduse jõu, kuigi kulus aega, enne kui see ka ühiskondlikult reaalsuseks kujunes (*Ibid.*: 51).

Ühtne normitud kirjakeel on *Algemeen Beschaafd Nederlands* (ABN), mida õpetatakse koolis ja kasutavad võimud Hollandis, Flandrias, Belgias, Surinames ja Hollandi Antillidel. Hollandi keele unioon otsustab, mis on ABN ja mis mitte, näiteks õigekirja. Poliitilise korrektsuse kaalutlustel kasutatakse ABN asemel ka väljendeid *Algemeen Nederlands* (üldine hollandi keel) ja *Standaardnederlands* (hollandi keele standard), sest nimetust *Algemeen Beschaafd Nederlands* (otsetõlkes: üldine haritud hollandi keel) saab mõista ka kui hollandi keelt, mida kõnelevad tsiviliseeritud inimesed, kandes seega eksitavat tähendusvarjundit, nagu ei oleks teisi keelevariante kõnelevad inimesed tsiviliseeritud.

Hollandi ja Flandria valitsus koordineerivad oma keelealast tegevust Hollandi Keeleliidu (*Nederlandse Taalunie*) kaudu. Liit sai alguse Hollandi ja Belgia valitsuste kokkuleppel 1980. aastast (Kossmann-Putto 2000: 60). Mitte ainult keelealast tegevust, vaid ka kirjandus- ja tõlketegevust koordineeritakse ühiselt.



## ***2. 2. Hollandikeelse kirjanduse tõlkimisest mujal maailmas***

Enne 1993. aastat tunti hollandikeelset kirjandust maailmas vähe. Põhjuseks oli kõnelejate suhteliselt väike arv (umbes 14 miljonit hollandlast ja 6 miljonit flaamlast). Ent olukord on viimastel aastatel muutunud. Nimelt ühendasid Flandria ja Holland oma jõud hollandikeelse kirjanduse tutvustamiseks. 1993. aastal toimus Frankfurdis raamatumess<sup>6</sup>, kus olid fookusesse tõstetud flaami ja hollandi kirjandus. Pärast seda sündmust on hakatud hollandikeelset kirjandust maailmas rohkem tõlkima, kusjuures eriti usinad on olnud sakslased ja skandinaavlased. (Liive 1998: 1876).

Saksa kultuuriruumis on hollandi keelest vahendatud kirjandusel olnud oluline koht alates 20. sajandi 80. aastate keskpaigast. Nii hollandi kui ka flaami kirjandust tõlgitakse saksa keelde palju ja selle uuemate arengute vastu on huvi suur. Peaaegu iga hollandi keeles hea vastuvõtu osaliseks saanud raamat tõlgitakse saksa keelde juba mõni kuu pärast algupärandi ilmumist, vahel isegi varem. Populaarsemate kirjanike hulgas on Hugo Claus, Harry Mulisch ja Cees Nooteboom. Madalmaade kirjandusel on saksa keeleruumis hea maine, see on kirjandus, milles ühineb igapäevane ja fantastiline, irooniline ja filosoofiline, kultuurispetsiifiline ja üldinimlik. Ometi pole suure huvi põhjused veel üheselt selged, seda enam, et hollandi ja saksa kirjandus on küllaltki erinevad. Arvatakse, et madalmaade kirjandus on Saksamaal edukas tänu oma võimele end vastuvõtva kirjandusega vastandada ja sellega dialoogi astuda: mida kompleksemad on suhted, mida selgemini ilmnevad kirjandussüsteemide vahelised samasused ja erinevused, seda kiiremini avastab lugeja tõlgitud kirjanduse väärtused. (Uffelen 2000).

Hispaanias on hollandi keelest tõlgitud kirjanduse osakaal marginaalsem kui Saksamaal. Enne 1960. aastat hollandi kirjandust peaaegu ei tõlgitud. Seejärel tõlkimine intensiivistus, kulmineerudes 1968. aastal, mil ainult ühe aastaga ilmus 38 hollandi keelest tõlgitud raamatut (Linn 2006: 30), kuid üle veerandi neist tõlgetest (kümme nimetust) tehti teiste keelte vahendusel: viis tõlget prantsuse, neli saksa ja üks inglise keelest (*Ibid.*: 39). Sel ajal polnud Hispaanias väikeste eksootiliste keelte

---

<sup>6</sup> Eesti Kirjastajate Liit osaleb Frankfurdi raamatumessil alates 1991. aastast (Reimo 2000: 107).

puhul otsetõlkimine veel normiks (Linn 2006: 37). Järgnevat aastail hollandi keelest tõlkimine stagneerus, jäädes keskmiselt alla 20 raamatunimetuse aastas ja kõikides sõltuvalt aastast 14 nimetusest 23-ni. Hiljem pole 1968. aasta tasemele enam jõutud, kuigi tõlgete üldarv hispaania keelde on kogu aeg suurenenud. (*Ibid.*: 30).

Ka on muutunud hispaania keelde tõlgitud raamatute sisu. Laste- ja noorsooraamatute tõlkimine hollandi keelest hispaania keelde sai alguse alles 1970. aastatel; 1990. aastate algusest kasvas ilukirjanduslikku proosa osatähtsus ja suurenes nimetuste koguarv, kuid võrreldes kogu tõlkekirjandusega, hollandi keelest tõlgitu osa isegi vähenes (*Ibid.*: 30). Ka polevat hollandi kirjandusel Hispaanias nii head mainet nagu näiteks skandinaavia kirjandusel (Linn 1998: 414). Uuringu järgi on hollandikeelse kirjanduse tõlkimist soodustavateks teguriteks olnud raamatu varasem edukus teistes euroopa keeltes, kirjanduspreemiad, toetused tõlkijaile ja kirjastustele, kirjanduslase teabe (infomaterjalid, tõlkekatkendid, algupärandite kriitika) kättesaadavus, lugejamenu, retsensioonid ajakirjanduses, tõlkijate olemasolu, tõlgete kvaliteet. Meelsasti tõlgitakse Nobeli kirjanduspreemia nominente (nt Hugo Claus, Harry Mulisch); tõlkimist soodustab veel kirjaniku tuntus, tema aktiivsus oma teose tutvustamisel (intervjuud, isiklikud kontaktid lugejatega), huvitav, kosmopoliitne või Hispaaniaga seotud isik (nt Cees Nooteboom) (*Ibid.*: 414–418; Linn 2006: 35).

Nii Hollandi kui ka Belgia kultuuripoliitika soosib hollandikeelse kirjanduse tõlkimist. Flandrias tegutsevad Flaami Kirjanduse Fond (*Vaams Fonds voor de Letteren*<sup>7</sup>) ja Flaami (Kogukonna) Ministeerium (*Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap*), kes toetavad hollandikeelse kirjanduse väljaandmist Belgias ja välismaal. Hollandis on loodud vastavalt Hollandi Kirjanduse Toetusfond (*Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds*, lüh. *NLPVF*<sup>8</sup>). Need on tõlke- ja kirjandustegevust rahastavad fondid, kes avaldavad ühiselt hollandikeelset kirjandust (ilu-, laste-, kvaliteetne mitteilukirjandus, luule) tutvustavaid trükiseid, annavad välja preemiaid ja auhindu, näiteks suurt Madalmaade kirjandusauhinda.

Ennustatakse, et tulevikus sulavad flaami ja hollandi kirjandus üha enam kokku. Põhjuseks on ühine ja ühendav hollandi keel ning soov end maailmale tuntuks teha. (Liive 1998: 1877).

<sup>7</sup> <http://www.fondsvoordeletteren.be/>

<sup>8</sup> <http://www.nlpvf.nl/nl/>

## ***2. 3. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest***

### **2. 3. 1. Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel 1901 kuni 1940**

Tõlkimine eesti keelde on läbinud pika arenemistee. Sajandeid eksisteeris eesti kirjakeel vaid hingeekarjaste töös. Saksa pastorid, kes hoolitsesid oma eesti koguduste eest maakeeles, tõlkisid piiblit, palveraamatuid, katekismust ja lauluraamatuid eesti keelde. Muid tekste pikka aega niisama hästi kui ei olnud. 18. ja 19. sajandi vahetusel hakkasid vaimulikud rohkem rõhku panema ilmalikule rahvavalgustusele. Nad püüdsid eesti keelde kohandada kasvatusliku eesmärgiga jutukesi (nt Jenoveva lood). Kasutatud allikad jäid tavaliselt nimetamata, nende avastamine on olnud juhuslik (Lehtsalu 1963: 678). Alles 19. sajandil hakkasid eestlased end rahvusena teadvustama, algas rahvuslik ärkamine, mis viis eestikeelse kirjanduse tekkimise, eestikeelse perioodika ilmumise ja eestikeelsete kõrgemate õppeasutuste loomiseni, tekkis eestikeelne haritlaskond. Ka kirjandusliku tõlke kui iseseisva kultuurifenomeni väljakujunemine toimus 19. sajandi viimastel kümnenditel, ent tõlkija kultuuriroll oli alles kujunemas (Pärli 2000: 92–93).

Varasemal ajal ei jagunenud raamatud tõlgeteks ja algupäranditeks nii rangelt kui tänapäeval. Piirijoont selleaegse tõlke ning muganduse või tõlkekompilatsiooni vahele tõmmata on peaaegu võimatu. See väide kehtib ühtviisi nii ilu- kui ka tarbekirjanduse kohta. Ainult jumalasõna tuli edastada puutumatult, ent ka see pidi olema arusaadav, et rahvas seda mõistaks ning omandaks. Mugandamist ei saa pidada taunitavaks, sest see oli oma aja vaimuga kooskõlas. Tegemist polnud ka Eestile eriomase nähtusega. (Liivaku, Meriste 1975: 13).

Gustav Suits kirjutab oma „Hollandi värsipõimiku” eessõnas: „Mis hollandi kirjanduse jutustavast repertuaarist on jõudnud siamaale, see algab vist „Reinuvader Rebase” ja „Jenovevaga”. Kumbki neist algkirjanduslikku laadi rahvaraamatuist saavutas meil laialdase populaarsuse. Seda populaarsust pole Eestis ületanud ükski hollandi pärastistest tosinakirjanikest” (Suits 1937: 16).

Tõlked osalevad kirjanduse arenguprotsessis vahetult (Torop 1999: 64). Erinevatel arenguperioodidel võib rääkida küll orientatsioonist teatavatele ajaloolis-kultuurilistele ajastutele või konkreetsele väliskirjandusele. Seda protsessi mõjutab muuhulgas võõrkeelte levik ja autoriteet kultuuris (*Ibid.*: 54), valikutes osaleb kultuuripoliitika (*Ibid.*: 55). Eriti suur roll on tõlgetel rahvuskirjanduste arengu algetapil, siis toovad tõlked kirjandusse uusi teemasid, probleeme, žanre, värsivorme, stiilisüsteeme. Sellisel juhul annavad tõlked tõuke vastavate teoste loomiseks ka oma kirjanduses. Tõlkimisel tõuseb kirjutajate endi meisterlikkus, täieneb ja rikastub kirjakeel (Issakov 1963: 6). Tõlked on sellistel murrangulistel aegadel tihti lahutamatud originaalkirjandusest, lahendades selle probleeme, teenides algupärase kirjanduse uuendamise huvisid ja kaotades spetsiifilisi tõlkekirjanduslikke jooni (Torop 1999: 43). Seejuures levivad noortes kirjandustes rahvuslikud adaptatsioonid, teiste maade kirjanduse kohandamine oma rahvale. Eesti kirjanduses esines sellist kohandamist vähemalt 19. sajandi lõpuni (Issakov 1963: 7).

Enne 20. sajandit tõlgiti vähemtuntud keeltest kirjandust saksa ja osalt ka vene keele vahendusel, ent 20. sajandi alguses keelteoskuse avardumisel see olukord muutus, hakati tõlkima otse (Annus 1993a: 10).

Varasemast teame, et tõlgete avaldamises oli oluline roll ajakirjandusel. Nii ilmus näiteks inglise kirjanduse tõlgete enamik 20. sajandi esimestel aastakümnetel just ajakirjanduses (Lehtsalu 1963: 681). Täpsem ülevaade selle kohta, kui palju on ajakirjanduses ilmunud hollandi kirjanduse tõlkeid, puudub. Ent perioodikas (kalendrilisades) on 20. sajandi alguses ilmunud vähesel määral tõlkeid ja mugandusi ka hollandi kirjandusest, näiteks Multatuli ja Heijermansi lühijutte ja teosekatkendeid (vt Annus 1993b: 1032 & 1056).

1893. aastal suletud Eesti Kirjameeste Seltsi asemele 1907. aastal loodud Eesti Kirjanduse Seltsi hinnanguil polnud olukord eesti kirjandusega 20. sajandi alguses kiita (1907. aasta draamatoodangut hinnati viimase 20 aasta nõrgimaks ja veel 1911. aastaks polnud asi paranenud, rõõmsamaid väljavaateid ei nähtud ka luule ja proosa alal). Selle nõrkuse põhjuseks peeti küll ideepuudust, tehnilist oskamatus, pealiskaudset, lööksõnalist aega, mis ei laskvat tekkida kirjandusemõistmise eeldust – lapsemeelset suhtumist, aga ka produktsioonist maha jäänud arvustust (Palm 1932a: 37–39). Tõlkekirjanduse olukord oli sama viril kui algupärasegi kirjanduse

oma (Palm 1932a: 50), kuigi enne riiklikku iseseisvust ületasid tõlked raamatute hulgalt algupärandeid ülekaalukalt (Antik 1936: 72). Kirjastaja Juhan Lilienbach kirjutab 1911. aastal ilmunud kogumikus „Mõtted” nii: „Väike ja puudulik eestikeelne kirjandus on ometi juba nii suur, et üksikul lugejal võimata on kõiki ilmunud raamatuid oma silmaga tundma õppida, seda vähem veel kõike omandada. Pealegi on halbade raamatute peale kulutatud aeg ja raha asjata raisatud, sellest rääkimata, et igaüks halba kirjandust omandades halba kirjandust toetab ja seega ühtlasi head kirjandust lämmatada aitab. Ajakirjandus võiks hea arvustava juhatuse abil asjale palju parandust ja raamatulugejale tulu tuua, aga meie praegune ajakirjandus ja arvustus, mis meil selle nime all olemas, on siin rohkem kahju kui kasu ja selgust toonud” (Lilienbach 1911: tagakaas).

Juba 20. sajandi alguses kujunes välja tava uudiskirjandust retsenseerida (Annus. 1993a: 13). 1905. aasta lõpul Jaan Jõgeveri poolt asutatud humanitaarteaduslik ajakiri „Eesti Kirjandus” oli esimene teaduslik-teoreetilise sisuga ajakiri (Palm 1932a: 27). Alates 1912. aastast võeti selles sõna ka tõlgitud raamatute kohta (Kalvik 1980: 106) ja alates 1926. aastast oli see üks järjekindlaimaid uudisteoste (sh tõlketeoste) arvustajaid Eestis (*Ibid.*: 110). Eesti Kirjanduse Selts, kes oli ajakirja „Eesti Kirjandus” väljaandjaks aastatel 1908–1919, seadis oma eesmärgiks algupärase kirjandusloomingu kõrval kõrgväärtusliku tõlkekirjanduse edendamise. Ometi ei keskendu tollane tõlkearvustus kuigi sageli „tõlkele kui tõlkele”, sest tõlkelisust kui tunnust ei peetud iga kord kuigi oluliseks (Sütiste 2008: 125).

Ajajärgu tõlkekultuuri iseloomustab ka see, kuidas on tõlke avaldamisel tähistatud keel ja kirjandus, millest tõlgiti, autor, tõlkija, see keel, millesse tõlgiti, ja kuidas nimetati tõlketegevust (Pärli 2000: 99). Kahekümnenenda sajandi alguse tõlgete puhul oli kombeks jätta raamatusse märkimata keel, millest teos tõlgiti, aga ka originaali pealkiri, vahel on jäänud märkimata koguni tõlkija. Selle välja selgitamine, kas esimeste hollandi kirjanduse eestinduste puhul on tegu otsetõlgetega või on tõlgitud mõne muu keele vahendusel, ei ole küll otseselt magistritöö ülesanne, kuid tõlgete võrdlemisel originaaliga võib sageli hoomata, mis keelest see on tõlgitud.

Esimesed otsetõlked inglise keelest eesti keelde kuuluvad kahekümnenenda sajandi algusesse (Lehtsalu 1963: 681). Ka esimesed otsetõlked hollandi keelest jäävad ilmselt samasse aega. 1901. aastal on eestikeelses tõlkes ilmunud hollandi kirjaniku Willem de Ruyteri „Elu või surm. Ajalooline romaan Transvaalist” (*Onder*

*Boerenvlag: een historische roman uit Transvaal*). Selle tõlkeraamatu väljaandjaks on Gustav Pihlakas, raamatukaupmees ja kirjastaja aastast 1899 (Reimo 2000: 39), kellest kujunes 20. sajandil alguse viljakaim eesti üksikkirjastaja, ent raamatu välimusele ei pannud ta rõhku (Puhvel 1969: 330). Ka eelnimetatud raamat on väga tagasihoidliku välimusega.

Tegemist on põneva sündmustikuga romaaniga<sup>9</sup>, mille tegevus toimub aastatel 1895 ja 1896 Lõuna-Aafrikas Transvaalias. Raamatu autor näib kohalikke olusid hästi tundvat, ta kirjeldab sündmusi buuride vaatepunktist, tunneb neile ebaõnne puhul kaasa, seevastu saavad buuridega võitlevad inglased kibeda kriitika osaliseks. Raamatu motoks on Transvaali riigihümni sõnad. Raamatu lõpus (lk 134) lubab autor kirjutada romaanile järje. Ta ütleb: „Selle jutu kirjutajal on ju praegu suur hulk huvitavaid teatusi praeguse vabadussõja üle käes ja tema püüdmine saab olema, niipea kui eesriie selle taeva poole kisendava kurbmängu lõpul Transvaalis langeb, seda uuesti tõsta ja oma lugejale täielikku pilti pakkuda ka selle üle, päälkirja all „Elu või surm“. See saab siis selle ajaloolise romaani teine järk olema“. Ometi ei õnnestunud ei selle raamatu autori ega ka tõlke aluseks oleva originaali kohta kuigi palju teavet hankida, eelkirjeldatud järje kohta puudub info hoopis.

Tõlkeloos tuleb tihti põrkuda kahele nähtusele: andmete puudumisele autori ja algteksti kohta (Torop 1999: 56). Ilmselt just info puudumise tõttu ei too kasutatud eestikeelsed teabeallikad „Eestikeelne raamat 1901–1917“ (Annus 1993b: 705) ja bibliograafiline andmebaas ESTER ära selle tõlkeraamatu aluseks olnud algupärandi originaalpealkirja ja märgivad autori eesnime *Willem* asemel saksapärase *Wilhelm*. Tõlkeraamatu tiitellehel on autori nimi siiski õigesti kirjutatud.

Tõlkesse ei ole märgitud, mis keelest on eestindus tehtud (tiitellehel on küll märges selle kohta, et autor on hollandlane). Muudest allikatest (Hasselblatt 2009; [www.wordcat.org](http://www.wordcat.org)<sup>10</sup>) selgus, et hollandikeelne algupärand on ilmunud 1900. aastal Amsterdamis. Seega on algupärandi ja eestikeelse tõlke ilmumise vaheline ajadistants ainult üks aasta. Nii väikese ajavahe tõttu algupärandi ja eestikeelse tõlke ilmumisel, aga ka eestindusse muutmata kujul jäänud hollandikeelsete sõnade (*mijn*,

<sup>9</sup> Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia eessõnas väidab toimetaja Endel Annus (Annus 1993a: 10), et kahekümnenda sajandi alguses hakkasidki põnevusromaanid laialt levima.

<sup>10</sup> [http://www.worldcat.org/oclc/79048386&referer=brief\\_results](http://www.worldcat.org/oclc/79048386&referer=brief_results)  
[http://www.worldcat.org/oclc/41286596&referer=brief\\_results](http://www.worldcat.org/oclc/41286596&referer=brief_results)

*uitlander, potgieter, volksraad, biltong, jm*), samuti mõnel pool esineva hollandipärase süntaksi (ütleb tema vastu / holl k *zegt tegen hem*) põhjal võib arvata, et see raamat on tõlgitud otse hollandi keelest.

Tõlkijaks oli Peeter Grünfeldt (1865–1937), ajakirjanik, prosaist ja tõlkija, kes on avaldanud palju tõlkeid ja mugandusi. „Eesti kirjanike leksikoni” andmeil on ta üldse kõige raamaturohkem eestikeelne autor: avaldanud (alates aastast 1888) kokku üle 450 raamatu ja raamatukese, peale tõlgete ja muganduste ka noorsoole määratud kombeõpetusi, kirjikirjutamise juhatusi, luuletusi ja memuaare. Tihti kirjutas ta ka varjunimede (P. Haljaspõld, R. Põld, Ohaka Ott, Andres Silla, Siim Sinep, Võrukael jt) all. Tõlkinud on ta erinevate maade kirjandust. (EKL 2000: 95).

Eelkirjeldatud raamatule järgnes aastatel 1910 kuni 1913 ridamisi hollandi kirjaniku Herman Heijermansi (1864–1924) näidendite tõlkeid. Eestindati tema neli sajandi alguses kirjutatud näidendit: 1910. aastal ilmus kaks näidendit, kaluridraama „Lootus õnnistuse pääle” („*Op hoop van zegen*”) ja komöödia „Seitsmes käsk” („*Het zevende gebod*”) (nende tõlkijaid ei õnnestunud välja selgitada), 1911. aastal ilmus näidend „Hingede päev” („*Allerzielen*”), tõlkijaks Karl Luud (1882–1963), kes on eestindanud ka saksa ja vene keelest, ja 1913. aastal „Ahelad” („*Schakels*”), tõlkijaks mitme saksa, prantsuse ja inglise näitemängu eestindaja Linda Simm (sünd. 1882). Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia (aastate 1901 kuni 1917 kohta) (Annus 1993b: 250) toob ära kõigi nende nelja näidendi hollandikeelsed originaalpealkirjad. Ka 1916. aastal eestindatud Frederik Willem van Eedeni (1860–1932) „*Ijsbrand*” on draamateos, täpsemalt tragikomöödia, tõlkjaks E. Reimann.

Raamatute väljaandmine vähenes 1914. aastal puhkenud sõja ajal, ent pärast 1917. aasta veebruarirevolutsiooni kaotati tsensuur ja kujunesid soodsamad tingimused raamatute ilmumiseks (Annus 1993a: 9).

Eestis ilmus aastatel 1901 kuni 1917 kokku 1118 eestindatud proosateost või näidendit, keskmise tiraažiga 1570 eksemplari. Kõige rohkem tõlgiti saksa kirjandust (390 nimetust), järgnesid vene 168, inglise ja prantsuse kumbki 68 ja soome kirjandus 42 teosega. (Soosaar 1994: 53). Hollandi kirjandusest tõlgiti seniste andmete põhjal eesti keelde viis näidendit ja üks romaan.

1918. aastal välja kuulutatud Eesti riiklik iseseisvus andis tõuke rahvuskultuuri arenguks; paranes eesti keele olukord, sellest sai riigikeel. Trükiste nimetuste koguarvu kasvu kuni aastani 1932 illustreerib alljärgnev tabel (vt tabel 1).

**Tabel 1.** Eestikeelsete trükiste arvu kasv 1901–1932 (Antik 1936: 45–46 põhjal)

Aastad	Ilmunud trükiste nimetusi kokku	Trükiseid aastas keskmiselt
1901–1917	7584	446
1918–1922	2503	500
1923–1927	4768	953
1928–1932	6265	1253

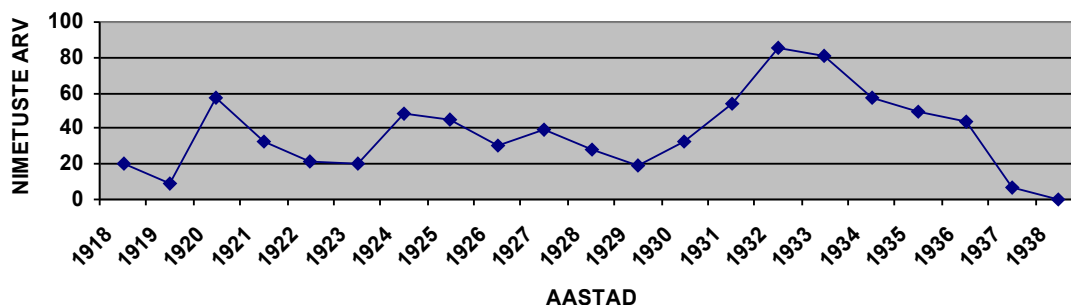
Kui võrrelda tõlgete ja algupärandite üldist arvulist vahekorda, siis on teada, et iseseisvusaastail kasvas algupärandite väljaandmine tõlkekirjandusega võrreldes. Nii näiteks moodustasid algupärandid Eesti raamatutoodangust aastatel 1932 kuni 1936 juba keskmiselt 88,9 % (Lepp 1938: 17), samas jäi ilukirjandus ainsaks alaks, kus tõlked etendasid veel võrdlemisi suurt osa (*Ibid.*: 20). Üksikute kirjandusliikide järgi oli kõige rohkem proosatõlkeid. Enne iseseisvust ületas siin tõlge algupärandi 45% võrra, iseseisvusaajal 6% võrra (Antik 1936: 73).

Tõlkeid eesti keelde ei ilmunud ainult Eestis. 1921. aastal avaldati vanglasketši „*Feest*” eestindus pealkirjaga „Amnestia” Nõukogude Venemaal Siberi linnas Novo-Nikolajevskis (praegune Novosibirsk). „Amnestia” originaalpealkiri Eesti raamatukogude kataloogidest ja muudest andmebaasidest ei selgu, ent eestinduse võrdlemisel Heijermansi näidendiga „*Feest*”, sai magistritöö koostamise käigus kindlaks tehtud, et tegemist on just selle 1906. aastal ilmunud näidendiga. Tekstide võrdlemine kinnitas tõlke originaalilähedust ja seda, et tõlget ei ole algupärandiga võrreldes lühendatud. Tõlkijaks oli Walter Rätsepp (surn. 1937), kes on elektronkataloogi ESTER andmetel eestindanud mitmeid Venemaal (peamiselt Peterburis/Petrogradis/Leningradis) ilmunud raamatuid: saksa, vene ja prantsuse ilukirjandust, valdavalt näidendeid, aga ka nõukogude propagandistlikke teoseid. Eesti biograafilise andmebaasi ISIK andmeil on W. Rätsepp enne Venemaale asumist elanud kuni 1917. aastani Tartus.

Eestikeelsete raamatute väljaandmine Venemaal polnud sel ajajärgul haruldane. Aastatel 1918–1940 ilmus Nõukogude Liidus üle 1000 eestikeelse raamatu ja



brošüüri (Reimo 2000: 64). Raamatutõlkeid ilmus Venemaal kuni 1926. aastani rohkem, misjärel eestinduste arv vähenes ja võimu võttis algupärane kirjandus. Uut tõusu näitas tõlkekirjandus jälle pärast 1930. aastat, mil algupärane kirjandus omakorda vähenes. Eestikeelse kirjanduse väljaandmine soikus sootuks 1938. aastal. (Antik 1939b: 273) (vt joonis 2).



**Joonis 2.** Dünaamika Nõukogude Venes ilmunud eestikeelsete raamatute nimetuste arvus aastatel 1918 kuni 1938 (Antik 1939a: 169 toodud arvude põhjal)

Nõukogude Venes eestindati peamiselt vene kirjandust, aga tõlgiti ka maailmakirjandust, valdavalt näidendeid ja lühemat proosat. Suurem osa tõlgitud näidenditest jäid tarvitusele käsikirjalistena, ent neid ilmus ka raamatutena. (Antik 1939b: 270). Võrrelnud Venemaal ilmunud algupärast eestikeelset kirjandust ja tõlkeid, väidab R. Antik (*Ibid.*: 274), et „tõlkekirjanduse osa oli kaugelt parem”. Kõige rohkem ilmus eestindusi tollases St. Peterburis. Siberis oli eestikeelne raamatutoodang võrreldes ajakirjandusega tagasihoidlik. Kirjastamine toimus aastani 1921 Omskis, seejärel Novosibirskis. Peamine eestikeelse kirjanduse väljaandja oli VKP Siberi Oblasti Büroo eesti agitatsiooni- ja propagandaosakond, hilisem VKP KK Siberi Oblasti Büroo eesti sektsioon. Viimane on avaldanud ka näidendi „Amnestia”. Näidend ilmus viimase, kaheksanda brošüürina sarjas „Tööraha näitekirjandus”. Just aastatel 1920–1921 eelistati selles kirjastuses sariväljaandeid; proosaga võrreldes ilmus üllatavalt palju näidendeid, enamasti ühevaatuselisi (Robert 1970: 411) nagu ka „Amnestia”.

Põhjuseks, miks nii palju eestindusi Venemaal ilmus, oli seal elavate eestlaste suhteliselt suur arv. Nii elas 1926. aasta rahvaloenduse andmetel Venemaal 155 963 eestlast (neist 30 062 Siberis), mis oli „rohkem kui kusagil mujal välisriigis ja tõenäoliselt rohkem kui teistes maades kokku” (Reiman 1930: 193). R. Antik kirjutas eestlaste ja eestinduste kohta Venemaal nii: „Hoolimata sellest, et eestlased

asuvad Venemaal laialipillutuna ja et nad on eemal ning isoleeritud emamaast ja selle kultuuri mõjutustest, on nad seal siiski õige kaua säilitanud oma rahvuse, mis ilmneb sellestki, et eestikeelne raamat ja kirjasõna on saanud püsida seal viimaste aastateni, s.o. ligi 20 aastat, ning kahtlemata oleks veelgi võinud püsida, kui poleks toimunud puhastustööd [...]” (Antik 1939a: 170).

Eestiski tõlgiti ja mugandati 20. sajandi alguses palju näidendeid, osa küll väikeses tiraažis, teatrite ja näiteringide tarbeks (Annus 1993a: 10). Hollandi näitekirjandust ilmus suhteliselt palju: ainult üheteistkümne aasta jooksul (aastatel 1910 kuni 1921) nägi omaette raamatuna trükivalgust seitse erineva hollandi näidendi tõlget, ent tõlgitud autorite valik oli väike, ainult H. Heijermans ja F. W. van Eeden.

Aastatel 1921 kuni 1928 tekkis hollandi näitekirjanike tõlkimises vahe, ent 1928. aastal avaldati Herman Heijermansi näidendi „*Allerzielen*” uustõlge „Hingede päev”. (Sama näidendi eelmine väikesetiraažiline tõlge pärines aastast 1911, väljaandjaks „Vanemuise näitelava”.) Uustõlge ilmus 1916. aastal asutatud (Reimo 2000: 44) Taavet Mutsu kirjastuses Tallinnas. Kirjastaja ja teatritegelane Ta(a)vet Mutsu (1880–1947) oli Eesti Vabariigis peamine näidendite kirjastaja, ta avaldas kokku umbes 400 näidendit (EKL 2000: 350), sealhulgas kaks Heijermansi teost.

Näidendite olulisust selleaegses Eestis põhjendab Uno Liivaku (1995: 130) nii: „Tähelepanuväärselt palju avaldati näidendiraamatuid, sest pea igas vallas oli vähemalt üks näitering, samuti alevites ja linnades. Näidend kuulus enam-vähem iga peo eeskavva, olgu korraldajaks tuletõrje või kaitseliit, karskusselts või põllumeeste ühing. Ega näidendita peetud naljalt ka ühtki koolipidu ”.

Juba 1920. aastatel hakati üllitama ka detektiiv- ja kriminaalromaane. 1925. aastal ilmunud Ivansi (kodanikunimega Jakob van Schevichaveni) romaan „Mees Prantsusmaalt” on ilmselt esimene hollandi keelest eesti keelde tõlgitud detektiivromaan. Ivans ise on hollandi esimene kutseline detektiivromaanide (kokku 44 romaani) autor ja see raamat on esimene Ivansi pseudonüümi all avaldatud detektiivromaan. Tõlkesse pole märgitud ei tõlkijat ega seda, kas tõlge on tehtud otse hollandi keelest, aga Eesti Raamatukogude Elektronkataloog ESTER märgib originaali pealkirjaks hollandikeelse „*De man uit Frankrijk*”. „Eesti raamatute üldnimestiku” andmetel on tõlkijaks Lydia Miller (ERÜ 1929: 269), üks selle aja viljakamatest tõlkijatest (Palm 1932c: 131), kelle tõlgete enamik on ilmunud Tallinna kirjastuses „Kaja” (vt ESTER).

1929. aastal alanud majanduskriisi ajal raamatute väljaandmine vähenes (Reimo 2000: 50) ja ka hollandi kirjandusest ei ilmunud siis midagi. Hollandi kirjanduse osas paranes olukord 1932. aastaks. Siis ilmus kirjastuse „Loodus” odavsarjas „Tänapäeva romaan” Ivansi (1866–1935) kriminaalromaan „*Het spook van Vöröshegy*” tõlge eestikeelse pealkirjaga „Vöröshegy viirastus”. Selle raamatu tiitellehel on juba märges, et tõlgitud on hollandi keelest ja tõlkijaks on Jursi Sander.

Järgmine, 1933. aasta, oli hollandi kirjanduse eestindamise seisukohalt Johan Fabriciuse (1899–1981) aasta, sest eestindati tema kõige tuntumad teoseid: sarjas „Looduse kroonine romaan” ilmus „Neiu sinise kübaraga” („*Het meisje met de blauwe hoed*”), mis liigitati juba kunstiväärtuslikuma tõlkeproosa alla (Annist 1939: 213), ja sarjas „Looduse kuldraamat” ajalooline noorsooraamat „Kipper Bontekoe laevapoisid” („*De scheepsjongens van Bontekoe*”) I ja II osa. Kõigi kolme tõlkeraamatu eestindajaks oli Jursi Sander. Nendegi raamatute tiitellehel on märges, et eestindatud on hollandi keelest. Hollandi arst Theodoor Hendrik van de Velde seksuaalelu käsiraamat „Abielutehnika” („*Het volkomen huwelijk*”), katoliku kiriku poolt keelatud<sup>11</sup> raamat, ilmus samuti 1933. aastal, ja kohe järgmisel selle kordustrükk<sup>12</sup>, mõlemad avaldamisraskuste tõttu<sup>13</sup> Läti Valkas. Tõlkija pseudonüüm on E. Rosenberg (ERÜ 1934: 544).

Laste- ja noorsooraamatute tõlkimine ülkirjeldatuga ei piirdunud, sest juba 1935. aastal ilmus hollandi keelest C. Joh. Kievi (1858 – 1931) noorsooromaan „Kuidas elas van Dik Trom” („*Uit het leven van Dik Trom*”) lastekirjanik-tõlkija Ella Treffneri (1890–1969) eestinduses ja eesti graafiku ning raamatuillustraatori Agu Peerna linoollõigetega, väljaandjaks kirjastus „Noor-Eesti”. Uno Liivaku (1995: 130) on juhtinud tähelepanu selle ajajärgu üldisele trendile: „Lausa tohutult paranes lasteraamatute kujundus ja rohkenes ka nende kirjastamine”.

1937. aasta oli hollandi luule eestindamise aasta: ilmus „Hollandi värsipõimik”, Gustav Suitsu poolt tõlgitud kaasaegse hollandi luule kogumik. Värsipõimikus on luuletõlkeid 26-lt autorilt, kelle sünniaastad jäävad 1859. ja 1909. aasta vahele, kokku 86 luuletust; kõige varasemad algupärandid umbes aastast 1880 (Raudsepp 1938: 580), lisaks põhjalik, kogus esindatud luuletajaid tutvustav eessõna. Eelnevalt

<sup>11</sup> Kuulus keelatud raamatute nimekirja *Index librorum prohibitorum*.

<sup>12</sup> Ainus kordustrükk hollandi kirjandusest kuni aastani 1975.

<sup>13</sup> <http://et.wikipedia.org/wiki/Abielutehnika>

on osa selles kogumikus esindatud luuletõlkeid ilmunud ajakirjas „Looming” (Kabur 1997: 142–144).

Suits (1937: 7–8) põhjendab hollandi kirjanduse suhteliselt vähese tõlkimise põhjusi ja kirjeldab lühidalt olukorda värsipõimiku eessõnas: „Hollandi kirjanduslikust kiirgusest on palju kätketud välismaalase eest. Pole keele rahvusvahelist käibivust, pole seda arvatult mõjuvat sugestioonisoodustust, mida eneses kannab imperiaalliigi vägevus. Aga Holland on riigina ikka ammugi iseseisev, põhiliselt nõuka ja jõuka rahvuse kuulsuses, vana kultuurimaana küllaldas rahvusvahelises lugupidamises. Hollandi kuningriigi juhtivad võimud pole vajanud säärast välispropagandat oma kodumaa sõnalise ja ideelise loomingu tutvustamiseks, nagu see iseloomulik on näiteks uuestirajatud Poola, Tšehhoslovakkia või Soome kultuuripoliitikale. Hollandi võrratu maalikunst kõneleb juba niigi mõjuvõimsalt enese eest, arhitektuur võidukas vanas ja uues maailmas. Madalmaalise kirjanduse välisekspansioon ei etenda vähemalt rahvamajanduslikus praktikas kuigi suurt osa. Pahatihti on sõnakamad ja nimekamad autorid – seal nagu mujalgi – olnud pealegi rahutud vaimud, kirjutanud kibedas opositsioonis kehtiva korraga. Neil eeldustel tohiks olla arusaadav, et võrdlemisi vähene tõlkimisaktiivsus hollandi keelest teistesse keeltesse on tingitud korraldamatu vabaharrastuse ajenditega. Pole see alati väärtuslikum, mida üksikute autorite agarus või tõlkijate enesealgatus tänapäev välja veab vana Erasmuse ja Spinoza kodumaalt. Kõige keelekinnisemad on muidugi värsiväärtused, ja hollandi lüürikat tuleb lahti lugeda eksimõistmistest, eelarvustest. Hollandlane ja lüürika – värsivõhiku kujutluses on see peaaegu samuti käsitleva kokkusobivusega nagu kaupmehelik mentaliteet tundliku hingega”.

Eeltoodud tsitaadis toodud lõik tõlkija enesealgatuse kohta võib tekitada küsimuse, kuivõrd peegeldavad sel ajajärgul tõlgitud teosed tõlkija enda kirjanduslikke huvisuundi ja kas need võeti kirjastatavate teoste nimekirja tõlkija enda algatusel. Varasemast on teada (Siimisker 1963: 14), et isegi soliidsetes kirjastustes (kes hoolitsesid väärtkirjanduse populariseerimise eest, valides vastava ala spetsialistide kaasabil väliskirjandusest eeskätt need teosed, millest sensatsioonihimule vastutulevad ja suuri tulusid tagaajavad kirjastused enamasti mööda läksid) tuli rohkesti ette juhtumeid, kus tõlkijad tegid tõlgitavate teoste suhtes omapoolseid ettepanekuid; vähemalt varuti alati valikuvõimalus mitme autori mitme teose vahel, samuti peeti silmas tõlkija huve ja võimeid.

Et selleaegne kriitika (Oras 1938: 114; Raudsepp 1938: 580) on täheldanud üllatavat sarnasust hollandi värsipõimikus toodud luuletõlgete ja Gustav Suitsu enda hilisema luule vahel, võib uskuda, et tõlkija on luuletuste tõlkimiseks valimisel lähtunud oma eelistusest ja maitsest. Ka August Palm kiidab sellise valikuprintsiibi heaks, kui ta heast tõlkijast kõneldes kinnitab: „Tõlkija ja autori vahel peab valitsema hingesugulus, tundelaadi, temperamendi lähedus” (Palm 1932c: 124).

Gustav Suitsu hollandi lüürika tõlkekogu on esimene ja siiani ainus katse hollandi luuletõlkeid eraldi raamatuna välja anda. Ta ise (Suits 1931: 3) kirjeldab eestlaste žanrieelistusi nii: „Meie kaasaegne tavalugeja heidab lüürilised luuletused kui ebahuvitavad salmikesed lihtsalt kõrvale. Ta ei otsi mitte luulekeelde kokku surutud siseilma peegeldust, vaid sidumata kõne laiahaardelisust. Seepärast lükkab ta tagasi mitte üksnes lüürika, ka novelli rafineeritud vorm ei vasta ta maitsele. Oma vankumatut proosaeelistust ilmutab ta mitmekihilise ja realistliku olustikuromaani suhtes. Erilise nõudlikkuseta koostisosade tervikoleku suhtes, ainelisis kütkeis, otsides igapäevaste elusündmuste kajastamist ja pilguheite olustikule, leiab ta siit oma ajamõõtme, oma luule<sup>14</sup>”.

1939. aastal eestindati ajaloolis-biograafiline romaan Rembrandti elust: ilmus hollandi-ameerika ajaloolase ja kirjaniku Hendrik Willem van Looni (1882–1944) Rembrandti elu käsitlev „Geenius, kes võitles Issanda ja inimestega ja sai võidu. Kuulus Hollandi maalikunstnik Rembrandt van Rijn tema kaasaegse dr Johannes van Looni mälestusis ja märkmeis. Seletuste, paranduste ja kriitiliste märkustega varustanud Hendrik Willem van Loon”. Kõnealusesse raamatusse ei ole märgitud tõlkijat, seda, mis keelest teos on tõlgitud, ega ka originaali pealkirja, raamat on välja jäänud ka „Eesti raamatute üldnimestikust” (ERÜ 1941).

Hille Tamme andmetel on „Eesti raamatute üldnimestikust” välja jäänud kokku 4734 nimetust, seejuures köitest, mis hõlmab aastatel 1937–1939 ilmunud raamatuid (ja kuhu peaks kuuluma ka eelkirjeldatud teos), on puudu 743 nimetust (Tamme 1985: 362).

Nimetatud tõlkeraamatu näol võib tegemist olla Hollandis Leidenis 1931. aastal ilmunud teose „*Rembrandt van Rijn: Het leven en de tijd van Rembrandt van Rijn, zijnde een relaas van de laatste jaren en den dood van een zekeren R.v.R. door zijn achter-achter kleinzoon in den negenden graad Hendrik Willem van Loon*”

<sup>14</sup> Tõlge saksakeelsest artiklist

eestindusega. Aga sama autor kirjutas ka inglise keeles: aastal 1930 ilmus tema samasisuline raamat pika pealkirjaga „*The Life and Times of Rembrandt van Rijn. R. V. R. being an account of the last years and the death of one Rembrandt Harmenszoon Van Rijn [...] who lived and worked [...] by one Joannis van Loon [...] by his great-great-grandson nine times removed Hendrik Willem van Loon [...]*”.

Magistritöö koostamisel ei õnnestunud hollandikeelse originaaliga tutvuda, seda eestindusega võrrelda ega välja selgitada, kas nimetatud tõlkeraamat on otsetõlge hollandi keelest, inglise keelest või on tegu kaudtõlkega. Inglisekeelse versiooni 1930. aastal ilmunud esitrükk on Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus olemas. Viimase võrdlemisel eestikeelsega selgus, et tõlge on hoolimata sisulisest kokkulangevusest ingliskeelsest teosest märgatavalt lühem (ingliskeeles versioonis on 80 peatükki, eestikeelses ainult 46), ka lauseid on eestikeelses tõlkes lühendatud ja osa teksti võrreldes ingliskeelse algupärandiga puudub. Tähelepanu väärib ka see, et eestikeelses tõlkes esineb saksapäraseid keelendeid: nii näiteks on 1) ingliskeelne väljend „*without a penny*” (*vaene, rahata* vastena) (vt Loon 1930: XIII) tõlgitud eesti keelde „*ainsagi hellerita*” (vt Loon 1939: 3) (*heller*, nagu teada, ei ole hollandi, vaid vana saksa münt, ja hollandi keeles väljendab vaesust tavaliselt hoopis keelend „*geen penning*”<sup>15</sup>); 2) ingliskeelse linnanime *Venice* (vt Loon 1930: 231 jm) asemel leiame eestikeelses tõlkes saksapärase *Venedig* (vt Loon 1939: 170), mitte aga hollandipärase *Venetië*. Võimalik, et raamat on tõlgitud saksa keele vahendusel. Lõpliku vastuse võiks anda eestinduse põhjalikum analüüs ja tõlke võrdlemine eelpool nimetatud hollandikeelse raamatuga.

Urve Lehtsalu märgib oma Eesti varast tõlkeajalugu käsitlevas artiklis (Lehtsalu 1963: 682), et „rohkesti tuli ette originaalteksti kärpimisi. Jäeti välja või lühendati peatükke ja lõike, mis polnud faabulaga otseselt seotud. Sellised kärped vähendasid pahatihti ka teose ideelist väärtust. Eriti madalakvaliteedilised olid ajakirjanduses ilmunud tõlked, sest lisaks eestindaja poolt tehtud muudatustele muutis toimetaja omakorda tõlkija teksti.” Ka eelmainitud eestindus on ilmunud varem ajalehe joonealusena (vt ESTER).

<sup>15</sup> Dikke van Dale 3 in 1. Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal. (2008). Utrecht & Antwerpen: Van Dale Lexicografie bv, lk 2644.

1939. aastal ilmus veel teinegi tõlkeraamat Hollandist, naiskirjanik Jo van Ammers-Külleri ajaviiteromaan „Vaikne võitlus”. Selleski raamatus ei leidu andmeid tõlgitud keele kohta, aga eestikeelse tekstis on hollandipäraseid keelendeid (sõnu ja süntaksit) ja mõned hollandi liitsõnad on tõlgitud eesti keelde sõna-sõnalt. Mõned näited: *vanaisatool* / holl k *grootvaderstoel* suure leentooli tähenduses (lk 70), *päkapikumees/kaboutermannetje*, *volontäär/volontair*, *telefoneerima/telefoneren*, *rääkis in tema üle* / holl k *ik spreekte over hem*). Sellise keelekasutuse põhjuseks võib olla ka tõlkija kogenematus, sest eestindaja Willem Rägastik ei ole ESTERi andmetel tõlkinud midagi muud peale juba nimetatud raamatu.

1940. aastal, kolmkümmend aastat pärast esimest eestindust, ilmus Herman Heijermansi „Lootus õnnistusele” uus tõlge, tõlkijaks Bernard Kangerman ja väljaandja Taavet Mutsu teatrikirjastus Tallinnas. Samas kirjastuses nägi trükivalgust ka eelmine, Heijermansi näidendi „*Allerzielen*” uustõlge 1928. aastal. Need kaks Heijermansi näidendi tõlget on jäänud siiani ainsateks uustõlgeteks kogu hollandikeelse kirjanduse eestindamise ajaloos. Viimase uustõlke autor, näitekirjanik ja tõlkija Bern(h)ard Kangerman (Pear Luide) (1907–1935) töötas ka ise Taavet Mutsu teatrikirjastuses, kirjutas vähenõudlikke rahvatükke ja laulumänge peamiselt maalavade tarbeks, samuti lastenäidendeid, tõlkis ja mugandas näidendeid (EKL 2000: 173; ISIK 2009).

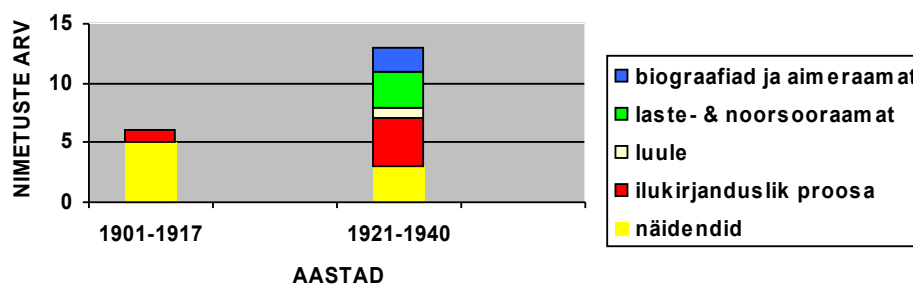
Uut näidenditõlget on võrreldes originaaliga lühendatud, vaatuste hulk on jäänud samaks, kuid rida stseene on koondatud kokku, nii et nende üldarv on võrreldes originaaliga vähenenud. Varasem, 1910. aasta eestindus pealkirjaga „Lootus õnnistuse pääle” on palju originaalilähedasem, selle ülesehitus (sh vaatuste ja stseenide arv) on sama, mis hollandikeelses originaalis. Samas võib kumbagi eestikeelset tõlget lugedes ja neid originaaliga võrreldes hoomata, et 1910. aasta eestindus on uue, 1940. aasta tõlke sõnadevalikut mingil määral mõjutanud (mitmed kohad tekstis on tõlgitud esmatõlke moodi, mitte niivõrd originaali rangelt järgides).

Itamar Even-Zohar on täheldanud (Even-Zohar 2004: 204), et diskrepants on suurem, ehk tõlked erinevad algupärandist rohkem siis, kui tõlkekirjandusel on sihtmaa kirjanduse üldises polüsüsteemis perifeersem positsioon. Nagu eelpool tõdeti, oli ka iseseisvas Eestis algupärandite väljaandmine tõlkekirjandusega võrreldes suurenenud. Seega omas tõlkekirjandus perifeersemat positsiooni, kui

enne omariikluse tekkimist, mis võiks seletada ka viimase tõlke suuremat lahknemist originaalist.

Tõlketeoreetiku Anthony Pymi järgi annab iga uus tõlge teavet ajalooliste muutuste kohta sihtkultuuris, kinnitades veelkord ka seda, et sihtkultuuri normid määravad tõlkestrateegiate valiku (Pym 1998: 83). Ent tõlkimisse on segatud samaaegselt suur hulk tegureid, nähtuste põhjuslik seos pole siin kunagi üheselt määratud, seos on hajus ja valitseb põhjuste paljusus (*Ibid.*: 144). Selleks et väita, kas ja milliseid muutusi esines meie tõlkenormides selle hollandi kirjanduse uustõlke ilmumise ajal 1940. aastal, võrreldes esimese tõlke ilmumise ajaga 1910. aastal, ja kas need muutused puudutasid ainult näitekirjanduse tõlkimist või kirjanduse tõlkimist üldisemalt, tuleks analüüsida märgatavalt suuremat hulka tõlkekirjandust.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et aastatel 1910 kuni 1921 tõlgiti valdavalt näidendeid, seejuures ka mitu ühe ja sama autori teost (seega võib kõnelda mitte ainult teoste, vaid juba kindla autori retseptsioonist). Esimese maailmasõja ajal katkes küll hollandi kirjanike teoste vahendamine eesti keelde, ent see taastus varsti pärast sõda. Alates 1920. aastate keskpaigast tõlgitavate raamatute temaatika vähehaaval laienes. Tõlgiti valdavalt ilukirjandust, kusjuures peamine kirjanduslik žanr oli romaan. Eesti Vabariigi ajal hakati vilkalt tõlkima laste- ja noorsookirjandust, üllitati kriminulle, tõlgiti biograafilist romaani ja õpetlikku mitteilukirjandust (vt joonis 3).



**Joonis 3.** Hollandi keelest tõlgitud raamatud žanrite ja ajastute kaupa kuni 1940. a.

Palju eestindati kaasaegsete autorite teoseid. Suhteliselt palju ilmus tõkelist ajaviitekirjandust. Madalmaade kirjanduse kõige püsiväärtuslikumaid saavutusi sel ajajärgul eesti keelde ei tõlgitud. Teisest küljest on aga oleneb see, mida mingi



ajajärgu lugeja püsiväärtuslikumaks peab, mingil määral ka selle ajajärgu kultuuri mõtestamisest. Mõned tõlked võivad tänase päeva vaateveerult tunduda väheütlevad, kuna käsitletavat probleemi on minetanud aktuaalsuse. Alati ei välista see aga teose väärtust ilmutamisajas.

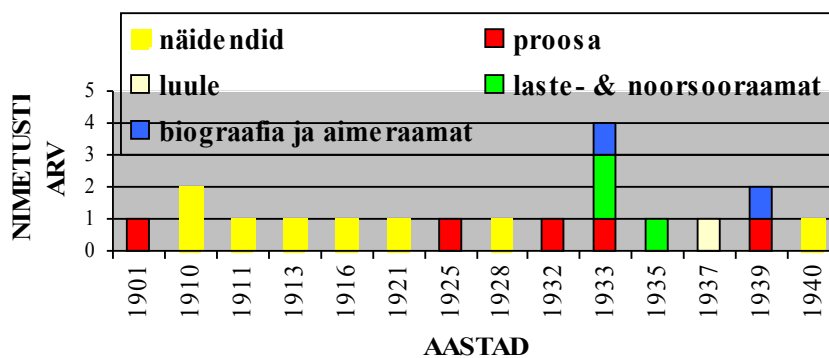
Maailmakirjanduse vähese tõlkimise põhjusi võis olla mitmeid, näiteks näeb Ants Oras põhjust selles, et „meie respekt kultuuri suurimate varaaegade suhtes on nähtavasti liiga sügav, et esiotsta ei luba neile resoluutsemalt läheneda ” (Oras 1938: 113). Aga olukorra üle tõlketurul kurdetakse ka nii: „Tõlkekirjandust esindab pea ainuüksi romaan. Tõlketoodang pole kõige rikkalikum esmajärguliste teoste poolest. Just ümberpööratult, on näha, et tõlkeromaan meil kipub saama paljaks äritegemise objektiks ja et kirjastatakse otse seeriatena kunstiväärtuseta ajaviitekirjandust” (Palm 1933: 106). August Palm kurdab ka, et raamatute valik tõlkimiseks on süsteemitu, eesmärgid on ärilised ja taotluseks lugejate huvitamine. „See nähtavasti on tinginud teoste valiku kõige lähemast minevikust, isegi nii lähedalt, et autoreistki suurem osa kas alles elab või on surnud alles viimaste aastate jooksul” (Palm 1938: 265).

Vaadeldava perioodi iseloomulikuks jooneks on tõlkijate esilekerkimine, kes olid võimelised hollandi kirjandust tõlkima otse algkeelest. Pseudonüümi Jursi Sander all tuntud Victor Aleksander Voldemar Neggo (1890–1942) eestindas järjest mitu hollandikeelset raamatut. ESTERi andmetel on enamik loendikirjetes (lisa 1) esinevatest tõlkijaist, P. Grünfeldt, L. Simm, W. Rätsepp, L. Miller, J. Sander, E. Treffner, G. Suits, B. Kangerman, K. Luud ja V. Kuljus, eestindanud ainult ühe raamatu hollandi kirjandusest, ent on tõlkinud ka teiste maade kirjandust (kaks viimast küll kumbki üldse ainult kaks raamatut). Kolm selle perioodi tõlkijat, E. Reimann, E. Rosenberg (pseud.), W. Rägastik, on eestindanud ainult ühe raamatu. Tõlkija nime raamatusse märkimata jätmist esines uuritud tõlgete puhul kolmel juhul (kahe 1910. aastal ja ühe 1939. aastal ilmunud raamatu puhul).

Sel ajajärgul tõlkijatele makstud honoraride kohta leidub alljärgnevaid ülestähendusi. Ants Oras kirjutab, et „korralikud honorarid [Eesti Kirjanduse Seltsis] võimaldasid menukalt teostada ülesandeid, mida mujal peaaegu üldse käsile ei võetud” (Oras 2003: 97). Ka August Palm (1932c: 128) kiidab Eesti Kirjanduse Seltsi honorare, mis olevat kaks kuni kaks ja pool korda kirjastuses „Loodus” makstavatest kõrgemad, ja lisab: „Viimati oleneb tõlke kvaliteet ka tasust. Meie

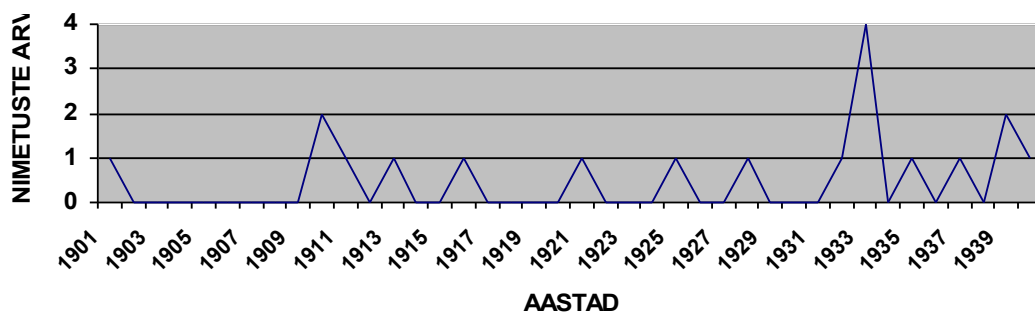
vaesel ja demokraatlikul maal ei oma kirjandusinimesed isiklikke kapitale, millest võiksid aineliste muredeta anduda huvialale. Nagu mujal, nii ka meil näib kirjandus ikka muutuvat kaubaartiklikuks. Ühes sellega esineb tendents tootmiskulude allasurumiseks, mis avaldub tõlketasude vähendamises”. Ta (Palm 1932c.: 130) teeb ettepaneku tõlkijaid toetava rahastu, tõlkijate ametiühingu ja neile mõeldud auhindade asutamiseks, mis kõik tõlkimist soodustaks.

Kõigest hoolimata paranes iseseisvusaastate jooksul olukord hollandi keelest tõlkimises. Kui hollandi kirjanike teoste eestindusi ilmus Eesti Vabariigi alguaastatel iga kahe-kolme aasta tagant, siis alates 1932. aastast ilmus neid juba iga aasta tagant või koguni igal aastal, seejuures üllitati 1939. aastal kaks ja 1933. aastal koguni neli hollandi kirjandusteose tõlget ühe aasta jooksul (vt joonis 4).



**Joonis 4.** Hollandi kirjanduse tõlked (esitrukid) aastate (1901–1940) ja žanrite kaupa

Kõige rohkem tõlkeid hollandi keelest ilmus 1933. aastal. R. Antiku andmeil (1936: 30) oli 1933. aasta üldiselt rekordiline: sel aastal ilmunud kõikide raamatute nimetuste koguarv oli iseseisvusaja suurimaid – 1520 trükist. Kogu dünaamikat hollandi kirjanduse eestinduste koguarvus esitab alljärgnev joonis (vt joonis 5).



**Joonis 5.** Dünaamika hollandi keelest tõlgitud raamatute (esitrükid) arvus 1901.–1940. a.

Eesti iseseisvusaastate jooksul muutusid tõlke väljaandmise tavad. Kui esimestes hollandi kirjanduse eestindustes puuduvad andmed tõlgitud keele kohta, siis juba eelmise sajandi kolmekümnendatel aastatel märgiti raamatusse enamasti ka keel, millest raamat tõlgiti. Tõlkijapoolsed kommentaarid, ees- ja järelsõnad selle ajajärgu tõlgetes sageli puuduvad. Erandiks on Gustav Suitsu poolt tõlgitud värsipõimik, mis ilmus põhjaliku eessõnaga. Ka mõned Jursi Sanderi eestindatud raamatud on ilmunud lühikese autorit tutvustava eessõnaga. Mõnes tõlkeraamatus esineb väheseid joonealuseid kommentaare: näiteks seletatakse tekstis esinevate võõrsõnade tähendusi. Selliseid kommentaare leidub juba kõige esimeses, 1901. aastal ilmunud Willem de Ruyteri tõlkeraamatus. Hollandi keelest tõlgitud kirjanduse enamiku moodustas sel ajajärgul kergemasisuline romaan, mistõttu polnud sisu pikemaks selgitamiseks ilmselt ka vajadust.

Tõlgitud raamatute hulgast ei ole flaami autorite teosed. Gustav Suits (1937: 17) kirjutab flaami lüürika kohta ja põhjendab selle puudumist värsipõimikust nii: „Ruumiliselt ei piirdu madalmaade lüürika kasvupind mitte Hollandiga, vaid ka Belgias asuva flaami elemendi viimasel ajal üha viljakamad luulepanused kuuluvad samasse keeleringi – Guido Gezelle haruldane hingeaju seal ülimes aupaistes madalmaakeelsena luuletajana. Tervikulisemaks ümberhaardeks polnud aga praeguses antoloogias kahjuks mahti”.

Tõlkimise ja hea tõlke (Saar 1927: 752), tõlkija, tõlkekriitika ja teistegi tõlkekultuuri põhimõistete tähendus on ajas muutuv (Tarrend 2006: 15). Tõlgitud teosed satuvad tõlget vastu võtvas kultuuris keerulistesse seostesse ja tähendussüsteemidesse, mida on tänasel päeval raske hinnata. Nii on ka vaadeldava perioodi tõlgete keelelise ühtluse, korrastatuse ja kvaliteedi kohta raske midagi üldistavat öelda, pole ju

tänapäeva eesti keelgi enam see, mis esimeste hollandi keelest tehtud tõlgete ilmumise ajal, ka on muutunud lugeja/tõlkija maitse. Paistab siiski, et tõlkekvaliteet oli vaadeldaval perioodil mõnevõrra ebaühtlane ja kohati keskpärane või koguni halb, ent see paranes aja jooksul. Mõnes tõlkes tuli ette võõrapäraseid keelendeid, originaalilähedaste sõnade kasutamist ja kummalisi tõlkelaene. Võib-olla oli suhteliselt madala tõlkekvaliteedi põhjuseks ka see, et paljud hollandi keelest tõlgitud raamatud on ilmunud odavahinnalistes sarjades ja alati pole palgatud kogenud tõlkijaid. Ometi sattus hollandi keelest tehtud tõlgete sekka ka „suurele kõrgusele arendatud vormi- ja sõnastuskultuuriga” tõlkeid (Raudsepp 1938: 580).

Märkeid toimetajate kohta selle perioodi tõlkeraamatute tiitellehtedelt ei leia ja seega pole teada, kas ja kui palju raamatuid keeleliselt toimetati. Omamoodi erandiks on 1910. aastal ilmunud H. Heijermansi näidendi „Seitsmes käsk” tõlge, mis ilmus Th. Altermanni näitejuhatuse märkustega<sup>16</sup>. R. Raagi (2008: 290) andmetel hakkasid suuremad Eesti kirjastused omariikluse ajajärgul avaldatavaid tekste juba keeleliselt toimetama.

August Palm (1932b: 24) kirjutab tollasest tõlkekvaliteedist nii: „Üheks suuremaks puuduseks ja stiilituseks meie tõlkeis on sageli niivõrd pealetükkiv sõna- ja lauseõpetuslik võõrapärasus, et mõttest on raske aru saada. Samuti on märgata otse kergemeelset sõnavara ületoomist, ilma et põhjani selgitataks, kas eesti kirjakeeles või murdeis emakeelset vastet leidub või mitte”. Ta kurdab ka, et tõlgitakse valesti või ebatäpselt, tõlkijate sõnavara on kehv ja puudub arusaamine stiilist (*Ibid.*: 22–23). Gustav Saar (1927: 756–757) kurdab samuti eesti tõlkijate kehva, arenematu sõnavara ja paindumatu süntaksi üle. Palm tunnistab siiski hiljem, et iga kord ei saa tõlkepuudustes süüdistada tõlkijat, vaid „et meie kirjandus ega kirjanduslik keel pole tõsiselt läbi elanud ühtegi kirjandusvoolu enne realismi, siis puudub keelel ka vastav koolitus, vastav sõnavara ja vastavad stiilsed elamussisud” (Palm 1932c: 126), ent puudust tunti ka sõnaraamatutest, tõlkija töövahendeist (*Ibid.*: 127).

On teada, et tõlkekultuur 20. sajandi algusest üldiselt tõusis ja muganduste arv vähenes, kuid seda tuli ikka veel ette (Issakov 1974: 328). Kahjuks puuduvad piisavad andmed selle kohta, kui palju ja milliseid tekste eesti lugeja jaoks sagedamini kärbiti või mugandati, ja kas see toimus mingi põhimõtte järgi (nt kas

<sup>16</sup> Elektronkataloog ESTER andmeil oli Altermann ka raamatu toimetaja, kuigi tõlkesse seda märgitud ei ole.

lühendati tarbe- või ka ilukirjandust, kuidas suhtuti ajakirjanduses ja kuidas omaette raamatuna ilmunud tekstidesse), kas mõne teose tõlkimisel võis olla abiks vahendav keel, ja kui jah, siis milline, ning kui palju oli kaudtõlkeid. Ka tõlke aluseks olnud keele mahavaikimine võis olla viigileht kaudtõlke ees (Liivaku, Meriste 1975: 18). August Palm peab heast tõlkes kõneldes siiski oluliseks märkida, et „tõlkija ei tohi laiendada ja kärpida algupärast teksti” (Palm 1932c: 125). Ka otsetõlkimist peeti oluliseks. Gustav Saar (1927: 757) näiteks kirjutab: „Tõlge tõlkest ei või üldse tulla kõne alla, sest ta omab sama kriminaalse karakteri nagu võõra nime all esinemine”.

Erakirjastajatele oli tõlkekirjanduse väljaandmine kasumiallikaks, seepärast eelistati teoseid, mille levik oli garanteeritud. Maailmaklassika tõlkimises valitses juhuslikkus. Tõlgete üldarvu poolest oli vaadeldaval ajajärgul esikohal saksa kirjandus, huvi suurenes ka skandinaavia ja soome kirjanduse vastu. (Puhvel 1969: 329–340). Vene keel, millest 19. sajandi lõpust kuni Eesti riikliku iseseisvumiseni tõlgiti palju (Issakov 1974: 320), jäi pärast iseseisvumist tahaplaanile (Liivaku, Meriste 1975: 19). Ants Oras (1938: 113) kirjutab tollaste tõlke-eelistuste kohta nii: „Meie tõlkekirjanduses on juba mõnda aega märgata kallakut pigemini väike- kui suurrühvaste poole. Kõigiti mõistetav on suur huvi Soome vastu, sest selles räägivad kaasa sugulustunded. Ajaloolised sümpaatiad kisuvad selle kõrval tugevasti Skandinaavia suunda, kus pealegi põhjamaine elutunne meie omale mitmeti lähedane. Hõimuharrastus hakkab meile üsna hoogsasti vahendama ungari kirjavara. Suhteliselt hoopis vähemaga peavad leppima prantsuse ja inglise kirjandus. Isegi nende maade proosat tõlgitakse võrdlemisi vähe, luulest hoopis kõnelemata”.

Esimeste hollandi kirjanduse tõlgete kirjastajad olid üksikettevõtjad: Gustav Pihlakas (1864–1937), Hans Leoke (1853–1919), hiljem lisandus Taavet Mutsu (1880–1947). Viimased kaks kirjastasidki peamiselt näidendeid (EKL 2000: 283 & 350). Ühe raamatu, näidendi „Seitsmes käsk” 1910. aastal ilmunud eestinduses ei ole kirjastust märgitud, on teada trükikoda: V. Ehrenpreis Tallinnas. Alljärgnevalt (vt tabel 2) on näha selle perioodi kirjastajad, kes hollandi kirjandust on avaldanud.

**Tabel 2.** Kirjastajad, kes on avaldanud tõlkeid hollandi kirjandusest 1901 kuni 1940

Kirjastaja (asukoht)	Ilmunud raamatunimetuste arv
Loodus (Tartu)	5
Vanemuise näitelava (Tartu)	3
Taavet Mutsu kirjastus (Tallinn)	2
Eesti Kirjanike Liit (Tallinn)	1

Gustav Pihlakas (Tallinn)	1
Hans Leoke (Viljandi)	1
Kaja (Tallinn)	1
Noor-Eesti kirjastus (Tartu)	1
Sakala Kirjastusühisus (Viljandi)	1
Uus Sõna (Valka)	1
VKP KK Siberi oblastibüroo eesti sektsioon (Novo-Nikolajevsk)	1

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus oli selle tekkimise järel peaaegu ainus, kes juhtis kunstiväärtusliku tõlkekirjanduse väljaandmist, hiljem lisandusid „Noor-Eesti”, eriti „Loodus” ja tõlkeid kirjastav „Valik” (Annist 1939: 205). Hollandi kirjandust on avaldanud neist kaks esimest. Seejuures kujunes 1920. aastal asutatud kirjastus „Loodus” suurimaks ja mitmekülgsemaks kirjastuseks Eestis (Reimo 2000: 47). Seal avaldati 1930. aastatel kõige rohkem ka hollandi kirjanduse tõlkeid (viis nimetust). Kirjastusele „Loodus” kuulus Tartus Eesti suurim ja mitmekesisemate võimalustega raamatutrükikoda „Ilutrükk”. 1930. aastate lõpupoole andis „Loodus” ligemale 25% Eesti kirjastuste kogutoodangust (Lott, Möldre 2000: 33). Kirjastus oli spetsialiseerunud küll peamiselt kergema ja müüvama tõlkekirjanduse väljaandmisele. Samas oli „Looduse” toodang äärmiselt lai, alates teatmeteostest kuni Nobeli kirjanduspreemia laureaate sarjani (*Ibid.*: 32).

Kõneldes kolmest suurest kirjastusest, peab A. Palm kõige paremateks Eesti Kirjanduse Seltsi, keskmisteks kirjastuse „Loodus” ja kehvimateks „Noor-Eesti” tõlkeid (Palm 1932b: 27). Kirjastus „Looduse” kohta kirjutab ta nii: „Vastavalt oma väljaannete kergemale laadile on „Looduse” poolt kirjastatud eksemplaride üldarv õige suur. Samuti annab turunõute kohane tootmine „Loodusele” suurema läbimüügi, mida eriti Eesti Kirjanduse Seltsile ta toodangu kõrgväärtuslikkus ei võimalda” (Palm 1933: 94–95).

Eesti Kirjanike Liidu kirjastus, kes alustas tegevust Kultuurkapitalilt saadud rahadega 1927. aastal ja kelle teeneks on kaunilt kujundatud väikesetiraažiliste raamatute väljaandmine, keskendus peamiselt luule ja proosa väljaandmisele (Lott, Möldre 2000: 31). Hollandi keelest on seal üllitatud „Hollandi värsipõimik”.

Hollandi keelest tõlgitud raamatute välimuses ja trükitehnilises küljes toimus iseseisvusaja jooksul suur muutus paremusele. 19. sajandi lõppveerandil ja 20. sajandi alguses ilmunud raamatute üldise halva välimuse põhjuseks peetakse seda, et tekkis uusi trükikodasid, mille omanikeks olid eestlased ja kuhu eestikeelsete trükiste tootmine üha enam koondus; paljudes neist jäi vajaka sisseseadetest ja

tehnilisest oskusest (Antik 1936: 43). Alles 20. sajandil omandab raamat laitmatu välisilme, eriti „Noor-Eesti” tegevuse tõttu, kes rakendas raamatu illustreerimisele nimekaid eesti kunstnikke (*Ibid.*: 83). Selles kirjastuses on hollandi keelest ilmunud ainult üks raamat, eelpool nimetatud Ella Treffneri tõlgitud ja omamaise graafikaga illustreeritud C. Joh. Kievietsi noorsooromaan „Kuidas elas van Dik Trom”.

## **2. 3. 2 Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel**

### **1940 kuni 1991**

Eesti okupeerimine ja annekteerimine Nõukogude Liidu poolt suvel 1940 sai uueks pöördepunktiks Eesti ajaloos. Kogu ühiskond, ka kultuur ja vaimuelu, allutati nõukogude ideoloogiale ja elulaadile. Sovetiseerimisega kaasnes kultuuriline ja keeleline venestamine. Eesti keel taandati riigikeele seisundist ja keele eluõigust piirati. Lõigati läbi võimalused hankida teavet välismaailmast, eriti lääneriikidest.

Kui Teise maailmasõja rinne kandus 1941. aastal Eestisse, hõivasid maa kolmeks aastaks (1941. aasta septembrist 1944 aasta septembrini) Saksa väed. Saksa okupatsiooni aastatel ilmus tõlkekirjandust vähe (kokku ainult kuus raamatut, neist kaks muinasjuttu). Tõlgiti saksa, austria ja soome kirjandust (Tomingas 1997: 11). Hollandi keelest senistel andmetel midagi ei tõlgitud.

Juba 1944. aasta lõpuks oli kogu maa taas Nõukogude vägede valduses. Okupatsiooniga katkes paljude Eesti kirjastuste tegevus. Ametlik poliitika eelistas väikest arvu kirjastusi. Eraettevõtluse selles vallas asendas riiklik monopol. Kõik kirjastused koondati Tallinna. Kohe nõukogude perioodi alguses kehtestati trükistele tsensuur, raamatuturg tsentraliseeriti, kirjastustegevust hakkas juhtima ENSV Riiklik Kirjastuskeskus.

Sel perioodil muutus Eesti tõlkepoliitika. Kui varem huvituti erinevate Euroopa maade kirjandusest, siis nüüd hakati tõlkima peamiselt vene keelest, samuti vähetuntud Nõukogude rahvaste keeltest.

Kogu nõukogude aja valitses tõlgitavate keelte osas suveräänselt vene keel. Näiteks moodustas aastatel 1940 kuni 1968 tõlkeilukirjandus Nõukogude Eesti ilukirjanduse üldarvust 62%, kusjuures selle perioodi 2138-st tõlkeilukirjanduslikust ühikust olid 1018 tõlked vene keelest ja 241 teisest nõukogude rahvaste keeltest (Püss 1970: 7).

Aastatel 1940–1985 moodustas vene kirjandus 44,2% kogu tõlkeproduktioonist, aga kuna kaalukas osa nõukogude nn vennasrahvaste kirjasõna eestindati vene keele kaudu, siis on hinnatud (Soosaar 1993: 689), et vähemalt pooled raamatud tõlgiti vene keelest või vene keele vahendusel. Enamiku Euroopa rahvuskirjanduste esindatust sai sellal hinnata vaid mitme, mõnikord isegi 10–15 aasta tagant (Ojamaa 1978: 267).

Kuigi tõlkekirjandus ületas nimetuste arvult algupärase kirjanduse, oli tõlkekirjanduse erikaal kirjanduselus tunduvalt väiksem. See nähtus kõige selgemini kriitikas, mis jättis jooksva tõlkekirjanduse enamasti retsenseerimata (*Ibid.*: 266–267). „Kriitika puudumine seab meid olukorda, et pole mingeid objektiivseid aluseid tõlketegevuse üldiseks hindamiseks ega parimate tõlkijate või tõlketeoste esiletõstmiseks,” kirjeldab Ojamaa (*Ibid.*: 271) 1970. aastate lõpus valitsenud olukorda.

Kirjandusžanr, mis sattus sõjaeelse olukorraga võrreldes tõelise vaeslapse ossa, oli näitekirjandus. Põhjuseks oli see, et nõukogude võim lämmatas vaba teatriharrastuse, see omakorda tekitas nõudluse vähenemise (Liivaku 1995: 200). Ka memuaarkirjandust ja elulugusid ilmus vähe (Raag 2008: 225). Samuti suhtuti kogu perioodi vältel tõrjuvalt meelelahutuslikku kirjandusse, seda ilmus napilt. Väljaantavate nimetuste valikul lähtuti ühetaolisest konservatiivsest lugejast, jättes arvestamata erinevate eelistuste ja huvide olemasolu. (Möldre 2005: 32).

Nõukogustamise ideoloogiline surve nõrgenes 1950. aastate lõpus, samuti vähenes siis mõnevõrra Moskva keskvõimule allutatus.

Hollandi kirjanduse tõlkimine soikus pärast 1940. aastat peaaegu kahekümneks aastaks – 1959. aastani, mil ilmus esimene pärastsõjajärgne eestindus hollandi keelest. Selleks oli „Loomingu Raamatukogus” ilmunud Theun de Vriesi jutustustekogu „Friisi postitõld” Rein Sepa tõlkes.

Tegemist ei olnud siiski kaasaegse hollandi kirjaniku jutustustekogu „*De Friese Postkoets*” eestindusega selle täies mahus. Algupärandis on 16 jutustust: „*Foxherne*”, „*Dorp in 't verleden*”, „*Het Hekershuis*”, „*Familieportret*”, „*Dodenmaal*”, „*Een mislukking*”, „*Het feest van het kind*”, „*God en gebod*”, „*Jufferstate*”, „*Oud kabinet*”, „*De tegels van de haard*”, „*Vrijers om Fokje*”, „*Galgenaas*”, „*Amos, de boer*”, „*Water en aarde*”, „*De derde dood*”, ent eesti



keelde tõlgiti neist ainult neli: „Foxherne”, „Perekonnaportree”, „Äpardunud inimene”, „Jumal ja käsuõpetus”.

Vaadeldaval perioodil ilmus tõlkeraamatuid hollandi keelest peamiselt kahes kirjastuses: „Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastuses”, alates 1964 „Perioodika” (kokku neli nimetust, kõik need ilmusid sarjas „Loomingu Raamatukogu”) ja kirjastuses „Eesti Raamat” (kolm nimetust esitrükke ja kolm kordustrükki). Seejuures langes „Loomingu Raamatukogu” välimus „üle talutavuse piiri – halb paber, hall trükikiri, närustuvad kaaned, taskusarjale sobimatu formaat, mida dikteeris trükikoda oma paberlõikamismasinaga” (Hiedel 2006: 165).

„Friisi postitõlla” eessõna näib tänapäeva lugejale tendentslik: selles nähakse kirjanikku kui kommunisti, aktiivset rahu eest võitlejat, hollandi kommunistliku partei ajalehe kaastöötajat, ühingu Holland-Nõukogude Liit esimeest, kes on külastanud kaks korda Nõukogude Liitu. Jääb mulje, et väliskirjaniku tõlkimist püüti igati põhjendada ja teda nõukogulikkude konteksti sobitada. Samasuguseid tendentslikke ees- ja järelsõnu kohtab ka teistes selle aja tõlkeraamatutes.

Peale Theun de Vriesi jutustustekogu üllitati 1960. aastal „Loomingu Raamatukogus” kahe eraldi raamatuna hollandi keelest tõlgitud Henriëtte van Eyki jutustus „Gabriel. Ühe kõhna mehikese elulugu” („*Gabriel de geschiedenis van een mager mannetje*”) Rein Sepa (1921–1995) ja Valdek Kruuspere (1921–1986) tõlkes.

1960. aastate lõpust nõukogude ideoloogiline surve taastus, järgnes poliitiline stagnatsioon ja karmim keskvõimule allutatus, taas süvenes tsensuur.

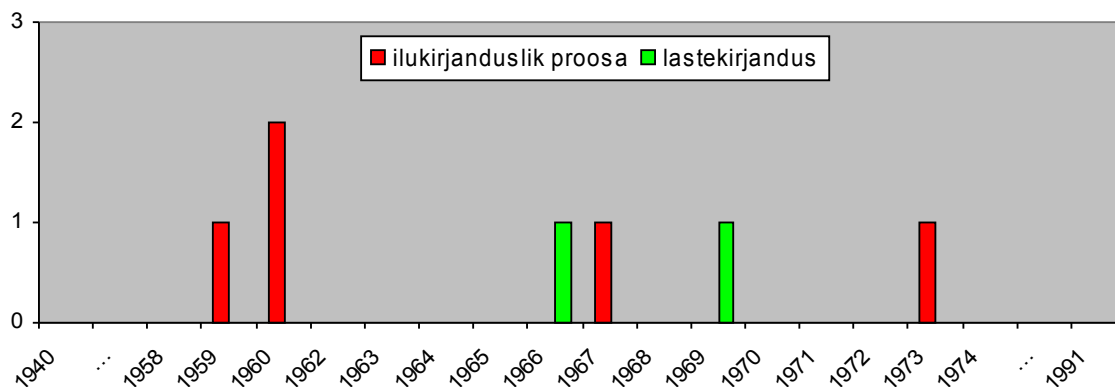
Pärast 1960. aastat saabus hollandi kirjanduse eestindamises kuue aasta pikkune vaheaeg. Alles aastal 1966 nägi trükivalgust uus hollandi kirjanduse eestindus, esimene hollandi lasteraamat nõukogude perioodil, Annie M. G. Schmidti „A nagu Aabel” („*De A van Abeltje*”). Võrreldes „Loomingu Raamatukogu” odavväljaannetega, on selle raamatu puhul tegemist juba parema välimusega kõvakaanelise raamatuga. Nimetatud tõlkele järgnes 1969. aastal ühes köites veel kaks Annie M. G. Schmidt lasteraamatut eestikeelse pealkirjaga „Viplala lood”, (algupärandite pealkirjad „*Wiplala*” ja „*Wiplala weer*”); 1975. ja 1983. aastal

ilmusid nende kordustrükid eestikeelse nimetusega „Viplala lood I” ja „Viplala lood II”. Nii Viplala kui ka Aabeli lugude tõlkijaks oli Vladimir Beekman .

Vladimir Beekmani (sünd. 1929) tegevus hollandi lastekirjanduse vahendajana sai alguse kuuekümnendate aastate lõpust ja on jätkunud kuni viimase ajani. Nähtavasti on õigus Anne Langel (Lange 2008: 7), kes kirjutab, et Beekman on tõlkijana eesti kultuuri rohkem mõjutanud kui prosaistina. Ikka uuesti ja uuesti ilmub tema tõlgitud Viplala-raamatute kordustrükke.

Tõlketeoreetikud on arvamusel, et kordustrükid juba olemasolevatest tõlgetest kinnitavad tõlke jätkuvat kehtivust sihtkultuuris, selle püsimist vastuvõtva kultuuri normisüsteemiga vastavuses (Pym 1998: 83), samuti peegeldab see lugejaskonna nõudlust sedasorti kirjanduse järele (*Ibid.*: 79).

1967. aastal ilmus „Loomingu Raamatukogus” Artur van Schendeli jutustus „Fregatt „Johanna Maria”” („*Het fregatschip Johanna Maria*”) ja 1973. aastal kirjastuses „Eesti Raamat” Multatuli romaan „Max Havelaar”, mõlema tõlkijaks Rein Sepp (1921–1995). Aastad 1949–1956 vanglas veetnud germanist ja vabakutseline tõlkija Rein Sepp (EKL 2000: 525) on tõlkinud neli raamatut hollandi keelest. 1959. aastal avaldatu kuulub tema varasema tõlkeloomingu hulka, 1973. aastal ilmunud Multatuli romaan „Max Havelaar” on aga juba üks hollandi kirjanduse tähtteostest. Alljärgnev joonis (vt joon. 6) püüab graafiliselt kujutada seda vähest, mis hollandi keelest tõlgituna omaette raamatutena ilmus.



**Joonis 6.** Hollandi keelest tõlgitud raamatute (esitrükid) nimetuste arv aastatel 1940 kuni 1991<sup>17</sup>

Peale otsetõlgete ilmus sel perioodil hollandi kirjanike teoste kaudtõlkeid saksa keele vahendusel: 1958 aastal Anne Franki „Päevik. 12. VI 1942 – 1. VIII 1944” („*Das Tagebuch der Anne Frank*”) (Oskar Kuninga tõlge) ja 1966. aastal C. ja M. Scharten-Antinki „Giorgione”. Vene keelest tõlgiti 1960. aastal Theun de Vriesi „Rembrandt”. Eestindati ka üks ladinakeelne algupärane: madalmaade humanisti Rotterdami Erasmuse 1509. aastal kirjutatud kombesatiir „Narruse kiituseks” (Ülo Torpatsi tõlge), see ilmus 1967. aastal.

1973. aastal ühines NSV Liit autoriõiguse maailmakonventsiooniga ja lõppes piraattõlgete ajajärk (Reimo 2000: 96), ent rahvuskultuuri lämmatamine ja venestamine jätkusid, saavutades oma haripunkti 1970. aastate lõpus. Alles 1980. aastate keskpaigas alanud *perestroika* lõi eeldused suuremateks muudatusteks Eesti elukorralduses, ka raamatualal. 1988. aastal likvideeriti ENSV Riiklik Kirjastuskomitee ning kirjastused, trükikojad ja raamatukauplused iseseisvusid. Tsensuur likvideeriti 1990. aastal, mispeale ideoloogiline surve vähenes. Ent peale 1973. aastat uusi tõlkeid hollandi keelest omaette raamatuna enam ei ilmunud, avaldati vaid kordustrükke (A. M. G. Schmidt, T. H. van de Velde). Ajakirjanduses seevastu on üht-teist avaldatud, muuhulgas tõlgiti esmakordselt ka flaami luulet (Marc Braet, Willem M. Roggeman) (vt lisa 3). Ka on alates 80-ndate lõpust kuni viimase ajani tõlgitud inglise keele vahendusel Robert van Guliki detektiivjutte.

<sup>17</sup> Aastatel 1940 kuni 1958 ja 1974 kuni 1991 uusi raamatuid hollandi keelest ei ilmunud.

Aastatel 1940–1990 ilmus Eestis kokku umbes 4750 ilukirjanduslikku tõlketeost keskmise tiraažiga 23 tuhat eksemplari. Vene kirjandus prevaleeris kogu ajajärgul. Prantsuse, saksa, inglise ja ameerika kirjandusest tõlgitud teoste arv küündis kahesaja piirimaile, kahe esimese puhul seda ületades, kahe teise puhul pisut alla jäädes. Aasta keskmine viiekümne ühe aasta kohta oli seega umbes neli teost igast neljast suuri kirjandusest; kuuekümnendatest aastatest see keskmine kasvas veidi. (Soosaar 1994: 53).

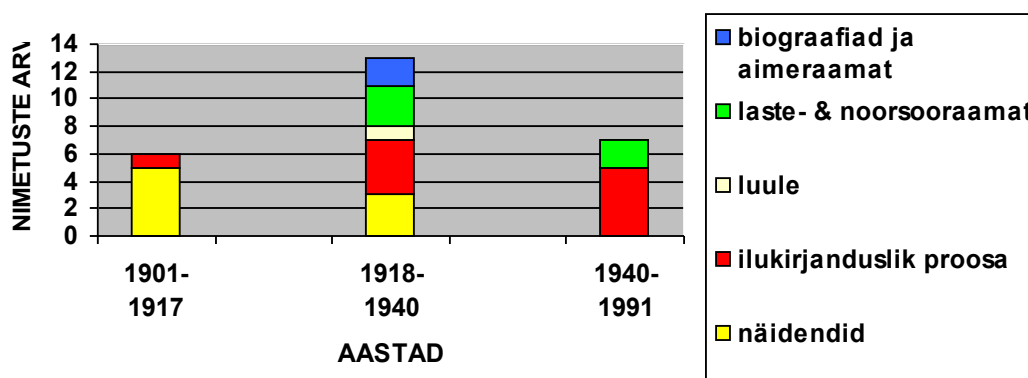
Tõsisemast hollandi kirjanduse retseptsioonist Teise maailmasõja ja omariikluse ennistamise vahelise aja Eestis rääkida ei saa, seda tõlgiti vähe. Viiekümne ühe aasta jooksul (aastatel 1940 kuni 1991) ilmus hollandi keelest esitrükina seitse tõlkeraamatut, mis on peaaegu poole vähem kui eelnenud iseseisvusaastate jooksul ja ainult ühe raamatu võrra rohkem kui iseseisvusele eelnenud kuueteistkümnendate aastate (aastate 1901 kuni 1917) jooksul. Tõlkimine sai alguse alles viiekümnendate aastate lõpust. Järgnev tabel näitab ilmekalt, kui vähe eestindati nõukogude ajal tollase raamatustatistika järgi hollandi kirjandust vene, nõukogude ja kogu tõlgitud väliskirjandusega võrreldes (vt tabel 3).

**Tabel 3.** Vene ja nõukogude kirjandusest, välis- ja hollandi kirjandusest eesti keelde tõlgitud raamatute nimetuste arv aastatel 1940–1990 (Püss 1970; Püss 1977; Püss 1983; Püss 1988; Püss 1994 põhjal).

Aastad 19..	Tõlke- kirjandust	Vene & nõukogude rahvaste kirjandust	Väliskirjandust	Hollandi kirjandust	
				otsetõlkeid (kordustrükke)	kaudtõlkeid
40–68	2138	1018/241	819	5	3
69–75	681	192/128	361	2 (1)	0
76–80	544	196/124	224	0	0
81–85	572	188/112	272	(2)	0
86–90	599	211 /?	?	(1)	0

? – viidatud allikad seda summat eraldi välja ei too

Tõlkimisel eelistati nõukogude konteksti sobivaid autoreid ja apoliitilisi lasteraamatuid. Enamik tõlkeid ilmus odavas pehmekaanelises ja väikese mahuga „Loomingu Raamatukogu” sarjas. Seetõttu oli piiratud ka tõlkimiseks valitud teoste maht (Kuusik 2008). Üks hollandi kirjaniku teos, Henriëtte van Eyki jutustus „Gabriel” anti välja „Loomingu Raamatukogu” kaksiknumbrina. See, mida hollandi keelest eestindati, on suhteliselt püsiväärtuslik, kuid valitses žanriline vaesus (vt joon 7): peaaegu kõik hollandi keelest tõlgitud raamatud olid jutustused, välja arvatud Multatuli romaan „Max Havelaar”.



**Joonis 7.** Hollandi keelest tõlgitud raamatute (esitrukid) nimetuste arv žanrite ja ajastute kaupa kuni Eesti omariikluse taastamiseni 1991. aastal.

Sel perioodil hollandi keelest tõlgitud raamatutesse on märgitud nii tõlkija kui ka toimetaja nimi. Hollandi keelest tõlkijaid oli vähe: Rein Sepp, Vladimir Beekman ja Valdek Kruuspere. Rein Sepp ja Vladimir Beekman tõlkisid raamatuid ka teistest gemaani keeltest, Valdek Kruuspere aga inglise keelest. Raamatutesse ilmus tõlkjapoolseid joonealuseid märkusi ja kommentaare, ent need jäid reeglina nipsisõnalisteks ja vähearvulisteks. Eestindusi hakati varustama kas tõlkija (mitme Rein Sepa tõlke puhul) või toimetaja (Edla Valdna järelsõna Multatuli ja Andres Jaaksoo järelsõna A. M. G. Schmidti raamatule) ees- või järelsõnaga, enamjaolt oli tegu siiski vaid väga napi informatsiooniga autori ja/või teose kohta. Autoreid tutvustavate tekstide seas leidis tendentslikke, väliskirjanikku nõukogude konteksti sobitada püüdvaid mõtteavaldusi. Sageli igasugune retseptsioonijuhend ka puudus.

Hollandi keelest tõlgitud on vähe. Selle põhjal on tollaste tõlgete keelelise külje ja selle muutumise kohta ajas raske üldistusi teha. On täheldatud, et nõukogude ajajärgu ilukirjanduslik keel kannatas sõjajärgse perioodi abitute tõlgete mõjul,

koolide emakeeleõppe allakäigu ja meedia kiirtempo vahendatud ja levitatud tekstide tõttu, mistõttu tõlgete redigeerimisel tegid kirjastused vaevarikast tööd (Hiedel 2006: 176). Joel Sang (1976: 1749) iseloomustas tollaseid tõlkeid aga nii: „Kui võtta huupi paar lehekülge viimasel viis- või kuusaastakul ilmunud eestikeelsest proosaraamatust ja püüda määratleda teose päritolu, siis on pea alati võimalik öelda, kas tegemist on tõlke või algupärandiga. Selleks ei tarvitsegi tekstis sisalduda nimesid või sündmuspaigale viitavaid reaale, aitab juba ainuüksi keele, eeskätt sõnavara analüüsist. Tõlked on sõnavaralt meie oma algupärandeist märksa rikkamad ja see rikkus avaldub, kummaline küll, just murdekeelendite, arhaismide ja uudismoodustiste rohkuses. Osalt johtub ju tõlkekeele eripära tarbest seletada sõnul teist, võõrapärast tõelust ja kirjeldada asju, mil maakeeles nime polegi, osalt on põhjuseks ka eri keelte leksikasüsteemide ühtimatus, mis sunnib tõlkijat otsima vasteid emakeele ääremailt. Ent on vist veel kolmaski moment: et teose sisu on tõlkijale puutumatu, siis saab ta oma loomingulist indu rakendada üksnes sõnastust täiustades, seda igati lihvides ja rikastades. Nõnda siis lähevad käiku muinas- ja murdekeelendid, mis Saarestest või Wiedemannist vaevaga välja sõelutud. Keele poolest pääsevad tõlkijaile lähedale ainult suured sõnameistrid”. Ka hollandi keelest tõlgitu näib olevat keeleliselt heal tasemel, põhjuseks ilmselt vähene kuid asjatundlik tõlkijate kaader.

## **2. 3. 3 Hollandikeelse kirjanduse eestindamisest aastatel**

### **1991 kuni 2008**

Eesti omariikluse ennistamise järel 20. sajandi 90. aastate algul toimus murrang Eesti tõlkepoliitikas ja tõlkekirjanduse osakaalus. Kirjastustegevus vabanes riikliku kontrolli alt. Seni valitsenud vene keele asemel saavutas kindla juhtpositsiooni inglise keel. Inglise tõlkekirjanduse osakaal kasvas taasiseseisvumise järgsel ajal järsku ja märgatavalt. Juba 1992. aastal moodustas inglise keelest aasta jooksul tõlgitud kirjandus 40% kogu tõlkekirjandusest, järgnesid saksa, prantsuse ja vene keel (Soosaar 1993: 689).

Ajaliselt langes Eesti taasiseseisvumine umbkaudu ühte madalmaade kirjanduse läbimurdega Euroopas. Seepärast on huvitav jälgida, kas ja kuidas see kirjandus endale selle ajajärgu eesti kultuuriruumis teed on murdnud.

Esimeseks hollandi keelest tõlgitud raamatuks taasiseseisvunud Eestis sai 1992. aastal ilmunud Dick Bruna<sup>18</sup> lasteraamat „Jõulud”. See on välimuselt ja trükitehnilisest küljest nõrgapoolne pehmekaaneline vähese tekstiga pildiraamat, kuigi piibliteema on nõukogude ajaga võrreldes uus.

Samal, 1992. aastal üllitati ajakirjas „Akadeemia” (läbi mitme numбри) esimene hollandi keelest tõlgitud terviklik kultuuriajaloolis-filosoofiline teos, Johan Huizinga „Mängiv inimene: Kultuuri mänguelemendi määratlemise katse” (ajakirjanduses ilmunud tõlgete kohta vt lisa 4).

Järgmisel, 1993. aastal ilmus eesti keeles „Loomingu Raamatukogu” väljaandena hollandi nüüdiskirjaniku Cees Nooteboomi jutustus „Järgmine lugu” („*Het volgende verhaal*”). Kõigi kolme eelpool nimetatud teose tõlkijaks oli varem saksa kirjanduse eestindamisega kuulust kogunud Mati Sirkel.

Neile eestindustele järgnes rida vanade tõlgete kordustrukke: 1993. aastal Annie M. G. Schmidti „Viplala ja Aabeli lood” (milles on ühtede kaante vahel kahe teose, „*De A van Abeltje*” ja „*Wiplala*” eestindused) (nende varasemad trükid: „A nagu Abel” 1966, „Viplala lood” 1969, 1975 ja 1983); 1994. aastal kirjastuselt „Kupar” redigeeritud väljaanne Johan Fabriciuse 1933. aastal ilmunud eestindusest „Kipper Bontekoe laevapoisid” I ja II raamat. Ka Theun de Vriesi vene keelest tõlgitud ja esmakordselt 1960. aastal avaldatud romaanist „Rembrandt” nägi 1992. aastal trükivalgust kordustrukk; ainus erinevus esitrükist: varasema tendentsliku eessõna asemel, mis muutunud normidele ilmselt enam ei vastanud, on kunstiajaloolase Heie Treieri poliitiliselt neutraalsem järelsõna. Täiesti redigeerimata on kordustrukk 1933. aastal ilmunud Theodoor H. van de Velde raamatust „*Abielutehnika*”.

Enn Soosaar (1993: 691–692) kirjutab tollase olukorra kohta nii: „Silma torkab [...] teatav nostalgia. Umbes kuuendik ilmunud teostest on kordustrukid või -tõlked, enamik neist esmakordselt eesti keelde jõudnud kahekümnendatel või kolmekümnendatel aastatel. Seejuures orienteerub valik omaaegsetele menuraamatutele, mis mujal maailmas pahatihti ammu unustatud. Nähtavasti meenuvad praegustele kirjastajatele lapsepõlve lugemiselamused (nõukoguliku lameduse ja triviaalsuse kõrval võis nii mõnigi Eesti ajal vahendatud keskpärane autor tunduda suure kirjanikuna) ja nüüd tahetakse neid taas esile manada ning

<sup>18</sup> Stella Linni andmeil (Linn 2006: 31) sai hollandi lasteraamatute tõlkimise buum Hispaanias alguse just Dick Bruna lasteraamatuist, seda küll juba 1970. aastatel.

teistega jagada. Lausa taunitav aga on ebameeldiv praktika, et järjest enam avaldatakse igasuguseid kohendusteta ümbertrükke (vahel koguni faksiimileid), mis säilitavad kõik toonased tõlkevead ja -kohmakused”.

Tollane trend – „konjunktuursete kommertsraamatute pealetung on alanud laial rindel” (*Ibid.*: 692) – avaldub sel perioodil hollandi keelest tõlgitud raamatute puhul nõrgalt. Seda võib seletada hollandi keelest tõlkijate vähesusega (90. aastate alguses tõlkisid hollandi keelest peamiselt kogenud tõlkijad Mati Sirkel ja Vladimir Beekman) või ka madalmaade kirjanduse vähese tuntusega, selle marginaalsusega meie tõlkekirjanduse üldises süsteemis.

Senine trööstitu pilt hollandi ja flaami kirjanduse retseptsioonis hakkas 1990. aastate teisel poolel pikkamööda paranema. 1990-ndate lõpust alanud hollandi keelest tõlgitud raamatute hulga kasv saavutas oma kaks tippu (6 raamatunimetust aastas) 2000. ja 2004. aastal.

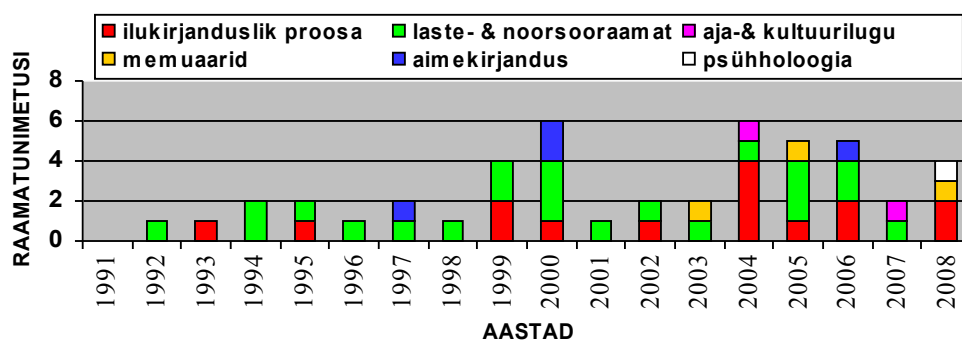
Esialgsete odavate brošeeritud väljaannete asemele hakkasid ilmuma välimuselt kvaliteetsemad trükised. Valikuprintsiibid muutusid selgemaks: rohkem hakati tõlkima väärtkirjandust. Uusi raamatutõlkeid hollandi keelest on ilmunud 1992. aastast alates igal aastal. Esialgu ilmus raamatuid vähe, aastas üks, vahel ka kaks, ja valitses žanriline vaesus. Raamatunimetuste arvu suurenemisega koos on mitmekesistunud ka raamatute sisu (vt tabel 4 ja joon 8).

**Tabel 4.** Hollandi keelest eestindatud raamatute nimetuste arv (esitrükid) žanrite ja aastate kaupa 1992–2008.

aasta	proosa	laste- & noorsooraamat	ajalugu & kultuur	memuaarid	aimekirjandus	psühholoogia	kokku
1992		1					1
1993	1						1
1994		2					2
1995	1	1					2
1996		1					1
1997		1			1		2
1998		1					1
1999	2	2					4
2000	1	3			2		6



2001		1					1
2002	1	1					2
2003		1		1			2
2004	4	1	1				6
2005	1	3		1			5
2006	2	2			1		5
2007		1	1				2
2008	2			1		1	4
kokku	15	22	2	3	4	1	47



**Joonis 8.** Hollandi keelest aastatel 1991–2008 tõlgitud raamatute (esitrukid) nimetuste arv žanrite ja aastate kaupa.

Viimase seitsmeteistkümnne aasta jooksul (1991 kuni 2008) on hollandi keelest tõlgitud rohkem kirjandust kui kogu varasema aja (aastate 1901 kuni 1991) jooksul kokku: ilmunud on 47 uut raamatutõlget, mis teeb aasta keskmiseks 2,8 raamatunimetust. Seejuures on trükis ilmunud laste- ja noorsooraamatute nimetuste koguarv suurenenud varasema 90-aastase perioodiga võrreldes üle nelja korra, viielt nimetuselt kahekümne kaheni, ja madalmaade proosaraamatute väljaandmine kümnel nimetuselt viieteistkümneni. Muidugi tuleb arvestada tõika, et ka tõlgete koguarv on kasvanud, me „elame tõlkeajastul” (Pym 1998: 74).

Tõlgitu põhiosa moodustabki laste- ja noorsooraamat, mida on ilmunud ka kõige sagedamini, peaaegu igal aastal. 1994. aastal avaldas kirjastus „Kunst” kaks uut, kuid kirjanduslikult väheolulist ja trükitehniliselt madalakvaliteedilist tõlkeraamatukest Vladimir Beekmani vahendusel – Paul van Looni noorsooraamatud „Nägu udus” ja „Õuduste käsiraamat”. 1995. aastal andis kirjastus

„Olion” välja Tonke Dragti seiklusjutu noortele „Kiri kuningale” („*De brief voor de Koning*”) Tiia Usai eestinduses. Aastatel 1996 kuni 1998 avaldati Annie M. G. Schmidt kolm veel eesti keeles ilmunud lasteraamatut, millest kaks, 1996. aastal ilmunud „Jip ja Janneke” („*Jip en Janneke*”) ja 1997. aastal kaks ühtede kaante vahel ilmunud raamatut „Junts ja Vunts. Nõiad ja muud seesugused” („*Jorrie en Snorrie*”, „*Heksen en zo*”), Hollandi Kirjanduse Toetusfondi (NLPVF) rahalise abiga. Kõigi kolme raamatu tõlkijaks oli Marian Laving. Ka 2000. aastal nägi trükivalgust uus Annie M. G. Schmidt lasteraamat „Pluk ja punane autokraana” („*Pluk van de petteflet*”), tõlkijaks Vladimir Beekman. Need viimased Annie M. G. Schmidt eestindused nägid trükivalgust juba pärast kuulsa lastekirjaniku enda surma. Annie M. G. Schmidt lasteraamatud ongi olnud Eestis teiste madalmaade kirjanike lasteraamatutega võrreldes suursoosingus: kokku on tänaseks eestindatud tema seitse lasteraamatut ja välja antud mitu kordustrukki.

2000. aastal ilmus eesti keeles kolm kvaliteetset madalmaade lasteraamatut, lisaks eelnimetatud Annie M. G. Schmidt raamatule ka flaami lastekirjaniku Henri van Daele „*Van de sneeuwman die niet smelten wou*” ja hollandi tuntud lastekirjaniku Toon Tellegeni „*Teunis*”, tõlkijateks vastavalt Ilvi Liive ja Katrin Laiapea. Kui aastail 2001, 2002, 2003 ja 2004 on ilmunud igal aastal üks uus madalmaade lasteraamatu eestindus, siis 2005. aasta jooksul avaldati juba jälle kolm uut hollandi keelest tõlgitud lasteraamatut, muuhulgas Andersoni lastekirjanduspreemia laureaadi Max Velthuijsi „*Konn ja võõras*” („*Kikker en de vreemdeling*”) (ainus seni otse hollandi keelest eestindatud raamat tema tunnustatud 13-osalisest konnasarjast) Kerti Tergemi tõlkes. Ajapikku on madalmaade lastekirjanduse valik muutunud mitmekesisemaks. Palju tõlgitakse kaasaegset lastekirjandust. Lastekirjanduse valikuprintsiip on muutunud selgemaks: sagedamini on tõlgitud kirjaniku kodumaal või ka mujal maailmas lastekirjanduse auhindadega pärjatud teoseid. Mitme taasiseseisvunud Eestis ilmunud hollandikeelse lasteraamatu tõlkimiseks ja väljaandmiseks on saadud rahalist toetust Madalmaade fondidelt. Madalmaade finantstoetuseta tõlgitud lasteraamatute seas leidub rohkem vähemväärtuslikku kommertskirjandust. Seejuures näib, et eriti laste pildiraamatute puhul on tõlkeraamatu valikut vähemalt mõnikord mõjutanud juhus või orienteerumine eeldatavale müügiedule.

Lastekirjandust on tõlgitud ka teiste keelte vahendusel. Näiteks on kõik kirjastuses „Kirilill” ilmunud C. Vogli pildiraamatud tõlked inglise keelest (Lilleoks 2008), nagu ka keskkonnaministeeriumi üllitatud W. Vandaele omad (Liiv 2009). Kirjastuses „Avita” ilmunud W. Huygeni „Suur päkapikuraamat” on tõlge soome keelest. „Varrak” on vahendanud inglise keelest M. Velthuijsi ja M. Janseni lasteraamatuid, „Egmont” praktilisi loomaraamatuid. Viimane selgitab inglise keelest tõlkimist nii: „Hollandi kirjastus andis raamatu välja inglise ja hollandi keeles, me valisime ingliskeelse” (Heidmets 2009). Kirjastuses „Koolibri” inglise keelest üllitatud algõpetuslike brošüüride algupära selgitab neid välja andnud Belgia kirjastus aga nii: „Me koostame raamatud inglise keeles, tõlgime hollandi keelde, teistesse keeltesse tõlgitakse need inglise keelest” (Dupre 2009). Seega on („Egmont”/„Koolibri”) tõlgetes toodud algupärandi hollandikeelne pealkiri eksitav.

Edenes ka flaami kirjanduse tõlkimine, mis siiani oli olnud hollandi kirjandusega võrreldes tagaplaanil. Suursündmuseks või lugeda Willem Elsschoti kahe kokkukuuluva kelmiromaani, kapitalismi lustakaks katekismuseks peetud „Liimilevõtmise. Jalg” („*Lijmen. Het been*”) ilmumist 1995. aastal, väljaandjaks kirjastus „Varrak”. See on esimene omaette raamatuna ilmunud flaami kirjanduse vahendus Eestis ja esimene madalmaade kirjandusklassikat esindav raamat taasiseseisvunud Eestis (siiani oli tõlgitud kaasaegseid autoreid). Raamatule lisab väärtust põhjalik järelsõna tõlkija Mati Sirkli. Aasta varem, 1994. aastal, avaldas ajakiri „Looming” sama tõlkija vahendatud W. Elsschoti jutustuse „Virvatuli” („*Het dwaallicht*”), mis peaks olema esimene flaami proosa eestindus.

Ajakirjanduses on ilmunud flaami kirjandust ka hiljem: 1998. aastal andis ajakiri „Looming” välja flaami kirjandusele pühendatud erinumbri. Selles on nii luule- kui ka proosatõlkeid (vt lisa 4) üldpealkirja all „Teekond tundmatusse: valik flaami kirjandust”, tõlkijateks Vladimir Beekman ja Ilvi Liive. „Flaami kirjandus on eestlastele sootuks tundmatu maa. Pisut rohkem tuntakse meil hollandi kirjandust. Küllap on flaamlased mõnevõrra varju jäänud ka oma keeruka keelajaloolise mineviku tõttu,” kirjutab Liive (1998: 1866) flaami kirjandust tutvustades.

1999. aastal vahendati eesti keelde flaami kirjanduse suureks eksperimenteerijaks peetud ja oma eluajal korduvalt Nobeli preemia kandidaadiks esitatud Louis Paul Booni kuulus lühiromaan „Menuett”, tõlkijaks ja järelsõna autoriks Ilvi Liive. Selle raamatu (nagu ka „Loomingu” erinumbri) ilmumist toetas *Ministerie van de*

*Vlaamse Gemeenschap*. Ka Booni raamatule lisab väärtust põhjalik järelsõna tõlkijalt. 2004. aastal ilmus eesti keeles Hugo Clausi, oma teostega samuti korduvalt Nobeli preemia kandidideerinud autori „Kuulujutud” (*„De geruchten”*). Flaami nüüdisromaanide esindavad 2006. aastal eestindatud Annelies Verbeke esikromaan „Maga!” (*„Slaap!”*) ja 2008. aastal eestindatud Geert Kimpeni „Kabalist” (*„De kabbalist”*).

1999. aastal üllitati esimene kriminaalromaan hollandi keelest taasiseseisvunud Eestis: Appie Baantjer „De Cock ja vaigse surma vennad” (*„De Cock en de broeders van de zachte dood”*), tõlkijaks kirjanikuna tuntud Paul Pajos. 1999. aasta oli erilise sellegi poolest, et siis ilmus hollandi keelest kokku neli uut tõlget (nii palju raamatunimetusi hollandi keelest ühe aasta jooksul polnud tollal kunagi varem ilmunud); kolm neist said toetusi Madalmaade kirjanduse toetusfondidelt (vt lisa 5): peale juba mainitud L. P. Booni raamatu, sai rahalist tuge ka kaasaegsete lastekirjanike Guus Kuijleri (1976. aastal Hollandi prestiižika lastekirjandusauhinna „Gouden Griffel” pälvinud) raamat „Hakkame mänguasjadega loopima” (*„Met de poppen gooien”*) ja flaami kirjandust esindav Koen Vanmecheleni „Puur” (*„De kooi”*).

2000. aasta oli madalmaade kirjanduse osas veelgi edukam, sest siis ilmus kokku kuus eestindust: neli uut tõlget Eestis (neist kolm lastele) ja kaks väljaspool Eestit. Belgias avaldati varem paljudesse maailma keeltesse tõlgitud, Madalmaade ajalugu, keelt ja kultuuri aimeliselt tutvustavad raamatud J. A. Kossmann-Putto ja E. H. Kossmanni „Madalmaad: Põhja- ja Lõuna-Madalmaade ajalugu” ning O. Vandeputte „Hollandi keel. Kahekümne miljoni hollandlase ja flaami keel”, mõlema tõlkijaks Kerti Tergem ja väljaandjaks Flaami-Hollandi fond.

Edenes hollandi nüüdisromaanide tõlkimine. Kirjastuses „Huma” anti aastal 2000 välja noore hollandi kirjaniku Arnon Grunbergi autobiograafiline esikromaan „Helesinised esmaspäevad” (*„Blauwe maandagen”*) ja aastal 2002 Joost Zwagermani „Gimmick!”. Viimane külastas ka ise samal aastal Tallinna (Tergem 2004: 7). Pärast 2004. aastat tõusis huvi romaani eestindamise vastu veelgi: tõlgiti kahe hollandi vanameistri väärtteosed, Willem Frederik Hermansi romaan „Igavene uni” (*„Nooit meer slapen”*) ja Harry Mulischi romaan „Siegfried. Must idüll” (*„Siegfried. Een zwarte idylle”*), mis ilmusid sarjas „Huma väärtraamat”. Kaasaegsest hollandi romaanist on praeguseks eestindatud veel Cees Nooteboom „Rituaalid” (*„Rituelen”*), Arthur Japini „Suur maailm” (*„De grote wereld”*).

Ilukirjanduse kõrval hakati tõlkima mitteilukirjandust. Nii ilmus 2003. aastal kirjastuses „Tänapäev” kõikide aegade enim tõlgitud hollandi raamatu (Linn 2006: 30) Anne Franki päeviku („*Het achterhuis*”) eestindus Vahur Aabramsi vahendusel. Raamatu tõlkimist toetas *Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds*. Nagu eelpool (lk 50) mainitud, tõlgiti Anne Franki päeviku üks versioonidest<sup>19</sup> eesti keelde juba palju varem, 1958. aastal, ent siis tehti seda saksa keele vahendusel. Vastavalt 2004. ja 2007. aastal ilmusid omaette raamatutena hollandi kultuuriajaloolase ja filosoofi Johan Huizinga oluliste teoste „Mängiv inimene: Kultuuri mänguelemendi määratlemise katse” („*Homo ludens: Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur*”) ja „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades” („*Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*”) eestindused, tõlkijaks Mati Sirkel. Mitteilukirjanduse eestindamine paistab olevat siiski juhuslikum, sest püsiväärtuslike teoste kõrval on ilmunud ka keskpärasemaid aimeraamatuid ja memuaare, samuti on mitteilukirjandust (Bernard C. J. Lievegoed, Louise van Swaaij, Janwillem L. van de Wetering) tõlgitud teiste keelte (inglise, saksa) vahendusel.

Märgatavalt on kasvanud tõlkija kohalolek tekstis. Paljusid teoseid püüavad eesti lugejale lähendada tõlkijapoolsed retseptsioonijuhendid: saatesõnad ja kommentaarid. Sellest võiks järeldada, et tõlkija osakaal, tema roll sihtkultuuri arvamusiidrina on kasvanud. Mõnel juhul on järelsõna autoriks ka toimetaja (nt Marek Tamme järelsõna raamatus „Keskaja sügis”) või muidu asjatundja (nt Jaan Kaplinski järelsõna raamatus „Mängiv inimene”).

Taasiseseisvunud Eestis tekkis väga palju uusi kirjastusi. Hollandi keelest tõlgitud raamatute esitrükke on aastatel 1991 kuni 2008 välja andnud kokku 18 Eesti kirjastust (vt tabel 5), lisaks neile ka Eesti Ornitoloogia- ja Eesti Autismiühing – kumbki on üllitanud ühe raamatu hollandi keelest. Nagu tabelist nähtub, on üheksas kirjastuses ilmunud ainult üks ja viies kirjastuses kaks uut tõlkeraamatut hollandi

<sup>19</sup> Selle raamatu eri versioonide kohta vt: Lefevere, André. (1992). Translation: ideology. On construction of different Anne Franks. – In: *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame*. / Edited by A. Lefevere, S. Bassnett. London & New York: Routledge, lk 59–72.

keelest. Ainult neli Eesti kirjastust („Eesti Raamat”, „Huma”, „Sinisukk” ja „Varrak”) on üllitanud hollandi keelest üle kahe raamatu.

Hollandi keelest tõlgitud raamatute esitrükkide poolest on olnud kõige jõudsam kirjastus „Sinisukk” (üheksa raamatunimetust), kuid suur osa selles kirjastuses avaldatust on pildiraamatud lastele. Väljaantud nimetuste arvult järgnevad kirjastused „Huma” (kaheksa nimetust), „Varrak” (kuus nimetust) ja „Eesti Raamat” (kolm nimetust taasiseseisvumisjärgsel ajal). „Eesti Raamat” on taasiseseisvunud Eestis avaldanud hollandi keelest ainult Annie M. G. Schmidti lasteraamatuid. „Huma” ja „Varrak” paistavad hollandi keelest eestindamisel silma kunstiväärtusliku ja mitmekesise tõlkeilukirjanduse valikuga.

**Tabel 5.** Kirjastused ja neis aastatel 1991–2008 ilmunud hollandi keelest tõlgitud raamatute (esitrükkid) nimetuste arv

Kirjastuse nimi	Hollandi keelest tõlgitud raamatuid
Sinisukk	9
Huma	8
Varrak	6
Eesti Raamat	3
Kunst	2
Atlantis	2
Olion	2
Pegasus	2
Tiritamm	2
Eesti Ekspressi kirjastus	1
Kultuurileht <sup>20</sup>	1
Kupar	1
Paul Pajos	1
Perioodika <sup>21</sup>	1
Päikesepillaja	1
Steamark	1
Tammeraamat	1
Tänapäev	1

<sup>20</sup> Annab aastast 2004 välja „Loomingu Raamatukogu”.

<sup>21</sup> Andis aastani 2004 välja „Loomingu Raamatukogu”

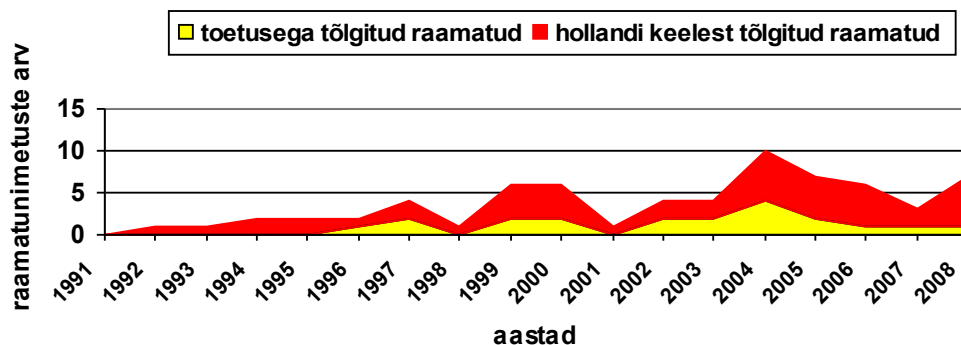
--	--

Alates 1996. aastast on eestindamiseks toetust saanud tõlkimist toetavatelt fondidelt Hollandis ja Belgias (vt lisa 5). Lisaks spetsiaalselt tõlkegevust finantseerivatele fondidele on eestinduste avaldamist toetanud ka Hollandi Välisministeerium läbi valitsusväliseid organisatsioone toetava Matra programmi. Kõige rohkem on toetatud hollandi keelest tõlgitud raamatute väljaandmist kirjastustes „Huma” (seitse raamatunimetust), „Varrak” (kolm raamatunimetust) ja „Pegasus” (kaks raamatunimetust). Kokku on aastatel 1996 kuni 2008 toetatud sel moel 21 raamatu tõlkimist Eestis (vt tabel 6). Enamasti on toetatud juba kodumaal või mujal maailmas tunnustust leidnud kirjanduse eestindamist.

**Tabel 6.** Madalmaade rahalisel toel ilmunud tõlkeraamatute nimetuste arv

<b>Tõlkimist toetanud asutus</b>	<b>Toetatud tõlkeraamatute nimetuste arv (sealhulgas lasteraamatud)</b>
Hollandi Kirjanduse Toetusfond	13 (4)
Flaami Kirjanduse Fond	4 (2)
Flaami Ministeerium	2 (1)
Hollandi Välisministeerium (Matra programm)	2 (1)

Toetust saanud raamatute nimetuste arv on olnud enamasti korrelatsioonis tõlgitud raamatute nimetuste koguarvuga (vt joonis 9). Sellest võib järeldada, et toetus on tõlkegevust stimuleerinud. Teiste maade kogemused kinnitavad sama: finantstoetustel on soodne mõju hollandikeelse kirjanduse tõlkimisele (Linn 1998: 415).



**Joonis 9.** Madalmaade toetusega tõlgitud raamatute osa kõikide samal ajal hollandi keelest tõlgitud raamatutega võrreldes aastate lõikes.

Samas on huvitav tõdeda, et 1994. aastal taasloodud Kultuurkapitalist ei ole hollandikeelse kirjanduse tõlkimiseks toetust taotletud ega eraldatud (Kasak 2009).

Kui uurida, kes tänapäeval hollandikeelset kirjandust eestindavad, siis võib täheldada, et suurem osa tõlkijaist (üheksa) on eestindanud seni ainult ühe raamatu hollandi keelest. Kunstiväärtuslikumat madalmaade ilukirjandust on seejuures tõlkinud Tiina Indrikson, Katrin Kern, Paul Pajos ja püsiväärtuslikumat laste- ning noorsookirjandust Katrin Laiapea, Mihkel Pööning, Andrus Simsel ja Tiia Usai. Neist tõlkijaist enamik on eestindanud raamatuid ka teistest keeltest (olenevalt tõlkijast saksa või inglise, aga ka prantsuse ja vene keelest).

Ainult kuus tõlkijat on eestindanud hollandikeelset ilukirjandust rohkem kui kaks raamatut: Vladimir Beekman kokku neliteist raamatut (neist kolm nõukogude ajal), Kerti Tergemi üheksa, Mati Sirkel kuus, Vahur Aabrams ja Marian Laving kumbki neli ja Ilvi Liive kolm raamatut; peaaegu kõik (v.a Marian Laving) on eestindanud raamatuid ka teistest võõrkeeltest.

Tõlkijate seas läbiviidud küsitlusest (vt lisa 2) selgus, et hollandikeelse kirjanduse eestindajad teevad tõlketööd enamasti põhitöö kõrvalt. Tegemist on kõige sagedamini eesti või saksa keele filoloogidega. Enamik neist on õppinud hollandi keelt lühematel (enamasti alla aasta kestnud) kursustel, seejuures noorem tõlkijate põlvkond (kelle sünniaasta jääb 1960. aastate lõppu) kõige sagedamini 1990. aastate alguses Groningeni ülikoolis. Hiljem on nad keeleoskust suheldes ja Madalmaid



külastades aktiivsena hoidnud. Vanema põlvkonna kogenud tõlkijate hulgas on neid, kelle keeleoskus on passiivne ja omandatud iseõppimise teel.

Teguritena, mis mõjutavad teose valikut tõlkimiseks, nimetati kõige sagedamini isiklikku eelistust, teose meeldimist tõlkijale endale. „Enamasti on n-ö väikestest keeltest tõlkijad ka väga head kirjanduse tundjad ja oskavad kirjastajale soovitada häid raamatuid,” kirjutab Kerti Tergem oma ankeedivastuses. „Tõlkija ei tohiksi võtta tõlkida raamatut, millega ta kontakti ei saa,” lisab ta. Seda, et hollandi keelest eestindaja võib algupärandi enamasti ise vabalt valida, kinnitavad ka Mati Sirkel ja Vladimir Beekman. Viimane peab valiku tõlkijale usaldamise põhjuseks kirjastajate vähest hollandi keele oskust.

Tähtsuset järgmise tegurina märgiti autori tuntust: eriti just kogenud tõlkijad ei taha eestindada teisejärgulisi autoreid. Samas kurdavad paljud tõlkijad, et kõrgtasemel tõlkekirjanduse sihtgrupp on väike, hea tõlkeraamat ei müü. Vastustes nimetati ka Frankfurdi raamatu- ja Bologna lasteraamatumessi kui oluliste kirjanduslike kontaktide tekkimise kohta, seda eriti kirjastuste jaoks. Mõned nooremad tõlkijad nimetasid oluliste valikuprintsiipidena ka kirjastajate eelistusi/tööpakkumisi. Autori seotust Eestiga peeti vähem oluliseks.

Kirjastuste poolt makstavate honoraridega ei ole tõlkijad rahul ja kurdetakse otse, et tõlkija töö Eestis on alamakstud. Vanema põlvkonna tõlkijad märgivad koguni, et nõukogude ajal makstavad tõlkehonorarid olid paremad kui nüüd, kuigi mitte palju. Selle põhjuseks peab Vladimir Beekman tollast raamatute suuremat trükiarvu. Madalmaadest saadud honoraridega on tõlkijad rahul ja nad peavad neid toetusi väga oluliseks. Samas selgus ankeedivastuseid analüüsides huvitav tendents: noorema põlvkonna tõlkijad on palju sagedamini kui suurte kogemuste ja teenetega vanema põlvkonna tõlkijad taotlenud ja saanud finantstoetusi Madalmaade vastavatelt fondidelt. Nad kasutavad ka muid neile antavaid soodustusi (nt tasuta töötamis- ja majutusvõimalus koha peal tõlkijate majades) palju sagedamini. See võib olla seotud nooremate tõlkijate aktiivsema keeleoskusega (mis ka ankeetidest selgus), mistõttu nad on paremini kursis tõlkijaile pakutavate toetuste ja soodustustega.

Küsimusele, milles näete eestikeelse hollandi kirjanduse väärtust, vastati üldjoontes sarnaselt. Vastused võiks kokku võtta Kerti Tergemi sõnadega: „Terve põlvkond

lapsi (mina sealhulgas) on üles kasvanud lisaks Lindgreni raamatutele Viplala lugude peal. Kui Astrid Lindgreni kohta teatakse selgelt, et tema on rootslane, siis Viplala hollandi päritolu teadvustavad vähesed. Hollandi kirjandus on väga rikas ja omanäoline. Hollandi mõtteviisil on paljugi ühist eestlase omaga, hollandikeelsel lausel on sama hingamine, mis eestikeelsel. Olen tõlkinud mitmetest keeltest ja tunnen selgelt, et hollandi teksti on võimalik eesti keelde vahendada väga adekvaatselt ja minimaalsete kadudega. Palju põnevaid autoreid on veel eesti keelde jõudmata ja sellest on kahju, sest hollandi kirjandus on maailmatasemel”.

Kui varasemast on teada, et kaalukas osa Eestis ilmuvast ilukirjandusest retsenseeritakse ajakirjade „Looming” ja „Vikerkaar” veergudel (Ajaots 1995: 6), kusjuures väliskirjanduse käsitlemisele pöörab enam tähelepanu ajakiri „Vikerkaar”, „Looming” avaldab aga rohkem algupärandite ja väliseesti autorite teoste arvustusi (*Ibid.*: 23), siis hollandi keelest tõlgitud kirjanduse kohta see tähelepanek ei kehti. Neis ajakirjades on ilmunud küll madalmaade kirjanduse tõlkeid, aga hollandi keelest tõlgitud neis analüüsitud ei ole.

Retsensioone on ilmunud Eesti päeva- ja nädalalehtedes, kuid ka seal napib tõlkeraamatute arvustustele ruumi. Uuritud tõlkekirjanduse arvustused (vt lisa 6) täidavad peamiselt informatiivset rolli, jagades teavet algteksti, selle autori ja kultuuri kohta, mõnikord mainitakse neis tõlgitud teose (nt Huizinga tõlgete) olulisust sihtkultuuri jaoks. Tõlke kvaliteedil ja tõlkija töö peatutakse neis üksikjuhtudel ja ainult möödaminnes (nii kiidetakse paaris artiklis mõne sõnaga Mati Sirkli ja ühes teises Kerti Tergemi keelekasutust).

See tähelepanek, et „tavaliselt arvustatakse tõlget vaid siis, kui see on väga halb” (Pappel 2007: 55) uuritud arvustuste puhul ei kehti. Selle põhjuseks võib-olla ka tõsiasi, et silmatorkavalt halbu tõlkeid hollandi keelest uuemal ajal ilmunud polegi.

Saksa tõlkekirjanduse uurijad on täheldanud, et eesti tõlkearvustused kipuvad jääma originaali ümberjutustuseks, tõlkekriitikat on vähe (Pappel 2007: 55), et tõlge ise jääb retsensioonides tahaplaanile ja tõlketeksti ei tõsteta esile kui tõlget (*Ibid.*: 58). See kehtib ka hollandi keelest tõlgitu retsenseerimisel taasiseseisvunud Eesti ajakirjanduses, kusjuures madalmaade kirjanduse retsensioone on ilmunud vähem kui saksa tõlkekirjanduse omi.

## KOKKUVÕTE

Tõlgetel on Euroopa kultuuriloos oluline roll, sest Euroopa sündis tõlkes ja rajaneb tõlgetel. Eesti ei ole ses suhtes erand, loodi ju eesti kirjakeelgi just tõlkimisega. Paradoksaalsel kombel ei tee üldistavad kultuurilood tavaliselt vahet kirjutamisel ja tõlkimisel. Nii jääb tõlgetele kirjandusloos marginaalne koht. Võime näha terveid kirjandusarengu perioode, mis on tõlkelooliselt uurimata või uuritud vaid fragmentaarselt. See ei võimalda kirjeldada kultuuri toimimise mehhanisme adekvaatselt. Et tuua välja tõlkimise eristav, strateegiline roll eesti kultuuri arengus, vajame teadmisi, mis funktsioonis tekste on erinevatel aegadel ja eri valdkondades eesti keelde tõlkinud.

Tõlkeraamatute retrospektiivsed nimestikud aitavad hinnata tõlkevoogusid keelte vahel, seda, kuidas keeled ja kultuurid üksteist mõjutavad. Nende põhjal võib kirjeldada tõlkivas kultuuris asetleidnud muutusi, näiteks seda, kuidas on avaldunud eri ajastute võimudiskursused, kuidas on muutunud rahva identiteet, teadvus ja enesetunnetus, kuidas on rikastunud keel ja muutunud tõlkija roll ühiskonnas. Seejuures tuleb kirjeldavas tõlketeaduses arvesse võtta keerulist võrgustikku

ühiskondlikest, kultuurilistest, ideoloogilistest, majanduslikest ja tõlkija isikuga seotud tegureist, mis on tõlkevoogusid läbi aegade vorminud.

Hollandi keelest tõlgitud kirjandus moodustab väikese väheuuritud sektori eesti tõlkekirjanduses. Siiani puudus bibliograafianimestik hollandi keelest eestindatud raamatute kohta. Andmed nende kohta olid laiali pillutud erinevates raamatute üldkataloogides, neis esineb faktivigu.

Magistritöös koostatud hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatute nimestik hõlmab ajavahemiku 20. sajandi algusest tänapäevani. Nimestikus on 84 tõlkeraamatut: 73 esi- ja 11 kordustrukki. Koostatud nimestikule tuginedes kirjeldatakse tõlkevoogudega toimunud muutusi. Töö on interdistsiplinaarne, selles võib leida kokkupuutepunkte raamatu-, tõlke-, kultuuri- ja kirjandusteadusega, sest kaasaegne tõlketeadus nõuab erialadevahelist lähenemist.

Tõlkimisel ja tõlgetel on oluline roll rahvuskultuuride kujunemisel. Kirjandusliku tõlke kui iseseisva kultuurifenomeni väljakujunemine toimus Eestis 19. sajandi viimastel kümnenditel. Kõige varasemate tõlgete puhul on raske vahet teha tõlkel ja mugandusel, ka tõlgiti palju saksa ja vene keele vahendusel. Hiljem see olukord muutus, hakati tõlkima otse. Ometi ei peetud tõlkelisust kui tunnuks veel kaua kuigi oluliseks. Seda näitab muuhulgas fakt, et kahekümnenda sajandi alguse tõlgete puhul oli kombeks jätta tõlkeraamatusse märkimata originaali pealkiri, sageli ka keel, millest tõlgiti. Tõlkija või tema pseudonüümi märkimata jätmist tuli harvem ette. Kahekümnenda sajandi jooksul selline olukord vähehaaval muutus ja tõlkeid hakati varustama korrektsema infoga algupärandi kohta.

Raskustest hoolimata õnnestus bibliograafilise nimestiku koostamisel ka kõige esimeste tõlkeraamatute hollandikeelsetele algupäranditele jälile saada. Suurem kahtlus jäi ainult ühe algupärandi osas: 1939. aastal ilmunud Hendrik Willem van Looni Rembrandti elu käsitleva romaani kohta ei ole teada, mis keelest see on eestindatud. Seda ja ka teisi varasemal ajal ilmunud hollandi kirjanduse tõlkeid tuleks edaspidi uurida mitmest aspektist: tõlke aluseks olnud keel (juhul, kui seda ei ole tõlkesse märgitud), tõlgete mugandamine 20. sajandil (mida ja kui palju mugandati), ajakirjanduses ilmunud tõlked, tõlkija roll ajastu tõlkekultuuris, tõlkijate pseudonüümid (alati ei ole tõlkija kodanikunimi teada) – kõik see võib anda tõlkekultuuri kohta väärtuslikku teavet.

Hollandi keelt emakeelena kõnelejate arv on suhteliselt väike, seepärast ei tunta hollandikeelset kirjandust ei maailmas ega ka Eestis niipalju kui suurriikide oma. Ometi on hollandikeelse (hollandi ja hollandikeelse Belgia nn flaami) kirjanduse eestindamisel üle saja aasta pikkune ajalugu. Ka on selle kirjanduse tõlkimine seotud ajajärgu üldise tõlkekultuuriga, peegeldades selle norme, trende ja muutusi.

Usaldusväärsemad tõendid hollandi kirjanduse eesti keelde tõlkimisest ulatuvad 20. sajandi algusesse. 1901. aastal ilmunud Willem de Ruyteri raamat eestikeelse pealkirjaga „Elu või surm! Ajalooline romaan Transwaalist” on tõenäoliselt esimene omaette raamatuna ilmunud tõlge hollandi keelest eesti keelde.

Enne Eesti riiklikku iseseisvust eestindati hollandi kirjandusest peamiselt näidendeid; nende tõlkimine sai alguse 1910. aastal. Tõlgitud autorite loetelu on napp: Herman Heijermans ja Frederik Willem van Eeden. Seejuures tõlgiti eesti keelde mitu Heijermansi teost, mistõttu võib kõnelda mitte ainult teose, vaid juba autori retseptsioonist. Esimese maailmasõja ajal katkes küll hollandi kirjanike teoste vahendamine eesti keelde, ent see taastus varsti pärast sõda.

Eesti iseseisvuse ajajärk on eesti raamatuloos esimene, kus algupärandeid ja tõlkeid sai juba selgesti eristada – see võimaldas teha tõlkeramatustatistikat. Eesti tollases raamatutoodangus olid tõlkimise seisukohalt olulised kaks nähtust: raamatutoodangu jõudne suurenemine ja tõlketeoste osatähtsuse vähenemine. Hollandi keelest tõlgitud raamatute hulk aga aja jooksul kasvas ja muutus žanriliselt mitmekesisemaks. Kui hollandi kirjanike teoste eestindusi ilmus Eesti Vabariigi alguaastatel iga kahekolme aasta tagant (kusjuures üks tõlge ka Nõukogude Venes), siis alates 1932. aastast ilmus hollandi kirjanduse tõlkeid juba iga aasta tagant või koguni igal aastal. Aasta maksimum – neli hollandi keelest eestindatud raamatut – saavutati 1933. aastal. Tõlkijate meelisžanr oli romaan. Tõlgiti ka laste- ja noorsookirjandust. Gustav Suits eestindas valiku kaasaegsest hollandi luulest. Flaami kirjandust tollal ei eestindatud. Mitteilukirjandusest tõlgiti Theodoor H. van de Velde seksuaalelu käsiraamat „Abielutehnika”, see ilmus Läti Valkas. Teoste valikul kannustas kirjastusi oodatav müügiedu, mistõttu tõlgiti palju ajaviite-, kriminaal-, laste- ja noorsooraamatuid, ka tõlgete keel polnud alati laitmatu.

Nõukogude Eestis sai hollandi kirjanduse tõlkimine alguse alles 1959. aastal. Hollandikeelseid raamatuid eestindati vähe, ka hollandi keelest tõlkijaid oli vähe

(Rein Sepp, Vladimir Beekman, Valdek Kruuspere). See mida eestindati, on suhteliselt püsiväärtuslik ja keeleliselt heal tasemel, kuid valitses žanriline vaesus. Peamiselt tõlgiti jutustusi (autoreiks Theun de Vries, Henriëtte van Eyk, Artur van Schendel, Annie M. G. Schmidt). Eestindati vaid üks romaan – Multatuli „Max Havelaar”. Raamatute valikut mõjutas valitsev ideoloogia: tõlgiti nõukogude konteksti sobivaid autoreid; ilmus ka apoliitilisi lasteraamatuid. Peale otsetõlgete avaldati mõned kaudtõlked vene ja saksa keelest.

Pärast Eesti taasiseseisvumist ja kirjastustegevuse vabanemist kontrolli alt intensiivistus üldise tõlkebuumiga koos ka hollandi keelest tõlkimine. Ka flaami kirjandust – Eestis kaua tundmatu maa – hakati eestindama; esimesed tõlkeraamatud ilmusid 1990. aastate keskel. Aastatel 1991 kuni 2008 on hollandikeelset kirjandust tõlgitud rohkem kui kogu varasema 90 aasta jooksul kokku. Seda populaarsust võib seletada Eestis toimunud ideoloogilise vabanemisega, aga ka madalmaade kirjandusega üldise läbimurdega Euroopas. Laste- ja noorsookirjanduse tõlkimine on kasvanud kogu varasema ajaga võrreldes üle nelja korra. Tõlkeproosas on ülekaalu saavutanud romaan, kusjuures tõlkeraamat peegeldab üleminekut traditsiooniliselt kirjanduselt modernsematele suundadele. Kaks Hollandi keelt ja Madalmaade ajalugu aimeliselt tutvustavat eestindust on ilmunud Belgias. Lasteraamatuid ja mitteilukirjandust on tõlgitud ka teiste keelte vahendusel; enamasti on vahendavaks keeleks olnud inglise keel, harvem saksa või soome keel. Ajaviitekirjandust on ilmunud vähe ja väärtkirjanduse osatähtsus on tõusnud. Tänapäeval võib eesti keeles lugeda mitmete maailmanimega hollandikeelsete kirjanike (nt Johan Huizinga, Willem Frederik Hermans, Willem Elsschot, Louis Paul Boon, Harry Mulisch, Hugo Claus) üht-kaht teost.

Kui esimestel taasiseseisvumisjärgsetel aastatel olid tõlkeraamatute väljaandmisel olulisel kohal ärilised huvid, mistõttu ilmus palju kordustrükke, siis hiljem on valikuprintsiibid mitmekesisitunud. Alates 1996. aastast on mitmed tõlked ilmunud Madalmaade finantstoetusel. Toetused on raamatute tõlkimist stimuleerinud ja toetusega eestindatud kirjandus on sageli väärtkirjandus. Ka tõlkijate küsitlus näitas, et toetusel on tõlkimisele positiivne mõju. Eesti kirjastuste makstavaid honorare hindavad tõlkijad ebapiisavaks.

Hollandi keelest tõlkijad seavad esikohale originaalteose kaalukuse kultuuris ja peavad teose valikul oluliseks tõlkija enda eelistust. Oma rolli tõlgitava valikus

hindavad nad oluliseks, seletades seda hollandi keele vähese tuntusega: kirjastajad, kes hollandi keelt ei oska ja seepärast ka hollandikeelset kirjandust piisavalt ei tunne, usaldavad algupärandi valiku sageli kogenud tõlkijale.

Eesti tõlkearvustus seevastu ei keskendu jätkuvalt tõlke tõlkelisusele, vaid täidab peamiselt informatiivset ülesannet, jagades teavet algupärandi ja selle autori kohta.

Koostatud nimestik ja tõlkevoogudega toimunud muutuste analüüs andsid selge pildi sellest, et hollandikeelse kirjanduse eestindamist ei ole kuigi palju mõjutanud lähtekultuuri, selle kirjanduse või mingi tõlketevuse üldine sisemine loogika. Tõlkimine on sotsiaalne praktika, mis toimub tõlkiva kultuuri võimaluste väljas ja mis samal ajal seda kultuuri rikastab ja muudab. Tõlkija aga – vahendaja kultuuride vahel – hangib teadmisi, mis on kättesaamatud tõlkiva kultuuri piiridesse jäänuille. Omades erioskusi, rikastab ta tõlkivat kultuuri, isegi siis, kui ühiskond ta väärtust alati täiel määral ei teadvusta.

24. aprillil 2008

Anne Tamberg

## KASUTATUD KIRJANDUS

Ajaots, Merle. (1995). *Kirjandusarvustus ajakirjas „Looming” ja „Vikerkaar” aastatel 1986–1994*. Tallinn: Tallinna Pedagoogiline Ülikool. [Diplomitöö].

Annist, August. (1939). Meie iseseisvusaegne tõlkeklassika ja Eesti Kirjanduse Selts. – *Eesti Kirjandus*, nr 5. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tartu, lk 198–221.

Annus, Endel (toim.). (1993a). *Eestikeelne raamat 1901–1917. I. A–P.* / Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu.

Annus, Endel (toim.). (1993b). *Eestikeelne raamat 1901–1917. II. R–Y.* / Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu.

Antik, Richard. (1939a). Eestikeelne raamat Nõukogude Venes. 1. osa. – *Eesti Kirjandus*, nr 4. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tartu, lk 166–177.

Antik, Richard. (1939b). Eestikeelne raamat Nõukogude Venes. 5. osa. – *Eesti Kirjandus*, nr 5. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tartu, lk 266–275.

- Antik, Richard. (1936). *Eesti raamat 1535–1935. Arengulooline ülevaade. Arvulised kokkuvõtted. Reproduktsioonid*. Tartu: Eesti Raamtukoguhoidjate Ühing.
- Baker, Mona. (1998). Norms. – In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. / Edited by Mona Baker. London & New York: Routledge, lk 163–165.
- Chesterman, Andrew. (2007). Bridge concepts in translation sociology. – In: *Constructing a Sociology of Translation*. / Edited by M. Wolf, A. Fukari. Benjamins Translation Library, vol 74. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 171–183.
- Chesterman, Andrew. (2000). *Memes of Translation. The spread of ideas in translation theory*. Benjamin Translation Library, vol 22. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dupre Jo. (2009). <jo.dupre@yoyo-books.com> (23. 04. 2009). About yoyo-books. [E-kiri]. Saadetud aadressil: anne.tamberg@mail.ee>
- EKL (2000) = *Eesti kirjanike leksikon*. (2000). / Koost. O. Kruus, H. Pühvel. Toim. H. Pühvel. Tallinn: Eesti Raamat.
- ERÜ (1941). = *Eesti raamatute üldnimestik 1937–1939*. / Koost. Tartu Riikliku Ülikooli Pearaamatukogu. Tartu: Teaduslik Kirjastus.
- ERÜ (1934). = *Eesti raamatute üldnimestik 1929–1933*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- ERÜ (1929). = *Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- ETwiki (2008). = Projektitaotlus. Eesti tõlkelugu ja tõlkekirjandus eesti kultuuriliste identiteetide kujundajana. – *Eesti tõlkeloo wiki* (2008). [WWW].  
<http://www.unit.ee/traducto/wiki/index.php/Projektitaotlus> (12. 12. 2008).
- Even-Zohar, Itamar. (2004). The position of translated literature within the literary polysystem. – In: *The Translation Studies Reader*. 2<sup>nd</sup> edition. Edited by L. Venuti. London & New York: Routledge, lk 199–204.
- Even-Zohar, Itamar. (1990). Polysystem theory. – In: *Polysystem Studies. – Poetics Today*, vol 11 No 1, lk 9–26.



Hasselblatt Cormelius. (2009). <c.t.hasselblatt@rug.nl> (10. 03. 2009). W. de Ruyter. [E-kiri]. Saadetud aadressil: anne.tamberg@mail.ee>

Heidmets, Tiit. (2009). <ESTTH@egt.egmont.com> (16. 04. 2009). Tõlked. [E-kiri]. Saadetud aadressil: anne.tamberg@mail.ee>

Heilbron, Johan; Sapiro, Gisèle. (2007). Outline for a sociology of translation. Current issues and future prospects. – In: *Constructing a Sociology of Translation*. Benjamins Translation Library, vol 74. / Edited by M. Wolf, A. Fukari. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 93–107.

Hermans, Theo. (1996). Norms and the determination of translation: A theoretical framework. – In: *Translation, Power, Subversion*. / Edited by R. Alvarez, C.A. Vidal. Topics in Translation 8. Clevedon, Philadelphia & Adelaide: Multilingual Matters Ltd., p. 25–51.

Hesseling, Dirk Christaan. (2009). Dutch in South-Africa. – In: *Contact Languages Studies*, vol 1. / Edited by John Holm, Susanne Michaelis. London & New York: Routledge, p 341–359.

Hiedel, Lembe. (2006). „Loomingu” Raamatukogu” alaeast. Märkmeid ja meenutusi aastaist 1957–1973 – Rmt: „*Loomingu Raamatukogu*” 50 aastat. Tallinn: Loomingu Raamatukogu nr 37–40, lk 159– 205.

Holmes, James S. (1988). *Translated! Papers on Literary translation and translation studies*. Approches to Translation Studies, vol 7. 2<sup>nd</sup> edition. Amsterdam: Rodopi B. V.

ISIK (2009). = *Eesti biograafiline andmebaas*. (2009). [E-andmebaas]. <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2404> (05. 01. 2009)

Issakov, Sergei (1974). Nõukogudemaa rahvaste kirjanduse tõlkimise ajaloost. – *Looming*, nr 2, lk 319–334.

Issakov, Sergei. (1963). Mõningaid kirjanduslike suhete uurimise probleeme – *Keel ja Kirjandus*, nr 1, lk 1–12.

Kabur, Vaime. (1997). *Looming: Eesti Kirjanike Liidu ajakiri: bibliograafia 1923–1940*. Tallinn: Perioodika.

- Kalvik, M. (1980). Ajakiri „Eesti Kirjandus” läbi aegade. – Rmt.: *Uurimusi eesti raamatu arenguloost*. / Toim. M. Lott jt. Tallinn: Tallinna Pedagoogiline Instituut, lk 100–120.
- Kasak, Kerli (2009). <kerli.kasak@kulka.ee> (27. 02. 2009). Tõlketoetustest. [E-kiri]. Saadetud aadressil: <anne.tamberg@mail.ee>
- Kossmann-Putto, Johanna Adriana, Kossmann, Ernst Heinrich. (2000). *Madalmaad*. Tlk Kerti Tergem. Rekkem: Flaami-Hollandi Fond.
- Kuusik, Terje. (2008). Intervjuu „Loomingu Raamatukogu” teemal. Anne Tamberg, 06. detsember, Tallinn. [Autori üleskirjutus].
- Lange, Anne. (2008). *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.
- Lehtsalu, Urve. (1963). Varasemaid katseid inglise kirjanduse eestindamisel. – *Keel ja kirjandus nr 11*, lk 678–682.
- Lepp, A. (1938). Kirjastus ja ajakirjandus 1936. a. – *Eesti Statistika*, nr 194 (1). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, lk 16–24.
- Liiv Katre. (2009). <Katre.Liiv@ic.envir.ee> (20. 04. 2009). Küsimus. [E-kiri]. Saadetud aadressil: anne.tamberg@mail.ee>
- Liivaku, Uno. (1995). *Eesti raamatu lugu*. Tallinn: Monokkel.
- Liivaku, Uno. (1987). Trükisõna koht eesti rahvuskultuuris. – *Keel ja Kirjandus*, nr 9, lk 521–528.
- Liivaku, Uno; Meriste, Henno. (1975). *Kuidas seda tõlkida. Järeltormatusest eestinduseni*. Tallinn: Valgus.
- Liive, Ilvi. (1998). Pilguga flaami kirjandust riivates. – *Looming*, nr 12, lk 1866–1877.
- Lilienbach, Juhan (toim.) (1911). *Mõtted 2. raamat. Koguteos*. Tallinn: J. Lilienbach.
- Lilleoks, Terje. (2008). <kirilill@neti.ee> (20. 11. 2008). C. Vogli raamatud. [E-kiri]. Saadetud aadressil: "Anne Tamberg" <annelka@tlu.ee>
- Linn, Stella. (2006). Trends in the translation of a minority language. The case of Dutch. – In: *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Edited by A.

Pym, M. Shlesinger, Z. Jettmarová. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 27–39.

Linn, Stella. (1998). Perspectieven voor de Nederlandstalige literatuur in Spanje. – *Ons Erfdeel*, nr 3, pp 411–421.

Loon, Henrik Willem van. (1939). *Geenius, kes võitles Issanda ja inimestega ja sai võidu: kuulus Hollandi maalikunstnik Rembrandt van Rijn tema kaasaegse dr. J. van Loooni mälestusis ja märkmeis*. Viljandi: Sakala Kirjastusühisus.

Loon, Hendrik Willem van. (1930). *The Life and Times of Rembrandt van Rijn. R. van R. Being an account of the last years and the death of one Rembrandt Harmenszoon van Rijn...* Nieuw Amsterdam: Tudor.

Lott, Mare; Möldre, Aile. (2000). *Lühike eesti raamatu ajalugu*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

Meschonnic, Henri. (2000). Tõlkimise poeetika ajalooline ülevaade. Tlk A. Treikelder. – *Vikerkaar*, nr 2–3, lk 108–124.

Möldre, Aile. (2005). *Publishing and book distribution in Estonia in 1940–2000. Abstract*. TLÜ sotsiaalteaduste dissertatsioonid. Tallinn: TLÜ kirjastus. [On-line]. [http://ester.nlib.ee/search~S1\\*est?/.b2095836/.b2095836/1,1,1,B/1856~b2095836&F=F=&1,0,,2,0](http://ester.nlib.ee/search~S1*est?/.b2095836/.b2095836/1,1,1,B/1856~b2095836&F=F=&1,0,,2,0) (12. 04. 2009).

Ojamaa, Ott. (1978). Tõlkeilukirjandus 1976. – Rmt.: *Kirjanduse jaosmaa '76*. / Koost. E. Mallene. Tallinn: Eesti Raamat, lk 266–273.

Oras, Ants. (2003). Maailmakirjanduse tutvustamine ja Eesti Kirjanduse Selts. – Rmt.: *Luulekool I. Apoloogia*. / Koost. H. Runnel, J. Rähesoo. Tartu: Ilmamaa, lk 94–97.

Oras, Ants. (1938). Hollandi värsipõimik. – *Eesti Kirjandus*, nr 2. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tartu, lk 113–116.

Palm, August. (1938). Pilk mullusele memuaarkirjandusele. – *Eesti Kirjandus*, nr 4. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tartu, lk 256–265.

Palm, August. (1933). Vaimne kultuur 1932. – Rmt: *Eesti kroonika 1932*. Elav Teadus nr 16. / Koost. H. Tammer jt. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk 82–110.

- Palm, August. (1932a). *Eesti Kirjanduse Selts 1907–1932*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Palm, August. (1932b). Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima. – *Eesti Kirjandus*, nr 1. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne, lk. 20–28.
- Palm, August. (1932c). Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima. – *Eesti Kirjandus*, nr 5. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne, lk. 123–131.
- Pappel, Triin. (2007). *Saksakeelse tõlkekirjanduse vahendamine ja vastuvõtt Eestis aastatel 1990 kuni 2000*. Tallinn: Tallinna Ülikool. [Magistritöö].
- Puhvel, Heino. (1969). Kultuuri ja kirjanduse arenguhooni aastail 1907–1917. – Rmt.: *Eesti kirjanduse ajalugu. III köide. XIX sajandi lõpust 1917. aastani.* / Toim. H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 285–338.
- Pärli, Ülle. (2000). Tõlkimine kui kultuurimehhanism: 19. sajandi lõpu eestindused vene kirjandusest. – Rmt: *Kultuuritekst ja traditsioonitekst. Tartus toimunud seminari materjalid.* / Toim. Ü. Pärli. Tartu: Tartu Ülikool, lk 92–105.
- Püss, Leida (koost.). (1994). *Eesti tõlkekirjandus 1986–1990. Bibliograafia*. Tallinn: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.
- Püss, Leida (koost.). (1988). *Nõukogude Eesti tõlkekirjandus 1981–1985. Bibliograafia*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Püss, Leida (koost.). (1983). *Nõukogude Eesti tõlkekirjandus 1976–1980. Bibliograafiline nimestik*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Püss, Leida (koost.). (1977). *Nõukogude Eesti tõlkekirjandus 1969–1975. Bibliograafiline nimestik*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Püss, Leida (koost.). (1970). *Nõukogude Eesti tõlkekirjandus 1940–1968. Bibliograafiline nimestik*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Pym, Anthony. (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Pym, Anthony. (1992). *Epistemological Problems in Translation and Its Teaching: A Seminar for Thinking Students*. Calaceit (Teruel): Caminade.
- Raag, Raimo. (2008). *Talurahva keelest riigikeeleks*. Tartu: Atlex.

- Raudsepp, E. (1938). Hollandi värsipõimik. Tõlkinud ja sissejuhatusega varustanud Gustav Suits. [Arvustus]. – *Looming*, nr 5, lk 580–582.
- Reiman, Hugo. (1930). Eestlaste arv Venes (N.S.V.L.). – *Eesti Statistika*, nr 101 (4), lk 193–197.
- Reimo, Tiiu (koost.) (2000). *Eesti raamatu kronoloogia*. Tallinn: Eesti Akadeemiline Raamatukogu.
- Robert, Kyra. (1970). Eestikeelne trükisõna Siberis. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 405–412.
- Robinson Douglas. (1997). *What Is Translation? Centrifugal Theories, Critical Interventions*. Kent, Ohio & London: The Kent State University Press.
- Saar, Gustav. (1927). Kunstipärasest tõlkest. – *Looming*, nr 8, lk 751–757.
- Sang, Joel. (1976). Imetabaselt mallulises meeles. – *Looming*, nr 10, lk 1749–1750.
- Siimisker, Helene. (1963). Mõned killud klassiku enda ja tema argipäeva iseloomustamiseks. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1, lk 13–23.
- Sirkel, Mati. (1993). Järelsõna. – Rmt: Nooteboom, Cees. *Järgmine lugu*. Tlk M. Sirkel. Tallinn: Loomingu Raamatukogu nr 27/28, lk 62–63.
- Soosaar, Enn. (1994). Tõlkimisest täna läbi eilse. – *Vikerkaar*, nr 1, lk 53–56.
- Soosaar, Enn. (1993). Vabadus on vastutus. Tõlkekirjandus 1992. – *Looming* nr 5, lk 688–692.
- Suits, Gustav. (1937). Lugejale. Vaade hollandi uuemale lüürikale. – *Hollandi värsipõimik*. Tlk Tallinn: Eesti Kirjanike Liidu kirjastus, lk 7–62.
- Suits, Gustav. (1931). Wettstreit der Dichtungsgattungen in der modernen estnischen Lieratur. – Dans: *L'Estonie Littéraire*. No 2, Tartu: Édition du PEN Club Estonien, lk 2–6.
- Sütiste, Elin. (2008). „Hea tõlke” konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas „Eesti Kirjandus” aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal. – *Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev. Acta Universitatis Tallinnensis*. Tallinna Ülikooli toimetised. A 28 Humaniora. / Toim. R. Veidemann, M. Kirme. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, lk 95–136.

- Tamme, Hille. (1985). Kui täielikult peegeldub eesti raamat „Eesti raamatute üldnimestikus”? – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 361–363.
- Tarrend, Ave. (2006). Eesti kaasaegse tõlkekriitika hetkeseis ja arenguvõimalused. – Rmt: *Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev. Interdistsiplinaarse teaduskonverentsi teesid*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, lk 15–16.
- Tergem, Kerti. (2004). Hollandi kirjanduse teine tulemine. – *Sirp*, 9. juuli, lk 7.
- Tomingas, Janika (koost.). (1997). *Eesti raamat 1941–1944. (1941. a. september – 1944. a. september. Estonica 1941–1944)*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.
- Torop, Peeter. (2002). Tõlge kui kultuurimehhanism. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 848–854.
- Torop, Peeter. (1999). *Kultuurimärgid*. Eesti mõttelugu 30. Tartu: Ilmamaa.
- Toury, Gideon. (2004). The nature and role of norms in translation. – In: *The Translation Studies Reader*. 2<sup>nd</sup> edition./ Edited by L. Venuti. New York & London: Routledge, lk 205–218.
- Toury, Gideon. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Uffelen, Herbert van. (2000). Nederlandstalige literatuur in vertaling: een model voor onderzoek. Samenvatting. – In: *Interculturaliteit. Interculturele aspecten van de Neerlandistiek in Midden- en Oost-Europa*. / Herausgegeben von P. van den Heuvel. Bratislava: Stimul, S 88-97. [WWW].  
<http://s2.ned.univie.ac.at/CMS/Nederlandistik/Jahresberichte/dm;1/tm;NederlandistikJahresberichte/text;1/dokutextid;27302/printview;1/> (02. 01. 2009)
- Vandeputte, Omer, Tergem, Kerti. (2000). *Hollandi keel. Kahekümne miljoni hollandlase ja flaami keel*. Tlk Kerti Tergem. Rekkem: Flaami-Hollandi Fond.
- Venuti, Lawrence. (2008). *The Translator's Invisibility. A history of translation*. 2<sup>nd</sup> edition. London and New York: Routledge.
- Wolf, Michaela. (2007). Introduction. The emergence of sociology of translation. – In: *Constructing a Sociology of Translation*. Benjamins Translation Library, vol 74. / Edited by M. Wolf, A. Fukari. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 1–36.

Lisa 1

**Hollandi keelest eesti keelde tõlgitud raamatute bibliograafiline  
nimestik**

**1901**

**Willem de Ruyter.** *Elu või surm! Ajalooline romaan Transwaalist. Kirjutanud hollandi kirjanik Willem de Ruyter. Tlk. Peeter Grünfeldt. Tallinn: G. Pihlakas. (Onder Boerenvlag: historische roman uit Transvaal, 1900)*

**1910**

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Lootus õnnistuse pääle. Draama kalurite elust neljas vaatuses. Rahva näitemängud nr 171. Viljandi: H. Leoke. (Op hoop van zegen. Spel van de zee in vier bedrijven, 1900)*

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Seitsmes käsk. Kombluskomöödia neljas vaatuses*. Th Altermanni näitejuhatuse märkustega. Näitelava kirjastus nr 1. Tallinn: V. Ehrenpreis (*Het zevende gebod*, 1900).

### 1911

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Hingede päev. Näitemäng kolmes vaatuses*. Tlk. Karl Luud. Tartu: Vanemuise näitelava. (*Allerzielen. Een zinnebeeldig spel in drie bedrijven*, 1905)

### 1913

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Ahelad. Lõbus mäng kodukoldel neljas vaatuses*. Tlk. Linda Simm. Tartu: Vanemuise näitelava. (*Schakels. Vrolijk spel van de huiselijke haard in vier bedrijven*, 1903)

### 1916

**Frederik Willem van Eeden** (1860–1932). *Ysbrand. Tragikomöödia neljas vaatuses*. Tlk. E. Reimann. Tartu: Vanemuise näitelava. (*Iysbrand*, 1908)

### 1921

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Amnestia. Karakterpilt ühes vaatuses*. Tlk. Walter Rätsepp. Tööraha näitekirjandus nr 8. Novo-Nikolajevsk: VKP kk Siberi oblasti büroo Eesti sektsiooni kirjastus. (*Feest. Een gevangenisschets in één bedrijf*, 1906)

### 1925

**Ivans** (Jakob van Schevichaven) (1866–1935). *Mees Prantsusmaalt*. Tlk. Lydia Miller. Tallinn: Kaja. (*De man uit Frankrijk*, 1917)

### 1928

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Hingede päev. Draama kolmes vaatuses*. Tlk. Voldemar Kuljus. Tallinn: T. Mutsu. (*Allerzielen. Een zinnebeeldig spel in drie bedrijven*, 1905)

### 1932



**Ivans** (Jakob van Schevichaven) (1866–1935). *Vöröshegy viirastus. Kriminaalromaan*. Tlk. Jursi Sander. Tänapäeva romaan nr 8. Tartu: Loodus. (*Het spook van Vöröshegy*, 1917)

### 1933

**Johan** (Johannes) **Fabricsius** (1899–1981). *Neiu sinise kübaraga. Lõbus romaan sõdurite elust*. Tlk. Jursi Sander. Looduse kroonine romaan nr 56. Tartu: Loodus. (*Het meisje met de blauwe hoed*, 1927)

**Johan** (Johannes) **Fabricsius** (1899–1981). *Kipper Bontekoe laevapoisid. Kõigi aegade seiklusrikkam meresõit*. Esimene jagu. Tlk. Jursi Sander. Looduse kuldraamat nr 29. Tartu: Loodus. (*De scheepsjongens van Bontekoe*, 1924)

**Johan** (Johannes) **Fabricsius** (1899–1981). *Kipper Bontekoe laevapoisid. Kõigi aegade seiklusrikkam meresõit*. Teine jagu. Tlk. Jursi Sander. Looduse kuldraamat nr 30. Tartu: Loodus. (*De scheepsjongens van Bontekoe*, 1924)

**Theodoor Hendrik van de Velde** (1873–1937). *Abielutehnika. Uurimus täiusliku abielu füsioloogiast ja tehnikast*. Tlk. E. Rosenberg. Valka: Uus Sõna. (*Het volkomen huwelijk. Een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek voor den arts en den echtgenoot geschreven*, 1926)

### 1934

**Theodoor Hendrik van de Velde** (1873–1937). *Abielutehnika. Uurimus täiusliku abielu füsioloogiast ja tehnikast*. Korduustrükk. Tlk. E. Rosenberg. Valka: Uus Sõna. (*Het volkomen huwelijk. Een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek voor den arts en den echtgenoot geschreven*, 1926)

### 1935

**C. Joh. Kieviet** (Cornelis Johannes Kieviet) (1858–1931). *Kuidas elas van Dik Trom*. Tlk. Ella Treffner. Illustratsioonid originaal-linoollõigetena A. Peerna. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus. (*Uit het leven van Dik Trom*, 1891)

### 1937

*Hollandi värsipõimik*. [Esindatud autorid: Jaques Perk (1859–1881); Willem (Johan Theodoor ) Kloos (1859–1938); Frederik (Willem) van Eeden (1860–1932); Herman Gorter (1864–1927); Albert Verwey (Verweij) (1865 –1937); (Stephanie) Hélène Swarth (1859–1941); Pieter Cornelis Boutens (1880–1843); Henriette Roland-Holst (Henriette Goverdine Anna Roland Holst-van der Schalk) (1869–1952); C. S. Adama van Scheltema (1877–1924); Jan Prins (Christiaan Louis Schepp) (1876 –1948); Aart van der Leeuw (1876–1931); Geerten Gossaert (Frederik Carel Gerretson) (1884–1958); Jacob Israël de Haan (1881–1924); A(braham) Van Collem (1858–1933); Martinus Nijhoff (1894–1953); (Adolf) Dop Bles (1883–1940); J(ohan) C(ristiaan) J(acobus) van Schagen (1891–1985); H(endrik) Marsman (1899–1940); Jan Jacob Slauerhoff (1898–1936); Anthonie Donker (1902–1965); A. den Doollaard (Cornelis Johannes George Spoelstra ) (1901–1994); Jan H(endrik) de Groot (1901–1990); Jac(k) van der Ster (1909–1973); Reinier P. Sterkenburg (Rienier Pieter Sterkenburg) (?); David de Jong jr (1898–1963); Gerard den Brabander (1900–1968)]. Tlk. Gustav Suits. Tallinn: Eesti Kirjanike Liidu kirjastus.

### **1939**

**Hendrik Willem van Loon** (1882–1944) *Geenius, kes võitles Issanda ja inimestega ja sai võidu. Kuulus Hollandi maalikunstnik Rembrandt van Rijn tema kaasaegse dr Johannes van Looni mälestusis ja märkmeis. Seletuste, paranduste ja kriitiliste märkustega varustanud Hendrik Villem van Loon*. Viljandi: Sakala Kirjastusühisuse kirjastus. (Arvatavasti mugandus raamatust: *Rembrandt van Rijn: Het leven en de tijd van Rembrandt van Rijn, zijnde een relaas van de laatste jaren en den dood van een zekeren R.v.R. door zijn achter-achter kleinzoon in den negenden graad Hendrik Willem van Loon*, 1931)

**Jo van Ammers-Küller** (Johanna Küller) (1884–1966). *Vaikne võitlus*. Tlk. Willem Rägastik. Tartu: Loodus. Looduse kroonine romaan nr 127. (*De verzwegen strijd*, 1916)

### **1940**

**Herman Heijermans** (1864–1924). *Lootus õnnistusele. Kaluritedraama neljas vaatuses*. Tlk. Bernard Kangerman. Tallinn: Taavet Mutsu teatrikirjastus (*Op hoop van zegen. Spel van de zee in vier bedrijven*, 1900)

### **1959**

**Theun de Vries** (1907–2005). *Friisi postitõld*. Tlk. Rein Sepp (toim. O. Samma). Loomingu Raamatukogu nr 34 (94). Tallinn: Ajalehtede ja Ajakirjade Kirjastus. [Sisaldab jutustusi: Foxherne (*Foxherne*), Perekonnaportree (*Familieportret*), Äpardunud inimene (*Een mislukking*), Jumal ja käsuõpetus (*God en gebod*).] (*De Friese postkoets*, 1948)

### 1960

**Henriëtte van Eyk** (1897–1980). *Gabriel. Ühe kõhna mehikese elulugu*. (1–4 ptk.) Tlk. Rein Sepp ja Valdek Kruuspere (toim. kt L. Hiedel). Loomingu Raamatukogu, nr 31 (143). Tallinn: Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus. (*Gabriel de geschiedenis van een mager mannetje*, 1935)

**Henriëtte van Eyk** (1897–1980). *Gabriel ühe kõhna mehikese elulugu*. (Järg, 5–10 ptk.) Tlk. Rein Sepp ja Valdek Kruuspere (toim. kt L. Hiedel). Loomingu Raamatukogu, nr 32 (144) Tallinn: Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus. (*Gabriel de geschiedenis van een mager mannetje*, 1935)

### 1966

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *A nagu Aabel*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. B. Kuusberg). Tallinn: Eesti Raamat. (*De A van Abeltje*, 1955)

### 1967

**Artur van Schendel** (1874–1946). *Fregatt „Johanna Maria”*. Tlk. Rein Sepp (toim. O. Samma). (*Het fregatschip Johanna Maria*, 1930) Tallinn: Perioodika. Loomingu Raamatukogu nr 38/39 (514/515).

### 1969

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala lood*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. A. Jaaksoo). Tallinn: Eesti Raamat. (*Wiplala*, 1957 & *Wiplala weer*, 1962)

### 1973

**Multatuli** (Eduard Douwes Dekker) (1820–1887). *Max Havelaar*. Tlk. Rein Sepp (toim. E. Valdna). Tallinn: Eesti Raamat. (*Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij*, 1860)

### 1975

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala lood*. Kordustrükk. Tlk. Vladimir Beekman (toim. A. Jaaksoo). Tallinn: Eesti Raamat. (*Wiplala*, 1957; *Wiplala weer*, 1962)

### 1983

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala lood 1*. Kordustrükk. Tlk. Vladimir Beekman (toim. A. Jaaksoo). Tallinn: Eesti Raamat. (*Wiplala*, 1957)

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala lood 2*. Kordustrükk. Tlk. Vladimir Beekman (toim. A. Jaaksoo). Tallinn: Eesti Raamat. (*Wiplala weer*, 1962)

### 1990

**Theodor Hendrik van de Velde** (1873–1937). *Abielutehnika 1. Uurimus täiusliku abielu füsioloogias ja tehnikas*. Kordustrükk. Tlk. E. Rosenberg. Pärnu: Perona. (*Het volkomen huwelijk. Een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek voor den arts en den echtgenoot geschreven*, 1926)

### 1992

**Dick Bruna** (Hendrik Magdalenus Dick Bruna) (1927). *Jõulud*. Tlk. Mati Sirkel. Tallinn: Tiritamm, 1992. (*Kerstmis*, 1963)

**Theodoor Hendrik van de Velde** (1873–1937). *Abielutehnika 2. Uurimus täiusliku abielu füsioloogias ja tehnikas*. Kordustrükk. Tlk. E. Rosenberg. Pärnu: Perona. (*Het volkomen huwelijk. Een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek voor den arts en den echtgenoot geschreven*, 1926)

### 1993

**Cees Nooteboom** (1933). *Järgmine lugu*. Tlk. Mati Sirkel (peatoim. A. Sisask). Loomingu Raamatukogu nr 27/28. Tallinn: Perioodika. (*Het volgende verhaal*, 1991)

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala ja Aabeli lood*. Kordustrükk. Tlk. Vladimir Beekman. Tallinn: Tiritamm. (*De A van Abeltje*, 1955; *Wiplala*, 1957)

### 1994

**Johan** (Johannes) **Fabricius** (1899–1981). *Kipper Bontekoe laevapoisid I. Kõigi aegade seiklusrikkam meresõit*. Redigeeritud väljaanne. Kordustrükk. (I tr Tartu 1933, sari Looduse kuldraamat nr 29). Tlk. Jursi Sander. Tallinn: Kupar. (*De scheepsjongens van Bontekoe*, 1924)

**Johan** (Johannes) **Fabricius** (1899–1981). *Kipper Bontekoe laevapoisid II. Kõigi aegade seiklusrikkam meresõit*. Redigeeritud väljaanne, Kordustrükk (I tr Tartu 1933, sari Looduse kuldraamat nr 30). Tartu 1933. Tlk. Jursi Sander. Tallinn: Kupar. (*De scheepsjongens van Bontekoe*, 1924 )

**Paul van Loon** (1955). *Nägu udus*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. T. Tammets). Merlini raamatukogu, nr 3. Tallinn: Kunst. (*Gezicht in de mist*, 1992)

**Paul van Loon** (1955), kaastöö Eddy C Bertin, Jack Didden, Virgy Smits. *Õuduste käsiraamat*. Merlini raamatukogu, nr 2. Tlk. Vladimir Beekman (toim. T. Tammets). Tallinn: Kunst. (*Griezelhandboek*, 1993)

### 1995

**Tonke Dragt** (Antonia Johanna Tonke Dragt) (1930). *Kiri kuningale. Seiklusjutt*. Tlk. Tiia Usai. Tallinn: Olion. (*De brief voor de Koning. Een avonturenverhaal*, 1962).

**Willem Elsschot** (Alfons de Ridder) (1882–1962). *Liimilevõtmine. Jalg*. Tlk. Mati Sirkel (toim. A. Saluäär). Tallinn: Varrak. (*Lijmen*, 1923; *Het been*, 1938)

### 1996

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Jip ja Janneke. Jutud*. Tlk. Marian Laving (toim. M. Ojamaa). Tallinn: Sinisukk. (*Jip en Janneke*, 1953–60)

### 1997

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Junts ja Vunts. Nõiad ja muud seesugused*. Tlk. Marian Laving (toim. M. Ojamaa). Tallinn: Eesti Raamat. (*Jorrie en Snorrie*, 1990; *Heksen en zo*, 1964)

*Määraja abimees linnuvaatlusteks*. Tlk. Toomas Jüriado. Tartu: Eesti Ornitoloogiaühing (*Startgids „Vogels kijken”*, 1996)

### **1998**

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Miisu*. Tlk. Marian Laving (toim. K. Nurmik). Tallinn: Eesti Raamat. (*Minoes*, 1970)

### **1999**

**Appie Baantjer** (Albert Cornelis Baantjer) (1923). *De Cock ja vaikse surma vennad*. Tlk. Paul Pajos (toim. L. Rattus). Tallinn: Paul Pajos. (*De Cock en de broeders van de zachte dood*, 1979)

**Louis Paul Boon** (1912–1979). *Menuett*. Tlk. Ilvi Liive (toim. K. Tergem). Tallinn: Varrak. (*Menuet*, 1955)

**Guus Kuijer** (1942). *Hakkame mänguasjadega loopima*. Tlk. Marian Laving (toim. Helle Tiisväli). Tallinn: Kupar. (*Met de poppen gooien*, 1975).

**Koen Vanmechelen** (1965) [tekst], Gregie de Maeyer [kunstnik]. Puur. Tlk. Ilvi Liive. Tallinn: Huma. (*De kooi*, 1997)

### **2000**

**Henri van Daele** (1946). *Lumememm, kes ei tahtnud ära sulada*. Tlk. Ilvi Liive. Tallinn: Huma 2000. (*Van de sneeuwman die niet smelten wou*, 1999)

**Arnon Grunberg** (1971). *Helesinised esmaspäevad*. Tlk. Vahur Abrams (toim. K. Tergem, I. Liive). Tallinn: Huma (*Blauwe maandagen*, 1994)

**Johanna Adriana Kossmann-Putto, Ernst Heinrich Kossmann** (1922–2003). *Madalmaad: Põhja- ja Lõuna Madalmaade ajalugu*. Tlk. Kerti Tergem. Rekkem: Flaami-Hollandi Fond. (*De Lage Landen, geschiedenis van Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden*, 1987)

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Pluk ja punane autokraana*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. Kai Nurmik). Tallinn: Eesti Raamat. (*Pluk van de petteflet*, 1971)

**Toon Tellegen** (1941). *Elevandipoeg Tõnis*. Tlk. Katrin Laiapea. Tallinn: Huma. (*Teunis*, 1996).

**Omer Vandeputte, Kerti Tergem**. *Hollandi keel. Kahekümne miljoni hollandlase ja flaami keel*. Tlk. Kerti Tergem. Rekkem: Flaami-Hollandi Fond. (*Nederlands, de taal van twintig miljoen Nederlanders en Vlamingen*, 1981)

## **2001**

**Ted van Lieshout** (1955). *Vennad*. Tlk. Andrus Simsel. Tallinn: Steamark. (*Gebr.*, 1996)

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Viplala*. Kordustrükk. Tlk. Vladimir Beekman (toim. K. Nurmik). Tallinn: Eesti Raamat. (*Wiplala*, 1957)

## **2002**

**Annie M. G. Schmidt** (1911–1995). *Jip ja Janneke. Jutud*. Kordustrükk. Tlk. Marian Laving (toim. M. Ojamaa). Tallinn: Sinisukk. (*Jip en Janneke*, 1953-60)

**Toon Tellegen** (1941). *Minu isa*. Tlk. Kerti Tergem (toim. Ilvi Liive). Tallinn: Huma. (*Mijn vader*, 1994)

**Joost Zwagerman** (1963). *Gimmik!* Tlk. Kerti Tergem (toim. I. Liive). Tallinn: Huma. (*Gimmick!*, 1989)

## **2003**

**Anne Frank** (1929–45), koostanud Otto Frank ja Mirjam Pressler. *Anne Franki päevik: 12. juuni 1942 – 1. august 1944: tagakoda*. Tlk. Vahur Aabrams (toim. M.

Makko). Tallinn: Tänapäev. (*Het achterhuis: dagboekbrieven 14. juni 1942 – 1. augustus 1944*, 1947)

**Karel Verleyen** (1938–1006). *Unenäovaras*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. L. Targo). Tallinn: Tiritamm. (*De dromendief*, 2001)

## **2004**

**Hugo Claus** (Maurice Julien) (1929–2008). *Kuulujutud*. Tlk. Tiina Indrikson. Tallinn: Atlantis. (*De geruchten*, 1996)

**Willem Frederik Hermans** (1921–1995). *Igavene uni*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern). Tallinn: Huma. (*Nooit meer slapen*, 1966)

**Johan Huizinga** (1872–1945). *Mängiv inimene: Kultuuri mänguelemendi määratlemise katse*. Tlk. M. Sirkel (toim. T. Kaalep). Tallinn: Varrak. (*Homo ludens: Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur*, 1930)

**Karel Glastra van Loon** (1965). *Kire vili*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern). Tallinn: Pegasus. (*De Passievrucht*, 1999)

**Harry Mulisch** (1927). *Siegfried. Must idüll*. Tlk. Vahur Abrams (toim. K. Kern). Tallinn: Huma. (*Siegfried. Een zwarte idylle*, 2001)

**Christl Vogl** (1941). *Olli seiklusmetsas*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. M. Lõhmus). Tallinn: Sinisukk. (*Olga in het avonturenbos*, 2004).

## **2005**

**Lakho Hameeda** (1964), Magda van der Rijst. *Nähtamatud trellid: Pakistani päritolu hollandlanna jutustus tema noorusest kahe kultuuri vahel ja kohtumisest surnuks peetud emaga*. Tlk. Vladimir Beekman. Tallinn: Sinisukk. (*Verborgen tralies*, 2000).

**P F Thomése** (Pieter Frans Thomése) (1958). *Varjulaps*. Tlk. Kerti Tergem (toim. I. Liive). Tallinn: Pegasus. (*Schaduwkind*, 2003)

**Max Velthuijs** (1923–2005). *Konn ja võõras*. Tlk. Kerti Tergem. Tallinn: Varrak. (*Kikker en de vreemdeling*, 1993)



**Christl Vogl** (1941), Rob van het Hof. *Trolliaasta*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. M. Lillipuu). Tallinn: Sinisukk. (365 trollen. *Elke dag een verhaaltje*, 2005)

**Christl Vogl** (1941). *Tuttmütsi päkapikupere*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. M. Mägi). Tallinn: Sinisukk. (*Op stap met de kabouters Puntmuts*, 2005)

## **2006**

**Cees Nooteboom** (1933). *Rituaalid*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern) Tallinn: Olion (*Rituelen*, 1980)

**Carl Norac** (1960). Koletis, ära söö mind. Tlk. Mihkel Pööning. Tallinn: Varrak. (*O monster, eet me niet op!*, 2006)

**Annelies Verbeke** (1976). *Maga!* Tlk. Katrin Kern (toim. K. Tergem). Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus. (*Slaap!*, 2003)

**Christl Vogl** (1941), Rob van het Hof. *Siil Fritsuke*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. K. Klaas). Tallinn: Sinisukk. (*Fritsje het egeltje*, 2005).

**Frank Westerman** (1964). *Inimhingede insenerid*. Tlk. Vladimir Beekman. Tallinn: Sinisukk. (*Ingenieurs van de ziel*, 2002).

## **2007**

**Eric Bouwens**. *Unejutte terveks aastaks*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. M. Mägi). Tallinn: Sinisukk. (365 goedenachtverhaaltjes, 2006).

**Johan Huizinga** (1872– 1945). *Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades*. Tlk. Mati Sirkel ja (prantsuse ja ladinakeelsed tsitaadid) Kaia Sisask (toim. M. Tamm ja L. Uustalu). Tallinn: Varrak. (*Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*, 1919)

## **2008**

**Stella Braam**. *Mul on Alzheimer. Minu isa lugu*. Tlk. Riina Luik (toim. K. Ringo). Tammerraamat. (*Ik heb Alzheimer. Het verhaal van mijn vader, door Stella Braam*, 2005)

**Arthur Japin** (1956). *Suur maailm*. Tlk. Mati Sirkel (toim. A. Saluäär). Loomingu Raamatukogu nr 9/10. Tallinn: Kultuurileht. (*De grote wereld*, 2006)

**Geert Kimpfen** (1965). *Kabalist*. Tlk. Vahur Aabrams. Tallinn: Päikesepillaja. (*De kabbalist*, 2006).

**Peter Vermeulen** (toim). *Ma olen erinev 2. Psühholoogilise toimetulekuõpetuse töökaust autismiga inimestele*. Tlk. Kaari Antzon, Katrin Laiapää (toim. A. Susi jt). Tartu: Eesti Autismiühing. (*Ik ben speciaal 2. Werkboek psycho-educatie voor mensen met autisme*, 2005.)

Lisa 2

### **Ankeet hollandikeelse kirjanduse tõlkijale**

1. Teie nimi
2. Sünniaasta
3. Haridus ja eriala
4. Kus ja kui kaua olete õppinud hollandi keelt?
5. Kas tõlkimine on teie põhitöö või tegelete sellega põhitöö kõrvalt?

6. Kas on kerge saada hollandikeelse kirjanduse tõlkimiseks toetust/abi, kas olete seda ise saanud, kust ja millist?
7. Kuidas olete rahul tõlkijale makstava honorariga?
8. Miks olete tõlkinud just neid teoseid, mida olete? Kas olete need valinud/soovitanud ise või on tööpakkuja rollis olnud kirjastus?
9. Kas tõlgitava valikut mõjutab teie arvates :
  - a) autori nimi (tuntus, omistatud preemiad, täpsustage),
  - b) raamatu maht,
  - c) raamatu ilmumise aeg,
  - d) tõlkija/kirjastaja isiklik eelistus,
  - e) raamatumess või -laat (kui siis missugune?),
  - f) juhus,
  - g) oodatav müügitulu,
  - h) muu veel nimetamata põhimõte, täpsustage.
10. Milles näete eestikeelse madalmaade kirjanduse väärtust?

**Tänan vastamast.**

Lisa 3

### **Ajakirjanduses aastatel 1940 kuni 1991 ilmunud madalmaade kirjandust**

**1971: Harry Mulisch** (1927). Mis juhtus seersant Massuroga? Tlk. Vladimir Beekman. – *Looming*, nr 4, lk 547–563.

**1973: Multatuli** (Eduard Douwes Dekker) (1820–1887). Mitte milleski kahelda. (Aforismid ja mõistujutud.) Tlk. Katrin Pärni. – *Kultuur ja elu*, nr 12, lk 55–56.

**1984: Marc Braet** (1925). Armastus, alati for ever jt. luuletusi. Tlk. Kalle Kasemaa. – *Looming*, nr 12, lk 1648–1651.

**1991: Willem M. Roggeman** (1935). Luulet. Tlk. Indrek Hirv. – *Looming*, nr 2, lk 207–209.

Lisa 4

### **Ajakirjanduses aastatel 1991 kuni 2008 ilmunud madalmaade kirjandust**

**1992: Johan Huizinga** (1872–1945). Mängiv inimene: Kultuuri mänguelemendi määratlemise katse. Tlk. Mati Sirkel (toim. T. Kaalep). – *Akadeemia*, nr 3–9. (*Homo ludens: Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur*, 1938)

**1994: Willem Elsschot** (Alfons de Ridder) (1882–1962). Virvatuli. Tlk. Mati Sirkel. – *Looming*, nr 7, lk 906-930. (*Het dwaallicht*, 1946)

**1998:** Teekond tundmatusse: valik flaami kirjandust. Tlk. Ilvi Liiive ja Vladimir Beekman. [Esindatud autorid: a) valik luulet **Hugo Claus** (Maurice Julien) (1929–2008); **Paul Snoek** (Edmond André Coralie Schietekat 1933–1981); **Willem M. Roggeman** (1935); **Roland Jooris** (1936); **Herman** (August Paul) **de Coninck** (1944–1997); **Eddy van Vliet** (Eduard Léon Juliaan) (1942); **Leonard** (Helena Sylvain) **Nolens** (1947); **Luuk Gruwez** (1953); **Miriam van Hee** (1952); **Charles Ducal** (Frans Paul Joseph Dumortier) (1952); **Stefan Hertmans** (1951); **Benno Barnard** (1954); **Peter Verhelst** (1962); b) valik proosat: **Hugo Claus** (1929–2008); **Leo Pleysier** (1945); **Eriek Verpale** (Eric Verpaele) (1952); **Kristien Hemmerechts** (1955); **Tom Lanoye** (1958).] – *Looming*, nr 12, lk 1785–1830.

**2003:** **Arjen Duinker** (1956), **Cees Nooteboom** (1933), **Diana Ozon** (Diana Groenveld) (1959), **Hans** (Johannes Paul Richard Theodorus) **van de Waarsenburg** (1943). Luulet. Tlk. Hasso Krull. – *Ninniku*, nr 6 (oktoober), [e-ajakiri].  
<http://www.eki.ee/ninniku> (30. 03. 2009)

**2004:** **Charles Ducal** (1952), **Herman de Coninck** (1944–1997), **Roland Jooris** (1936). Luulet. Tlk. Ilvi Liive. – *Ninniku*, nr 7 (juuni), [e-ajakiri].  
<http://www.eki.ee/ninniku> (30. 03. 2009)

**2004:** **Hugo Claus** (1929–2008), **Leonard Nolens** (1947), **Stefan Hertmans** (1951). Luulet. Tlk. Mati Sirkel. – *Ninniku*, nr 7 (juuni), [e-ajakiri].  
<http://www.eki.ee/ninniku> (30. 03. 2009)

**2005:** **Arjen Duinker** (1956). Luulet. Võru keelde tlk. Hasso Krull. – *Vikerkaar*, nr 7–8, lk 46–48.

**2005:** **Willem Frederik Hermans** (1921–1995). *Viimane suitsetaja*. Tlk. Mati Sirkel. – *Vikerkaar*, nr 12, lk 17–44. (*De laatste roker*, 1990)

**2007:** Luulet Hollandist. Tlk. Andres Ehin. [Esindatud autorid: **Gerrit Kouwenaar** (1923); **Tsead Bruinja** (1974).] – *Nädaline*, 01. 02. 2007.

**2007:** Luulet. Tlk. Andres Ehin. [Esindatud autorid: **Tony Rombouts** (1941); **Arie van den Berg** (1948); **Tony Rombouts** (1941).] – *Nädaline*, 15. 10. 1999.

Lisa 5

**Madalmaade rahalise toetusega ilmunud eestindusi**1. Toetus Hollandi Kirjanduse Toetusfondilt (NLPVF, Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfond)

1996: Annie M. G. Schmidt. *Jip ja Janneke. Jutud*. Tlk. Marian Laving (toim. M. Ojamaa). Tallinn: Sinisukk. (*Jip en Janneke*, 1953–60)

1997: Annie M. G. Schmidt. *Junts ja Vunts. Nõiad ja muud seesugused*. Tlk. Marian Laving (toim. M. Ojamaa). Tallinn: Eesti Raamat. (*Jorrie en Snorrie*, 1990; *Heksen en zo*, 1964)

1999: Guus Kuijer. *Hakkame mänguasjadega loopima*. Tlk. Marian Laving (toim. Helle Tiisväli). Tallinn: Kupar. (*Met de poppen gooien*, 1975)

2000: Arnon Grunberg. *Helesinised esmaspäevad*. Tlk. Vahur Abrams (toim. K. Tergem, I. Liive). Tallinn: Huma (*Blauwe maandagen*, 1994)

2002: Toon Tellegen. *Minu isa*. Tlk. Kerti Tergem (toim. Ilvi Liive) Tallinn: Huma. (*Mijn vader*, 1994)

2002: *Gimmik!* Tlk. Kerti Tergem (toim. I. Liive). Tallinn: Huma. (*Gimmick!*, 1989)

2003: Anne Frank, koostanud Otto Frank ja Mirjam Pressler. *Anne Franki päevik: 12. juuni 1942– 1. august 1944: tagakoda*. Tlk. Vahur Aabrams. Tallinn: Tänapäev (*Het achterhuis: dagboekbrieven 14 juni 1942 – 1 augustus 1944*, 1947)

2004: Willem Frederik Hermans. *Igavene uni*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern). Tallinn: Huma. (*Nooit meer slapen*, 1966)

2004: Karel Glastra van Loon. *Kire vili*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern). Tallinn: Pegasus. (*De Passievrucht*, 1999)

2004: Harry Mulisch. *Siegfried. Must idüll*. Tlk. Vahur Aabrams (toim. K. Kern). Tallinn: Huma. (*Siegfried. Een zwarte idylle*, 2001)

2005: P. F. Thomése (Pieter Frans Thomése). *Varjulaps*. Tlk. Kerti Tergem (toim. I. Liive). Tallinn: Pegasus. (*Schaduwkind*, 2003)

2006: Cees Nooteboom. *Rituaalid*. Tlk. Kerti Tergem (toim. K. Kern). Tallinn: Olion (*Rituelen*, 1980)

2007: Johan Huizinga. *Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades*. Tlk. Mati Sirkel (toim. M. Tamm ja L. Uustalu). Tallinn: Varrak. (*Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*, 1919)

2. Toetus Flaami Kirjanduse Fondilt (*Vlaams Fonds voor de Letteren*)

2000: Henri van Daele. *Lumememm, kes ei tahtnud ära sulada*. Tlk. Ilvi Liive. Tallinn: Huma, 2000. (*Van de sneeuwman die niet smelten wou*, 1999)

2003: Karel Verleyen. *Unenäovaras*. Tlk. Vladimir Beekman (toim. L. Targo). Tallinn: Tiritamm, 2003. (*De dromendief*, 2001)

2004: Hugo Claus. *Kuulujutud*. Tlk. Tiina Indrikson. Tallinn: Atlantis, 2004. (*De geruchten*, 1996)

2008: Kimpen, Geert. *Kabalist*. Tlk. Vahur Aabrams. Tallinn: Päikesepillaja, 2008. (*De kabbalist*, 2006.)

### 3. Toetus Flaami (Kogukonna) Ministeeriumilt (*Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap*)

1998: Valik flaami kirjandust. – *Looming*, nr 12.

1999: Louis Paul Boon. *Menuett*. Tlk. Ilvi Liive (toim. K. Tergem). Tallinn: Varrak. (*Menuet*, 1955)

1999: Koen Vanmechelen. *Puur*. Tlk. Ilvi Liive. Tallinn: Huma. (*De kooi*, 1997)

### 4. Toetus Hollandi Välisministeeriumi Matra programmilt (*het Matra-programma van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken*)

1997: Määraja abimees linnuvaatlusteks. Tlk. Toomas Jüriado. Tartu: Eesti Ornito-  
loogiaühing (*Startgids „Vogels kijken”*, Vogelbescherming Nederland, 1996)

2005: Max Velthuijs. *Konn ja võõras*. Tlk. Kerti Tergem. Tallinn: Varrak. (*Kikker en de vreemdeling*, 1993)



Lisa 6

**Hollandi keelest tõlgitud kirjanduse arvustusi eesti  
ajakirjanduses**

Annuk, Eva (2000). Hollandi elulood. – *Postimees*, Arter. 4. november. (Rets.: Arnon Grunberg „Helesinised esmaspäevad”)

Ehlvest, Jüri (1995). Reisijast. – *Kultuurileht*. 17. november. (Rets.: Cees Nooteboom. „Järgmine lugu”)

Helme, Peeter (2007). Ajalookirjutuse kevad. – *Eesti päevaleht*, Arkaadia, 27. oktoober. (Rets.: Johan Huizinga „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)

Helme, Peeter (2007). Enesetapjad. Cees Nooteboomi „Rituaalid”. – *Eesti Ekspress*, Areen 5. aprill. (Rets.: Cees Nooteboom „Rituaalid”)

Kaljundi, Linda (2007). Mängiv keskaeg. – *Sirp*, 30. november. (Rets.: Johan Huizinga „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)

Kaplinski Jaan (2007). Seminarkast keskaja sügisesse. – *Eesti Ekspress*, Areen 8. november. (Rets.: Johan Huizinga „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)

Kreem, Juhan (2007). Igavene sügis. Poliitika asemel huvitavad Huizingat kultuuri-, elu- ja mõttevormid. – *Sirp*, 30. november. (Rets.: Johan Huizinga „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)

Liivrand Harri (2007). Keskaja empaatia. – *Eesti Ekspress*, Areen 8. november 2007. (Rets.: Johan Huizinga „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)

Liivrand, Harri (2002). Joost Zwagerman „Gimmick!”. – *Eesti Ekspress*, Areen 18. aprill. (Rets.: Joost Zwagerman „Gimmick!”)

Luik, Riina (2008). Flaami kirjanik Annelies Verbeke Käsmus: "Öösel ma ei maga, ma kirjutan!" – *Postimees*, Arter. 26. aprill. (Annelies Verbeke „Maga!”, intervjuu autoriga)

Luik, Riina (2005). Isa päevikusse voolitud kurbus. – *Postimees extra*, 3. september. (P. F. Thomese „Varjulaps”, intervjuu autoriga)

Luik, Riina (2005). Karjed. Valusad ja valjud. – *Postimees extra*, 3. september. (Rets.: P. F. Thomese „Varjulaps”)

Martson, Ilona (2002). Hollandi moeromaan tuli Eestisse koos autoriga. – *Eesti päevaleht*, Arkaadia 17. mai. (Rets.: Joost Zwagerman „Gimmick!”)

Morti Fagira D. (2005). P. F. Thomese „Varjulaps”. – *Eesti Ekspress*, Areen 18. august 2005. (Rets.: P. F. Thomese „Varjulaps”)

Müürsepp, Mare (2005). Konn rassismi vastu. – *Eesti päevaleht*, Arkaadia 6. mail. (Rets.: Max Velthuijs „Konn ja võõras”)

Saar, Johannes (2002). Vulgaar-romantiline testament. – *Eesti päevaleht*, Arkaadia 12. aprill. (Rets. : Joost Zwagerman „Gimmick!”)

Vseiov David (2007). Keskaja toonid. – *Eesti Ekspress*, Areen 8. november. (Rets.: Johan Huizinga. „Keskaja sügis. Uurimus 14–15. sajandi elu- ja mõttevormidest Prantsusmaal ja Madalmaades”)